

У 016.11
Т 15

Н. Титова

**ФЕРМЕРСТВО В УКРАЇНІ:
ОСНОВНІ ПРАВОВІ ЗАСАДИ**

Питання та відповіді



Н. Титова

**ФЕРМЕРСТВО В УКРАЇНІ:
основні правові засади**

Питання та відповіді

код екземпляра

37445



«Атлас»
Львів-1998



Видання цієї книги стало можливим за фінансової підтримки Агентства з міжнародного розвитку США (USAID) та за організаційної підтримки Міжнародної асоціації розвитку сільськогосподарських кооперативів (ACDI/VOCA) в межах проекту „Програма допомоги фермерським господарствам та кооперативним об'єднанням фермерів“.

Тривалізація чл. 1
аренда землі

Фермерство як соціально-економічний уклад на селі здавна відомо в усьому світі. Для молодій державі – України це лише початок перспективної організаційної форми ведення сільського господарства. Проте для цього вже створені основні законодавчі передумови, прийнято спеціальний Закон України "Про селянське (фермерське) господарство", набуто перший досвід. Тим не менше для більшості селян та інших громадян України порядок створення та діяльності цих господарств, організація фермерських кооперативів залишається мало відомими. Тому ця книжка має на меті дати основні необхідні юридичні знання з цих питань. Вона розрахована на членів селянських фермерських господарств, осіб, які хочуть стати фермерами, на юристів, які захищають їхні права, а також на тих, хто вивчає або застосовує законодавство України про фермерство.

Написана книга доктором юридичних наук, професором, який давно вивчає правові аспекти фермерства в Україні та в зарубіжних країнах.

Титул: Аграрное право.

Висловлені у книзі твердження належать її автору і не обов'язково збігаються з офіційною точкою зору USAID та ACDI/VOCA.

Ізв. № 99789

1. Загальні положення

Фермерство — нова для сучасного періоду форма господарювання на землях сільськогосподарського призначення. Отже, це явище, яке характеризує сільськогосподарський сектор економіки, а через нього — і всієї економіки України.

Певні зародки фермерства в Україні (особливо в західному її регіоні) існували давно, але від переходу в 30-х роках (на Галичині — в 50-х) до суцільної колективізації сільського господарства вони були придушені монополією колгоспів і фактично зникли.

Сильний поштовх розвиткові селянських фермерських господарств дало проголошення України суверенною незалежною державою та пов'язані з цим радикальні економічні реформи.

Юридичною базою виникнення та розвитку цих господарств став Закон України "Про селянське (фермерське) господарство", прийнятий Верховною Радою України 20 грудня 1991 р.¹ Зараз він діє в другій редакції Закону від 22 червня 1993 р. Тому слід користуватися (і офіційно посилатися) на Закон України "Про селянське (фермерське) господарство" від 22 червня 1993 р.²

Нині в Україні зареєстровано біля 36 тисяч фермерських господарств. Вони використовують 1004,2 тис. гектарів сільськогосподарських угідь, але це лише біля 2% від їхньої загальної площі. У середньому в Україні на одне господарство припадає 28 гектарів земель.

Найбільше селянських (фермерських) господарств (надалі — СФГ) зареєстровано в Одеській (4329), Миколаївській (4203), Херсонській (2998), Дніпропетровській (2755), Кіровоградській (2036) областях. Певною мірою це зумовлено наявністю значних площ земель сільськогосподарського призначення в цих областях, а тому багаті на земельні масиви там і СФГ (у середньому від 49 до 25 га). Станом на початок липня 1998 р. у Львівській області існує понад 1200 СФГ (середня площа сільгоспугідь — 19 га),

¹ Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 14.

² Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 32.

Закарпатській — 1351 (4 га), Івано-Франківській — 632 (15 га), Волинській — 531 (17 га), Рівненській — 436 (13 га)¹.

Невелика поки що питома вага виробництва продукції СФГ: 1,5 — 3,0% до всієї продукції рослинництва. І все ж таки фермерство сьогодні стало загальним всеукраїнським явищем. Головна причина цього полягає в тому, що воно яскраво відображає якісно нові процеси, що відбуваються в сучасний період в економіці сільського господарства. Що ж це за процеси, чим вони характерні, який їхній головний зміст?

2. Фермерство та аграрна реформа

Аграрна реформа як невід'ємна складова частина загальної радикальної економічної реформи в Україні пов'язана насамперед зі зміною структури та змісту власності. Адже саме з відносинами власності пов'язане дійсно вільне суспільство, з них воно починається. Інакше кажучи, повинна існувати реальна можливість для всіх виробників (у нашому випадку — виробників сільськогосподарської продукції) активної участі в реалізації відносин власності, у тому числі у виборі форм господарювання, його самостійності, можливості вільно розпоряджатися виробленою продукцією. Із соціально-економічної точки зору, такі відносини й є ринковими за їхньою суттю.

Ринок не може існувати, якщо не існують дійсні, реальні власники. У свою чергу в умовах товарно-ринкових відносин необхідний повний прояв свободи індивідуальної, заснованої на особистому економічному інтересі.

Саме такою формою власності, яка відповідає всім згаданим вимогам реформування села, є, поряд із колективною та державною, приватна власність.

Індивідуальний характер приватної власності на засоби виробництва робить фермерські господарства активними виразниками нових економічних та аграрних відносин в умовах ринкової системи.

У той же час на сучасному високому рівні індустріального розвитку сільського господарства воно не зможе в певних пропорціях (до індивідуального господарства) існувати й без крупних сільськогосподарських ви-

¹ Наш час. — 1998. — 24 липня.

робництва. Це означає, що в сучасних умовах аграрної реформи не слід відкидати і потреби в крупних (порівняно з фермерськими) сільськогосподарських кооперативах, а також і необхідність кооперації самих фермерських господарств.

Відомий вчений-аграрник, професор О. В. Чайнов не був, як це часто йому приписують, апологетом лише "малих форм" господарювання на селі (хоча за певних умов віддавав перевагу саме їм). Він був прихильником "комбінування" різних форм; у цьому суть його ідей. У той же час селянську сім'ю О. В. Чайнов бачив самостійною соціально-економічною ячейкою, яка дає найчастіше переваги праці на землі, поєднуючи риси господаря-працівника в одній особі селянина.

Не можна не погодитися з тим, що саме розвиток сімейно-трудоових селянських господарств є в сучасних умовах одним із головних напрямів реалізації аграрної реформи. Ці так звані малі форми сільськогосподарського виробництва повинні не лише "співіснувати" з крупними аграрними господарствами (насамперед кооперативного типу), а й активно взаємодіяти з ними.

18 грудня 1990 р. Верховна Рада України прийняла постанову "Про земельну реформу"¹. Землі є основним і незамінним засобом виробництва в сільському господарстві. Від 15 березня 1991 р. усі землі України було оголошено об'єктом земельної реформи. У такий спосіб земельна реформа стала базовою в загальному процесі реформування економічних аграрних відносин. Згодом вона збагатилася й іншими компонентами більш широкого змісту та переросла в аграрну реформу, залишаючись епіцентром останньої.

Цією ж постановою місцевим Радам народних депутатів вмінялося в обов'язок провести інвентаризацію земель усіх категорій і здійснити реєстрацію громадян, які бажають організувати селянське (фермерське) господарство.

Реальним фактором забезпечення селянських (фермерських) господарств землями стало створення земель запасу за рахунок вилучення з земель колгоспів, радгоспів та інших сільськогосподарських підприємств та організацій диференційовано не менше 7-10 відсотків сільськогоспо-

¹ Голос України. — 1991. — 11 січня.

дарських угідь (у Львівській області було вилучено біля 30 відсотків) з їхнім цільовим призначенням переважно для цих господарств.

Закон України "Про форми власності на землю" від 30 січня 1992 р. встановив, що власність на землю в Україні виступає не лише в формах державної та колективної, але й приватної власності. Цей радикальний крок аграрної реформи вперше створив якісно нові основи для фермерського господарювання. Селянське (фермерське) господарство набуло можливість мати землі на праві приватної власності, що з часом було детально врегульовано Земельним кодексом України 1992 року (зокрема в статті 6).

Вицникнення замість однієї (виключно державної) трьох законодавчо можливих форм власності на землю (приватної, колективної, державної) зробило можливим ліквідувати монопольне становище колгоспів і реальне створення, поряд із новими колективними сільськогосподарськими товаровиробниками (колективними сільськогосподарськими підприємствами, сільськогосподарськими кооперативами, сільськогосподарськими акціонерними товариствами тощо), нових для України суб'єктів аграрних відносин, до яких у першу чергу слід віднести селянські (фермерські) господарства.

Отже, початковий етап економічного реформування в Україні був абсолютно правильним: він розпочався з запровадження радикальних соціально-економічних відносин на селі. Аграрна реформа загалом та її основна складова — земельна реформа — були зосереджені на забезпеченні найбільш раціонального використання земель сільськогосподарського призначення — головного багатства України. Якби й надалі, поперше, основні зусилля держави були зосереджені на сільському господарстві (а не розпоршувались і на інші сфери господарювання), по-друге, процес його реформування набрав би не революційно-залпового, а еволюційного демократичного характеру, по-третє, враховував би позитивні елементи різних організаційно-правових форм ведення сільськогосподарського виробництва залежно від регіональних та інших умов і, нарешті, якби здійснювалася реальна стабільна фінансова та інша підтримка всіх сільськогосподарських товаровиробників зі сторони держави, то ми не мали б тієї обвальної економічної кризи, яку переживаємо зараз.

У подальшому ході аграрної реформи повинно бути забезпечено економічні та соціальні інтереси самих селян, які тривалий час нехтувалися

на користь загальнодержавним інтересам. Селяни України, які на сьогодні є найбільш стабільною частиною суспільства, повинні нарешті здобути на практиці ту загальну повагу та високу оцінку держави, якою вони користуються в розвинених країнах. Селянський або фермерський "фундаменталізм" США значною мірою історично зумовив економічне процвітання країни та забезпечив суспільну повагу до фермерів. У нас же поки що в державній політиці щодо села дещо абсолютизується матеріально-технічний, а не людський фактор.

Селянство в усьому світі є тією структурною детермінантою, від якої залежить добробут суспільства, а відтак ставлення держави та суспільства до селянина повинно бути відповідним. Це необхідно враховувати й у ході аграрної реформи, у законодавчому її забезпеченні. Наразі, як ми побачимо далі, загальне та спеціальне аграрне законодавство не завжди акцентують увагу на головній проблемі — гарантуванні прав та інтересів селян (і не лише як виробників, а й як таких людей, що заслуговують на загальну повагу, бо вони ще й є носіями народних традицій, високої громадянської моралі та свідомості). Не випадково відомий англійський вчений, представник нової галузі знань — "селянознавства" — Теодор Шанин називає селянське сімейне господарство "основною багатомірною одиницею соціальної організації"¹ суспільства.

Отже, аграрна реформа та її радикальна складова — земельна реформа — покликані по-новому поставитися до селянства, а вирішення їхніх соціально-економічних потреб є запорукою зміцнення державності України.

Окремо слід зауважити, що вагомий внесок у процес ініціювання багатьох конкретних засад проведення земельної та аграрної реформи в Україні зробила Львівщина, яка почала їх впроваджувати в практику ще з вересня 1990 року².

¹ Великий незнакомец. Крестьяне и фермеры в современном мире. Хрестоматия. Составил Теодор Шанин. — М., 1992. — С. 11.

² Гладій М. П'ять років незалежності і проблеми українського села // Вільний аграрник. — 1996. — № 1. — С. 12.

3. Законодавство про селянське (фермерське) господарство

Спрямовуючі засади організації та діяльності селянських (фермерських) господарств, як і всіх інших господарюючих суб'єктів, створює Конституція України. Вона визначає право громадян на приватну власність, тобто право володіти, користуватися та розпоряджатися своїм майном та іншими цінностями як одноособово, так і спільно з іншими. Стаття 41 Конституції зазначила, що "право приватної власності є непорушним", ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності.

Для членів СФГ найважливішим засобом виробництва є земля. держава гарантує всім, у тому числі й селянам, реальність права власності на землю (стаття 14).

Найістотнішою ознакою СФГ є його право господарювати вільно, на власний ризик виробляти сільськогосподарську продукцію та реалізовувати її на власний розсуд. Це означає, що селянське (фермерське) господарство є підприємцем-товаровиробником. Це право базується на статті 42 Конституції України, яка зазначає, що "кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом". Звичайно, сільськогосподарська діяльність як в рослинництві, так і в тваринництві є такою, яка не лише не заборонена, а є для будь-якого суспільства абсолютно необхідною.

СФГ не може виникнути та існувати без одержання землі. Тому важливе значення для цих господарств має земельне законодавство, насамперед Земельний Кодекс України. Зараз він діє в редакції від 13 березня 1992 р.¹

Важливо, що в складі всіх земель України на першому місці зазначено "землі сільськогосподарського призначення" (стаття 2 п. 1), що говорить про їхнє пріоритетне значення стосовно інших категорій земель.

Стаття 6 Земельного кодексу України серед переліку суб'єктів, що мають право приватної власності на землю, на першому місці називає громадян, що ведуть селянське (фермерське) господарство. Цим підкреслюється як значимість цих суб'єктів господарювання на землі, так і їхні широкі можливості для вільного використання цієї землі для потреб фермерства.

¹ Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 25.

У главі 7 Кодексу, яка присвячена землям сільськогосподарського призначення, найбільша кількість статей (50-55) присвячена землевикористанню СФГ, що є свідченням високого значення цих суб'єктів земельних відносин, а також особливого правового режиму цих земель. Більш детальний аналіз цього подається далі.

Практично важливе значення для СФГ має й поточне законодавство щодо земельної реформи, форм власності на землю (зокрема відповідний Закон України від 30 січня 1992 р.), Указ Президента України "Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям" від 8 серпня 1995 р. тощо.

Закон України "Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві" надав агропромисловим товаровиробникам (у тому числі фермерам) право вільного вибору форм власності та напрямів трудової та господарської діяльності, повної власності на результати своєї праці. Категорично заборонив Закон втручання в господарську діяльність суб'єктів будь-яких державних структур, кооперативних та інших органів.

Істотна особливість селянських (фермерських) господарств як суб'єктів аграрних відносин зумовила необхідність прийняття спеціального законодавчого акту щодо них. Як уже зазначалося, ним став Закон України "Про селянське (фермерське) господарство", який зараз діє в другій редакції Закону України від 22 червня 1993 року. Що ж це за Закон?

Перш за все слід наголосити на тому, що фермерські відносини врегульовано саме законом, тобто законодавчим актом вищої юридичної сили. Це є свідченням того, яке важливе значення надається фермерству в Україні.

Цей Закон містить як загальні положення, так і багато спеціальних, що регламентують порядок створення та діяльності селянських (фермерських) господарств; їхні земельні та майнові відносини; взаємовідносини з банківськими установами, державними органами, бюджетом. У Законі врегульовано основні засади соціального страхування та пенсійного забезпечення членів селянських (фермерських) господарств, а також порядок припинення їхньої діяльності; кадрове та наукове забезпечення, а також відповідальність за його порушення.

Закон про фермерство прийнятий в Україні вперше. Ряд його положень вимагають вдосконалення. Але загалом він, поряд з іншими зако-

нодавчими актами, створив необхідну базу для утворення та функціонування селянських (фермерських) господарств.

Закон України "Про селянське (фермерське) господарство" поширюється лише на них. Він не стосується сільськогосподарської діяльності громадян, які ведуть особисте підсобне господарство, а також тих, хто займається індивідуальним чи колективним садівництвом і городництвом.

За діючим законодавством СФГ є рівноправним суб'єктом аграрних відносин поруч із сільськогосподарськими кооперативами, аграрними акціонерними товариствами, орендними колективами, спілками селян-пайовиків, товариствами з обмеженою відповідальністю тощо.

Іноді виникає запитання про те, чи поширюються на СФГ Закон України "Про колективне сільськогосподарське підприємство" від 14 лютого 1992 р.¹ і Закон України "Про сільськогосподарську кооперацію" від 17 липня 1997 р.²? Вони стосуються селянських (фермерських) господарств не безпосередньо, а лише в частині створення певних правових передумов для подальшої організації таких господарств. Йдеться про те, що зазначені закони дають право членам колективних сільськогосподарських підприємств і сільськогосподарських кооперативів безперешкодного виходу з них та одержання ними земельних та майнових паїв (в натурі), які можуть бути використані для створення СФГ. Бути одночасно членами зазначених структур і селянських (фермерських) господарств не дозволяється.

Щодо селянських (фермерських) господарств діють наступні підзаконні законодавчі акти: Постанова Кабінету Міністрів України "Про деякі питання розвитку селянських (фермерських) господарств" від 14 березня 1992 р.³, Постанова Кабінету Міністрів України "Про додаткові заходи щодо підтримки розвитку особистих підсобних господарств і селянських (фермерських) господарств" від 31 травня 1995 р.⁴, а також ряд інших актів виконавчої та судової влади.⁵

¹ Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 20.

² Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 39.

³ Урядовий кур'єр. — 1992. — № 14.

⁴ Урядовий кур'єр. — 1995. — 8 червня.

⁵ Див.: Законодавство України про земельні ділянки // Аграрне законодавство України. — ЮРІнком. — К., 1997. — Вип. 2.

Фермерське законодавство стало невід'ємною складовою частиною аграрного законодавства України, що має тенденцію до подальшого активного розвитку та вдосконалення. На жаль, у ньому існує чимало колізій, що ускладнює його застосування. Непоодинокими є факти його порушення. Селяни часто недостатньо знають це законодавство. Тому нагальною є потреба створення спеціалізованої юридичної служби для консультування щодо питань організації та діяльності селянських (фермерських) господарств в Україні як потенційних, так і діючих фермерів.

4. Що таке "селянське (фермерське) господарство"?

Ми звикли, що коли мова заходить про країни так званого далекого зарубіжжя, то говорять про таких суб'єктів використання сільськогосподарських земель, як фермери. Саме вони, очолюючи переважно сімейні ферми, є носіями права приватної власності на землі й на майно, яке там виробляється. Фермери — основні суб'єкти аграрних відносин у цих країнах. Здебільшого вони входять до різних фермерських кооперативів.

Дещо іншою є сучасна ситуація в Україні. Як видно з назви спеціального закону, у нас йдеться про такого "сукупного" суб'єкта, як "селянське (фермерське) господарство". Переважно саме воно наділено певним правовим статусом, має комплекс прав та обов'язків. Водночас слід зауважити, що голова СФГ має істотні права та обов'язки стосовно господарства. Іноді співвідношення між ними в законодавстві закріплено су-перечливо.

На наш погляд, еволюція законодавчого розвитку фермерських відносин в Україні повинна йти в напрямі розширення прав голови СФГ і поступового становлення його саме як фермера — суб'єкта аграрного підприємництва за умов ринкової економіки. На практиці цей термін вживається в Україні й зараз. Проте юридично більш точно слід говорити зараз про селянське (фермерське) господарство.

Однією з позитивних рис Закону України "Про селянське (фермерське) господарство" є наявність у ньому визначення поняття цього суб'єкта. Стаття 2 Закону зазначає, що "селянське (фермерське) господарство є формою підприємництва громадян України, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її перероб-

кою і реалізацією". Це визначення є досить чітким та юридично вагомим. Проаналізуємо його.

Перш за все слід наголосити, що йдеться про відносно нового для нас суб'єкта аграрних відносин і про нову організаційно-правову форму ведення сільського господарства, отже, і про певні специфічні ознаки цього правового інституту. Вони можуть бути сформульовані наступним чином:

— це окремих, самостійний суб'єкт сільськогосподарської діяльності, тобто діяльності з використання земель сільськогосподарського призначення. Він відрізняється не лише від колективних сільськогосподарських підприємств (зокрема від сільськогосподарських кооперативів), але й від особистих підсобних господарств громадян у сільській місцевості;

— це форма підприємницької діяльності, тобто діяльності за самостійною ініціативою, яка здійснюється систематично й на власний ризик без будь-яких обмежень (у межах законодавства). Ця діяльність не планується державою. Вона реалізується селянським (фермерським) господарством як повноправним господарем;

— ця діяльність здійснюється громадянами України, отже, організаторами СФГ не можуть бути іноземні громадяни;

— ця форма ведення господарства на землі не може створюватися примусово, внаслідок адміністративного рішення державних (або інших) органів. Вона виникає виключно добровільно, за бажанням громадян, тобто за їхнім суб'єктивним особистим волевиявленням. Інший порядок створення фермерських господарств є незаконним;

— продукція сільського господарства, що її виробляють (виготовляють) ці господарства, носить товарний характер, тобто вона призначена для продажу (оплатної передачі). У цьому головна мета селянських (фермерських) господарств — можливість одержувати доходи;

— селянське (фермерське) господарство має право займатися не лише вирощуванням сільськогосподарських культур і виробництвом продукції тваринництва, а й переробкою цієї продукції. Це може бути домашня, промислова переробка та виготовлення вже готової продукції (товарів): масла, сиру, ковбас, консервів тощо. Уся сільськогосподарська продукція може вільно реалізовуватися господарством.

Усі ці ознаки селянських (фермерських) господарств впливають із визначення його поняття, що дається в самому Законі. У сукупності во-

ни створюють уявлення про особливості цього нового суб'єкта аграрних відносин. Аналіз подальшого змісту Закону дає можливість виділити ще й інші юридичні ознаки, притаманні селянським (фермерським) господарствам, а саме:

— це переважно сімейне об'єднання селян. Теорію сімейного трудового селянського господарства блискуче розробив О. В. Чайнов. Саме особисту працю селянина та членів його сім'ї ставив цей видатний аграрник-економіст "во главу угла"¹. Про традиційний характер сімейної організації виробництва сільськогосподарської продукції говорить й історичний досвід України. Сімейно-трудова характер фермерських господарств у зарубіжних країнах виділяє їх з інших видів аграрного підприємництва. До того ж він дозволяє вдало поєднувати селянську працю з веденням хатнього господарства на засадах сімейної доброзичливості;

— у селянських (фермерських) господарствах йдеться про різновид індивідуальної трудової діяльності (аграрного змісту). Це означає, що члени цих господарств не беруть участі в громадському виробництві, не перебувають у трудових відносинах з будь-якими іншими підприємствами, установами, організаціями виробничо-господарського профілю. Їхня індивідуальна праця в селянському (фермерському) господарстві повинна бути головною для них суспільно корисною формою праці. Це означає, по-перше, що для створення такого господарства особа повинна вийти з членів колгоспу, іншого кооперативу, звільнитися з постійної роботи в радгоспі або в будь-якій іншій організації. По-друге, із цього випливає, що трудові відносини в селянських (фермерських) господарствах виникають на основі членства в них, а не на засадах трудового договору, що регламентується трудовим законодавством;

— діяльність членів цих господарств за своїм головним змістом є процесом землевикористання, тобто використанням земель як основного засобу виробництва. Це праця на землях сільськогосподарського призначення. Вона є дуже специфічною та істотно відрізняється від будь-якої іншої праці (у промисловості зокрема);

— для з'ясування поняття будь-якого суб'єкта правових відносин важливе значення має юридична природа власності, на якій він базується.

¹ Див.: Чайнов А.В. *Крестьянское хозяйство*. — М., 1989.

А тому для поняття селянського (фермерського) господарства істотною рисою є те, що майно, яке є в ньому, належить членам господарства на праві спільної сумісної власності;

— дещо дискусійним є питання про те, чи є СФГ юридичною особою. За цивільним законодавством, окрім інших ознак (які СФГ має), юридична особа повинна мати у власності відокремлене майно (власне майно, а не майно членів господарства). Це потрібно, зокрема, для того, щоб мати реальну можливість відповідати за своїми майновими зобов'язаннями. Між тим у СФГ майно (на відміну значною мірою від землі) належить не самому господарству, а його членам (на праві спільної сумісної власності). Це закріплено в статтях 16-17 Закону. Водночас стаття 11 говорить про обов'язки самого господарства як власника земельної ділянки та землекористувача.

Певною мірою в зв'язку з наявністю таких суперечливих позицій, Закон не говорить, що селянське (фермерське) господарство є юридичною особою, а вживає зворот: СФГ "набуває статусу юридичної особи" (стаття 9). Це означає, що, хоча СФГ формально-юридично не є юридичною особою, воно має повноцінний статус юридичної особи, зокрема свій Статут.

Отже, селянське (фермерське) господарство слід розглядати як юридично самостійний, добровільно створений аграрний господарюючий суб'єкт і самостійну організаційну форму сільськогосподарської трудової підприємницької діяльності селянських сімей з використання земель сільськогосподарського призначення для вироблення (виготовлення) товарної продукції, яка є спільною сумісною власністю осіб, що ведуть це господарство переважно на приватній землі.

5. Чим відрізняється селянське (фермерське) господарство від сільськогосподарських кооперативів та особистих підсобних господарств громадян?

На практиці іноді не знаходять чіткого розмежування такі споріднені (перш за все за характером сільськогосподарської праці), але юридично різні суб'єкти аграрних відносин, як селянські (фермерські) господарства, сільськогосподарські кооперативи та особисті підсобні господарства громадян.

17 липня 1997 р. Верховна Рада України прийняла спеціальний Закон "Про сільськогосподарську кооперацію". Він має важливе значення для відновлення в Україні справжніх кооперативних засад на селі, оскільки колгоспи фактично їм не відповідали. Згідно з цим Законом сільськогосподарський кооператив — це добровільне об'єднання як фізичних, так і юридичних осіб в іншу юридичну особу на засадах членства, об'єднання пайових внесків, участі в спільній сільськогосподарській виробничій діяльності та обслуговуванні переважно членів кооперативу.

Ряд ознак і принципів організації та діяльності кооперативів і СФГ начебто співпадають, але водночас між ними існує дуже істотна різниця.

Так і ті, і другі суб'єкти виникають добровільно. Проте СФГ може створити тільки фізична особа — громадянин України, а кооператив — і юридичні особи. У першому випадку — одна особа, у другому — не менше трьох.

По-друге, юридичним фактом, що забезпечує виникнення СФГ, є факт надання особі, яка організовує таке господарство, земельної ділянки. Рішення ж про створення сільськогосподарського кооперативу приймається його установчими зборами (стаття 5 Закону).

По-третє, зазначений юридичний факт — одержання громадянином земельної ділянки для створення СФГ згідно з Земельним кодексом України та Законом "Про селянське (фермерське) господарство" — дає можливість голові господарства мати певну земельну площу на праві приватної власності. А майно в СФГ належить членам господарства на праві спільної сумісної власності. Зовсім інша природа власності в сільськогосподарських кооперативах: там сам кооператив є суб'єктом колективної форми власності, а члени кооперативу мають право власності на паї (майновий і земельний).

По-четверте, обидві структури засновані на членстві. Проте в селянських (фермерських) господарствах це членство базується на сімейно-родинних засадах (подружжя, їхні батьки, діти та інші родичі), а в сільськогосподарських кооперативах незалежно від цих засад. Як правило, істотно різниться й кількість членів у цих аграрних структурах.

Нарешті, існує різниця й у характері відповідальності членів СФГ і членів сільськогосподарських кооперативів за шкоду, завдану ними цим суб'єктам (повна відповідальність у СФГ і здебільшого обмежена в кооперативах).

Що ж стосується особистих підсобних господарств громадян, то йдеться насамперед саме про особисті (не суспільні) і підсобні (додаткові до головних виробництв) господарства на так званих присадибних земельних ділянках. Продукція, що виробляється громадянами на їхніх особистих підсобних господарствах, носить переважно не товарний, а споживчий характер (хоч решта її й може бути продана). Істотно різні (у фермерських господарствах, кооперативах і в особистих підсобних господарствах) масштаби їхньої діяльності, розміри земельних площ, які вони займають.

Відповідно до статті 56 Земельного кодексу України для ведення особистого підсобного господарства громадянам за рішенням сільської, селищної, міської Ради народних депутатів безплатно передаються у власність земельні ділянки в розмірі не більше 0,6 гектара. За бажанням громадян їм додатково можуть надаватися земельні ділянки в користування (зокрема в оренду). Загальна площа при цьому не повинна перевищувати 1 гектара. За погодженням з обласною Радою народних депутатів земельна ділянка для ведення підсобного господарства громадян може бути збільшена до 2 гектарів.

Розміри земельної площі селянських (фермерських) господарств є значно більшими (див. п. 13). Це насамперед пов'язано з тим, що їхня продукція носить товарний характер.

Є й інші відмінності особистих підсобних господарств громадян від селянських (фермерських) господарств. Так перші не є юридичними особами; вони не користуються найманою робочою силою; їхні працівники не одержують оплату за їхню працю; праця в особистих підсобних господарствах не зараховується до трудового стажу, не фіксується в трудових книжках. Водночас зазначені риси притаманні СФГ.

6. Які умови та порядок створення селянських (фермерських) господарств?

Створення (організація) селянських (фермерських) господарств зумовлено в основному трьома групами факторів.

1. Хто має право створити (організувати) фермерське господарство?
2. Який порядок одержання землі — основи для виникнення фермерського господарства?

3. В який матеріально-фінансовий спосіб забезпечити першу діяльність цього господарства?

Щодо першого питання. Право на створення селянського (фермерського) господарства (стаття 4 Закону "Про селянське (фермерське) господарство") має громадянин України. Йдеться саме тільки про громадян України, іноземні громадяни такого безпосереднього права не мають (хоча вони можуть брати участь у діяльності СФГ опосередковано, про що буде йти мова далі).

Право на створення селянського (фермерського) господарства має кожний громадянин України, але за таких правових умов:

— досягнення 18-річного віку, тобто бути повністю дієздатним (здатним власними діями набувати права та нести обов'язки);

— виявлення добровільного бажання створити селянське (фермерське) господарство (висловленого в заяві з проханням надати землю для створення СФГ);

— наявності документів, що підтверджують здатність громадянина займатися сільським господарством (документи про відповідну освіту, виписки з трудової книжки тощо);

— проходження конкурсної комісії (її склад формує районна державна адміністрація (виконавчий орган місцевого самоврядування) і затверджує голова районної Ради народних депутатів).

Це загальні умови щодо суб'єктів, які організують таке господарство. Але сільськогосподарська праця дуже складна, особлива та важка. Тому вона не кожному під силу. Ось чому Закон встановив переваги (пільги) для створення селянських (фермерських) господарств тим громадянам, які проживають у сільській місцевості та які мають необхідну кваліфікацію або досвід роботи саме в сільському господарстві. Такі особи користуються першочерговим правом утворювати фермерські господарства.

На практиці часто виникає питання про те, чи слід особі, яка виявила бажання створити селянське (фермерське) господарство (звичайно, при наявності всіх зазначених раніше умов), подавати кудись заяву про дозвіл на його створення?

Закон "Про селянське (фермерське) господарство" (статті 2-5) встановив простий "явочний", а не заявно-дозволяючий спосіб створення цих господарств в частині принципового вирішення громадянином пи-

тання про те, чи буде він, чи не буде створювати фермерське господарство. Це питання він вирішує самостійно, а тому одержувати дозвіл на початкову стадію вирішення питання про організацію селянського (фермерського) господарства йому ні від кого не треба. Інша справа щодо одержання земель для цього.

*** 7. Який порядок одержання земель для створення селянського (фермерського) господарства?**

Без землі створити фермерське господарство неможливо. Для того, щоб організувати селянське (фермерське) господарство, насамперед треба мати землі (сільськогосподарського призначення), адже йдеться про суб'єкт аграрного підприємництва. Більше того, одержання землі є, за суттю, дозволом на створення СФГ. Тому громадянину не слід писати якусь окрему заяву з проханням "дозволити організувати селянське (фермерське) господарство". Замість цього він повинен написати заяву з проханням передати у власність або надати в користування певну земельну площу для створення селянського (фермерського) господарства.

Які реквізити цієї заяви?

1. Заява адресується до районної Ради народних депутатів (за місцем розташування земельної ділянки).

2. Вона подається від громадянина України з зазначенням його прізвища, імені, по батькові, року народження, адреси та соціального стану.¹

3. Головний зміст заяви — прохання до Ради надати певну земельну ділянку для створення та ведення селянського (фермерського) господарства.

4. У заяві необхідно зазначити бажані розміри, місце розташування земельної ділянки, види земель (скільки ріллі, сінокосів, пасовищ, земель під багаторічні насадження).

5. Слід вказати, які площі з цих земель громадянин просить передати (надати) у приватну власність, скільки — у користування (у т. ч. в оренду).

¹ У статті 5 Закону про СФГ говориться, що заяву підписує "голова створюваного" господарства, що є юридично неточним, оскільки громадянин одержує статус голови лише після реєстрації (юридичного виникнення) господарства.

Примірний зразок заяви громадянина про передачу земельної ділянки у власність або надання земельної ділянки у використання, з метою створення селянського (фермерського) господарства

До _____ районної
Ради народних депутатів _____
області

Громадянина України _____
проживаю за адресою: _____

соціальний стан (постійно ніде не
працюю; вийшов з колгоспу тощо)
19... року народження

ЗАЯВА

У зв'язку з наміром створити селянське (фермерське) господарство "Колос", прошу рішення Ради народних депутатів про одержання земельної ділянки загальною площею __ га, у тому числі сільськогосподарських угідь __ га, сінокосів і пасовищ __ га, із них __ га на праві приватної власності та __ га на праві оренди (на договірних засадах). Зазначені землі розташовані поблизу села _____ (урочища № ____).

Селянське (фермерське) господарство буде мати _____
напрям діяльності, зокрема _____

До складу селянського (фермерського) господарства "Колос" мають бажання увійти:

№ пп	прізвище, ім'я, по батькові	родинні зв'язки	рік народження	с/г освіта; с/г спеціальність, стаж (документи)	рід занять	особ. підпис
1	2	3	4	5	6	7
1						
2						
3						

Підпис засновника СФГ (майбутнього голови СФГ):

Дата:

Заява _____ погоджена з _____ сільською (селищною) Радою народних депутатів.

Голова сільської (селищної) Ради:

(підпис, дата).

Заява прийнята _____ 1998 року.

Секретар Районної

Ради народних депутатів:

(прізвище, ім'я, по батькові,
дата, підпис).

6. Доцільно з'ясувати конкретний основний напрям використання цих земель і характер господарювання: певний вид рослинництва, тваринництва, переробки сільськогосподарської сировини тощо.

7. У заяві необхідно вказати майбутній склад СФГ із зазначенням родинних зв'язків (стосовно засновника господарства), окрім того, відомості про рік народження, документи про освіту (кваліфікацію, спеціальність, досвід), рід занять; заява повинна бути підписана всіма цими особами, що підтверджують зазначене.

8. Заява повинна бути підписана засновником СФГ (із зазначенням дати).

9. У заяві (або в окремому документі) повинна бути відображена погоджувальна думка сільської (селищної) Ради народних депутатів.

10. Подана заява повинна бути зареєстрована за місцем її прийняття з зазначенням дати прийняття.

Окрім тих громадян, які проживають у сільській місцевості, таку заяву (при бажанні створити СФГ) мають право подати й інші громадяни України, які при цьому повинні переїхати з іншої місцевості в сільську на постійне місце проживання та відповідати всім зазначеним вимогам.

8. Як відбувається конкурсний відбір бажаючих створити селянське (фермерське) господарство?

Конкурсний порядок відбору осіб, які бажають створити СФГ, був введений у 1993 році (за новою редакцією Закону). Він має на меті забезпечити професійно якісний склад фермерів, надати землі в першу чергу селянам, а не тим ділкам, які під прикриттям фермерства будуть використовувати ці землі не за цільовим призначенням. Та й серед самих селян цю відповідальну та складну справу можна доручити лише справжнім господарям, тим, які по-справжньому знають і люблять землю.

Конкурсна комісія створюється на рівні району. Її персональний склад формує районна державна адміністрація (виконавчий орган місцевого самоврядування), а затверджує голова районної Ради народних депутатів.

Законом встановлений такий склад конкурсної комісії: представник районної, міської Ради народних депутатів, в адміністративному підпо-

рядкуванні якої є район; представник управління сільського господарства; представник відділу земельних ресурсів місцевої державної адміністрації; представник асоціації фермерів; представник сільської, селищної Ради народних депутатів (на території якої передбачається відведення земельної ділянки для створюваного СФГ). Окрім цього, до складу комісії можуть бути включені й інші зацікавлені представники державних і громадських організацій. Це, наприклад, можуть бути представники Державного фонду підтримки селянських (фермерських) господарств, досвідчені фермери, спеціалісти сільського господарства.

Головне завдання конкурсної комісії — з'ясувати рівень професійної підготовленості, вміння, практичного досвіду та щирості бажання організатора СФГ ефективно вести саме фермерське, а не якесь інше господарство. За цими ж критеріями слід проаналізувати й здатність майбутніх членів господарства вести товарне сільськогосподарське виробництво на сімейно-трудовах засадах. Не повинні пройти поза увагою членів комісії й моральні якості майбутнього голови СФГ і членів господарства, рівень їхньої працездатності. При цьому, якщо є кілька претендентів на одну й ту ж земельну ділянку, то комісія зобов'язана надати переваги тим з них, хто проживає в сільській місцевості, має необхідну кваліфікацію або досвід роботи в сільському господарстві. Такі особи користуються першочерговим правом на створення селянського (фермерського) господарства.

Законом не врегульовано питання конкретного порядку організації роботи конкурсної комісії, не визначена юридична природа її рішення. Логічно припустити, що діяльність комісії повинна будуватися на демократичних засадах, а її рішення повинно прийматися простою більшістю голосів і носити суто рекомендаційний характер, оскільки вона (комісія) не наділена владними повноваженнями.

Іноді виникає питання: як бути при негативному ставленні конкурсної комісії до бажання особи створити СФГ? Видається за доцільне таке рішення-рекомендацію з детальним обґрунтуванням мотивів передавати на подальший розгляд сесії районної Ради народних депутатів.

Через конкурсну комісію повинна пройти й та особа, яка одна має намір одержати певну земельну ділянку для організації на ній фермерського господарства.

Головним документом, який повинен надійти до конкурсної комісії, є заява громадянина України з проханням передати земельну ділянку у власність або надати в користування з метою організації на ній селянського (фермерського) господарства. Така заява повинна мати певні реквізити (див. п. 7) і бути погоджена з сільською (селищною) Радою народних депутатів.

У місячний термін ця заява повинна бути розглянута конкурсною комісією та районною Радою народних депутатів. Після цього Рада замовляє державній землевпорядній організації проект відведення земельної ділянки. Це повинно бути зроблено за рахунок коштів Українського державного фонду підтримки селянських (фермерських) господарств і в першочерговому порядку. Проект відведення земельної ділянки обов'язково погоджується з особою, якій вона відводиться, а також з природоохоронними, санітарними та архітектурними органами.

9. Хто приймає рішення про передачу і надання земельної ділянки громадянину України для створення та ведення селянського (фермерського) господарства?

Таке рішення правомочна прийняти лише районна, міська (в адміністративному підпорядкуванні якої є район) Рада народних депутатів. Це повинно бути зроблено на найближчій сесії. Отже, не орган управління, а лише Рада в сесійному порядку має право приймати рішення про передачу і надання земельної ділянки певному громадянину. Робиться це з суто цільовим призначенням: для створення селянського (фермерського) господарства. З іншою метою цю земельну площу використовувати не дозволяється.

Якщо Рада відмовляє в наданні земельної ділянки для створення господарства, то згідно зі статтею 5 відповідного Закону про фермерство це питання вирішується судом. На це вказує й стаття 51 Земельного кодексу України.

До суду можна звернутися й у тих випадках, коли земельна ділянка надається не в тому місці, що зазначено в заяві громадянина, а в іншому або вона надається в іншому розмірі.

При цьому виникає юридично непросте питання: до якого суду слід звертатися — до загального (районного) чи арбітражного суду? На пер-

ший погляд, начебто йдеться про суб'єкта аграрної підприємницької діяльності (СФГ), а тому слід звертатися за захистом законних прав та інтересів саме до арбітражного суду. Проте в даному випадку позов слід подавати не до арбітражного, а до суду загальної компетенції. На такій позиції стоїть і Верховний Суд України.

25 грудня 1996 р. Верховний Суд України в Постанові Суду № 13 "Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ" дав роз'яснення з цього приводу. В ньому, зокрема, говориться, що слід враховувати, що право на створення селянського (фермерського) господарства має громадянин України та на момент звернення до суду СФГ ще не було створено, а тому справи про надання земельної ділянки для ведення (створення) селянського (фермерського) господарства, у разі відмови в цьому рішенні районної, міської (в адміністративному підпорядкуванні якої є район) Ради, підвідомчі судам (а не арбітражним судам)¹.

Рішення суду про задоволення позову є юридичною підставою для того, щоб спірна земельна ділянка була відведена в натурі (на місцевості), а також для видачі відповідних документів.

Отже, як загальне правило рішення про передачу та надання земельної ділянки громадянину України для створення ним селянського (фермерського) господарства приймає районна Рада народних депутатів, а в разі спору право на певну земельну ділянку для зазначених потреб може виникнути й на підставі судового рішення.

10. Чи мають право на створення селянських (фермерських) господарств члени колективних сільськогосподарських підприємств, сільськогосподарських кооперативів, сільськогосподарських акціонерних товариств?

Будучи членами зазначених сільськогосподарських структур, ці особи не мають право одночасно бути й членами СФГ, створювати ці господарства.

При бажанні членів колективних сільськогосподарських підприємств, сільськогосподарських кооперативів, сільськогосподарських акціонерних то-

¹ Вісник Верховного Суду України. — 1997. — №1(3)..

вариств вести селянське (фермерське) господарство вони спочатку повинні вийти з членів зазначених організацій (припинити членство в них). У зв'язку з тим, що всі вони в свій час юридично добровільно вступали до них, то вони мають право й безперешкодного виходу з них. А якщо такі перешкоди чиняться, то з цього приводу можна звернутися до суду.

Якщо мова йде про працівників державних сільськогосподарських підприємств (радгоспів та інших), то вони також мають право на безперешкодне звільнення з роботи в цих підприємствах у зв'язку з наміром створити селянське (фермерське) господарство. Це оформляється відповідним наказом директора радгоспу (або іншого сільськогосподарського підприємства) про звільнення за власним бажанням.

Не мають право організувати СФГ і всі інші особи, які постійно працюють у різних підприємствах, установах, організаціях. На практиці такі постійно десть працюючі працівники іноді є фактичними засновниками селянських (фермерських) господарств, а юридичне їхнє оформлення проводиться на інших осіб, що є незаконним явищем.

11. Які особливості надання земельних ділянок членам колективних сільськогосподарських підприємств, сільськогосподарських кооперативів, сільськогосподарських акціонерних товариств, які хочуть вийти з цих підприємств з метою створення селянських (фермерських) господарств?

У процесі проведення земельної реформи в Україні вперше в членів колективних сільськогосподарських підприємств та інших зазначених структур виникло закономірне право на одержання певних земельних ділянок на праві приватної власності, що послужило в подальшому важливою базою для створення власних фермерських господарств. За рішенням районної, міської (в адміністративному підпорядкуванні якої є район) Ради народних депутатів їм передаються безплатно в приватну власність земельні ділянки в межах так званої середньої земельної частки. Остання вилучається з земель зазначених підприємств, кооперативів, акціонерних товариств. Окрім того, цим особам передаються в приватну власність (але вже за плату) і надаються в користування земельні ділянки з земель запасу.

12. Як визначається середня земельна частка?

Розмір середньої земельної частки визначається на рівні частки члена колгоспу або іншого сільськогосподарського кооперативу, чи працівника державного сільськогосподарського підприємства.

Стаття 6 Земельного кодексу України встановила, що при обчисленні середньої земельної частки (сільською, селищною, міською Радою народних депутатів) враховуються сільськогосподарські угіддя (у тому числі рілля), якими користуються підприємства, установи, організації та громадяни в межах території даної Ради (крім площ, які не приватизуються).

Загальний розмір обчисленої площі поділяється на кількість осіб, які працюють у сільському господарстві, пенсіонерів (які раніше працювали в сільському господарстві), а також осіб, зайнятих у соціальній сфері на селі.

До числа осіб, які працюють у сільському господарстві, належать усі працівники колективних сільськогосподарських підприємств, підсобних сільських господарств, селянських (фермерських) господарств, інших сільськогосподарських підприємств, установ, організацій.

13. В яких розмірах закріплюються земельні ділянки за селянськими (фермерськими) господарствами?

Для ведення селянського (фермерського) господарства в приватну власність або в користування можуть передаватися земельні ділянки, розмір яких не повинен перевищувати 50 гектарів ріллі та 100 гектарів усіх земель.

У місцевостях з трудонедостатніми населеними пунктами (їхній перелік встановлює Кабінет Міністрів України) СФГ можуть мати до 100 гектарів ріллі.

Згідно з постановою Кабінету Міністрів України "Про додаткові заходи щодо підтримки розвитку особистих підсобних господарств громадян і селянських (фермерських) господарств" від 31 травня 1995 р.¹ з метою створення оптимальних за розмірами земельних ділянок СФГ дозволено тим з них, які мають необхідну техніку та підтвердили на практиці здат-

¹ Урядовий кур'єр. — 1995. — 8 червня. — № 84—85.

ність ефективного господарювання, мати (за їхнім бажанням) на праві оренди земельні площі понад граничні розміри, які встановлено статтею 6 Закону України "Про селянське (фермерське) господарство".

Конкретні розміри цих земельних площ визначають районні Ради народних депутатів. При цьому вони повинні забезпечувати диференційований підхід, враховувати регіональні особливості, напрями спеціалізації та можливості реального обробітку земель.

Додатково ці господарства можуть орендувати земельні ділянки. У такому разі з головою господарства укладається договір на користування землею на умовах оренди.

Оренда означає тимчасове та платне користування землями (див. п. 17).

Земельні ділянки громадян, які ведуть селянське (фермерське) господарство, поділу не підлягають. Різним господарствам доцільно відводити їх поруч, що практично полегшує кооперування зусиль сусідів-фермерів з їх обробітку.

14. Яка юридична природа власності на землі, що закріплюються за селянськими (фермерськими) господарствами?

Законом України від 30 січня 1992 р. "Про форми власності на землю", поряд із державною, була запроваджена також колективна та приватна власність. Усі три форми власності на землю є юридично рівнозначними.

Шлях земельних перетворень повинен бути поступовим, еволюційним і здійснюватися не методом державних директив (зокрема на місцевому рівні), а через добровільне переконання самих селян і з врахуванням конкретних умов та особливостей. Отже, мають право на існування й такі аграрні суб'єкти, які будують свою господарську діяльність на засадах спільної сільськогосподарської праці на колективній землі (наприклад сільськогосподарські кооперативи), і такі, які свідомо обрали шлях приватного аграрного підприємництва. До останніх належать селянські (фермерські) господарства. Але, якщо перша організаційно-правова форма є для нас уже істотно випробованою, а тому не викликає особливих застережень, то стосовно приватного власника на землю в нас точаться гострі дискусії. Між тим історичний досвід України та розвинених зарубіжних країн (особливо США) є яскравим свідченням того, що чи не

найбільш ефективною та найбільш доцільною є саме приватна власність на землю в сільському господарстві, хоч і там вона повинна мати свої чіткі юридичні параметри. Зокрема, на наш погляд, держава повинна встановити такі правові умови відчуження земель сільськогосподарського призначення, за яких ці землі не втрачали б свого основного призначення — бути основним і незамінним засобом виробництва життєво необхідних продуктів харчування для всього суспільства.

Яка ж юридична природа власності на землі, які має селянське (фермерське) господарство? Яка це власність: приватна, колективна чи ще якась? На сьогодні, у зв'язку з нечіткістю та неповнотою законодавства щодо цих складних питань, не можна дати їй повністю однозначної відповіді на них. Коротко проаналізуємо діюче законодавство щодо цього. І почнемо, звичайно, з нашого основного Закону — Конституції України.

На жаль, у Конституції ми не знаходимо чіткого та повного регламентування відносин земельної власності. Проте стаття 14, про яку вже згадувалося (див. п. 3), зазначає, що "право власності на землю гарантується". Можна припустити, що тут передбачається саме право приватної власності на землю, оскільки гарантувати державою право державної власності на землю не зовсім доречно. Ця ж стаття говорить і про те, що "це право набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону". Отже, конституційна норма в даному разі носить відсилочний характер й орієнтує нас на те законодавство, яким регулюються правові засади власності на землю. Головним спеціалізованим нормативно-правовим актом серед цього законодавства звичайно є Земельний кодекс України.

Слід відзначити таку позитивну рису цього Кодексу, що в ньому приділена велика питома вага саме земельним фермерським відносинам і врегульовані вони непогано, хоча й недостатньо повно, чим було викликано необхідність більш детального закріплення земельних відносин у поточному законодавстві. Виникли й нові підходи до регламентації певних земельних відносин (зокрема складні питання щодо паювання земель), що зумовило необхідність прийняття низки Указів Президента, які зіграли свою позитивну роль, у тому числі й в процесах приватизації землі, хоча вони не позбавлені певних юридичних "огріхів".

У процесі сучасної кодифікації земельних відносин важливо зберегти істотні особливості правової регламентації земель сільськогосподарського призначення (на відміну від земель інших категорій), що покликаний забезпечити саме Земельний, а не Цивільний кодекс, який має широку загальну (а не спеціальну) сферу правової регламентації¹.

Повернемося до норми Конституції щодо регулювання земельних відносин "відповідно до закону". Стаття 6 Земельного кодексу України, яка закріплює право приватної власності громадян на землю, на першому місці серед видів цільового призначення земельних ділянок, які громадяни України мають право одержати у власність, називає земельні ділянки "для ведення селянського (фермерського) господарства". Отже, є чіткий "відповідний закон", який закріплює право саме приватної власності на землю громадян України, що ведуть СФГ. Подальші статті Земельного кодексу (50-55) досить детально регламентують умови та порядок надання цих земель, розміри земельних ділянок, перехід права на земельну ділянку тощо. Таким чином, можна вважати, що діючим законодавством передбачена можливість у СФГ мати землі на праві приватної власності на ці землі? Ці два питання взаємопов'язані між собою.

Здебільшого зараз (а певною мірою, але можливо в іншій пропорції, це збережеться й у майбутньому) у селянських (фермерських) господарствах землі можуть знаходитися на різному правовому режимі (так є в багатьох зарубіжних країнах): на праві приватної власності та на праві користування (у тому числі на умовах оренди, яка є різновидом користування). Пункт 2 статті 4 Закону України "Про селянське (фермерське) господарство" говорить: "Земельні ділянки громадянам України для ведення селянського (фермерського) господарства передаються у приватну власність і надаються в користування, в тому числі на умовах оренди".

Слід мати на увазі, що згідно зі статтею 4 Земельного кодексу України не можуть передаватись у приватну власність землі загального користування (майдани, вулиці, шляхи, пасовища, сінокоси, парки, сквери, бульвари тощо); землі гірничодобувної промисловості; землі

¹ Див.: Титова Н. Землі як об'єкт правової регламентації // Право України. — 1998. — № 4.

природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення; землі лісового фонду (за винятком невеликих — до 5 гектарів — ділянок лісів, що входять до складу угідь сільськогосподарських підприємств та селянських (фермерських) господарств; землі водного фонду (за винятком невеликих — до 3 гектарів — ділянок водойм і боліт, що входять до складу угідь сільськогосподарських підприємств і селянських (фермерських) господарств; землі сільськогосподарських науково-дослідних установ і навчальних закладів. Щодо останніх положень (стосовно земель лісового та водного фондів) із прийняттям Лісового кодексу України та Водного кодексу України відбулися законодавчі зміни. Ці Кодекси закріпили зазначені об'єкти державною власністю та надали право СФГ мати відповідні ділянки лісового та водного фондів на праві постійного користування, а не власності.

15. Хто є суб'єктом права власності чи права користування на земельні ділянки в селянських (фермерських) господарствах?

Це дуже важливе питання вимагає більш чіткої законодавчої регламентації. Справа в тому, що неоднозначність законодавства викликає на практиці різні міркування, а саме: чи суб'єктом права власності на землі, надані або передані для ведення СФГ є голова господарства, чи всі його члени, чи само господарство (як суб'єкт правових відносин, що знаходиться на статусі юридичної особи)?

Статті 6, 50-53 Земельного кодексу України, статті 4-6 Закону України "Про селянське (фермерське) господарство" правомірно називають таким суб'єктом громадянина, що створює СФГ і надалі його очолює. Водночас стаття 11 зазначеного Закону називається "Обов'язки селянського (фермерського) господарства як власника земельної ділянки і землекористувача", чим констатується суб'єкт власності та користування землею в особі самого СФГ, що є неправильним. Не можна, за діючим сьогодні законодавством, вважати співвласниками земельної ділянки й членів господарства, оскільки, як ми вже з'ясували раніше, заяву до районної Ради народних депутатів подає саме громадянин, який засновує селянське (фермерське) господарство;

відповідним є й рішення Ради. На його ім'я видається Державний акт на право приватної власності на землю (його форма затверджена Постановою Верховної Ради України від 13 березня 1992 р.¹). Аналогічною є ситуація й щодо суб'єкта права користування земельною ділянкою в СФГ. Проте в господарствах, окрім зазначеного правового режиму земель, може бути й інший. Це стосується тих земель, які перевищують середню земельну частку, надану громадянину в приватну власність.

16. Платно чи безплатно передаються земельні ділянки в приватну власність?

Стаття 6 Земельного кодексу України встановила, що для ведення селянського (фермерського) господарства земельні ділянки в межах середньої земельної частки передаються громадянам України безплатно. Як правило, це невеликі земельні площі (у західних областях України — 2-4 га), а тому для того, щоб господарство було товарним, треба мати більші площі землі. Її можна придбати за плату або мати на праві користування, у т. ч. оренди земель.

За плату передаються у власність громадянам для ведення селянського (фермерського) господарства земельні ділянки, розмір яких перевищує середню земельну частку. Нормативна ціна при цьому визначається законодавством України.

Постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 1995 р. № 213 затверджена спеціальна "Методика грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів"². Порядок передачі найбільш цінних земель сільськогосподарського призначення у власність, спадщину, під заставу, а особливо — порядок її купівлі-продажу вимагають подальшої чіткої та розгорнутої законодавчої регламентації.

¹ Відомості Верховної Ради України. — 1992. — 23 червня. — № 25.

² Урядовий кур'єр. — 1995. — 4 квітня. — № 50.

17. Що таке оренда земель?

Орендні земельні відносини регулюються Земельним кодексом України (стаття 8) і Законом України від 6 жовтня 1998 р.¹ Останній глибоко деталізує положення Кодексу.

Оренда землі є особливим різновидом землевикористання². Вона означає засноване на договорі строкове, платне володіння і користування земельною ділянкою, необхідною орендареві для здійснення підприємницької та іншої діяльності. Отже, можна виділити такі специфічні ознаки оренди земель: 1) особливий вид землевикористання; 2) він заснований на договорі (договорі оренди землі); 3) це землевикористання є строковим; 4) це землевикористання є платним.

Закон від 6 жовтня 1998 р. на першому місці зазначив і окремо виділив таке цільове призначення оренди землі, як для здійснення підприємницької діяльності. А оскільки селянські (фермерські) господарства є найбільш типовими представниками аграрного підприємництва, то очевидно, що оренда землі має для них винятково важливе значення. Воно посилюється ще й тим, що збільшити земельну площу за рахунок додаткової купівлі землі селянин здебільшого зараз не має можливості. Водночас існує реальність одержати в оренду земельні паї від їхніх власників. Орендна форма використання фермерами земель поширена в усьому світі.

Оренда не створює права власності на землю. Вона дає право володіти та користуватися орендованою земельною ділянкою для господарських потреб.

Орендодавцями (особами, які мають право надати СФГ землю в оренду) є:

- громадяни та юридичні особи України, які є власниками земельних ділянок;
- органи місцевого самоврядування (сільські, селищні, міські Ради) щодо земельних ділянок, які перебувають у комунальній власності;
- районні, обласні, державні адміністрації, Кабінет Міністрів України в межах їх повноважень; їх рішення про надання в оренду землі може

¹ Голос України. — 1998.

² Див.: Погрібний О. О. Селянські господарства і оренда. — К., 1992.

бути прийняте лише при попередньому погодженні цих питань на сесіях відповідних Рад народних депутатів.

Селянське (фермерське) господарство може бути орендарем переважно земель сільськогосподарського призначення. Це має бути передбачено в Статуті господарства.

Громадяни, які мають право на земельну частку (пай) можуть передати відповідну земельну ділянку в оренду лише для сільськогосподарського використання, зокрема і СФГ.

Для оформлення права на оренду землі фермерське господарство (в особі його голови) повинно укласти з зазначеними раніше особами договір оренди землі. Його форма, умови та порядок укладання регулюються статтями 13-15 Закону України "Про оренду землі". Зокрема він повинен мати письмову форму, бути посвідченим нотаріально, точно визначати конкретні умови договору (термін, орендна плата, відповідальність сторін тощо). Договір оренди землі укладається на термін, який погоджується сторонами, але не більш, як на п'ятдесят років. Він підлягає державній реєстрації.

Розмір, форма та строки внесення орендної плати за землю встановлюються за угодою між СФГ та орендодавцем.

Закон від 6 жовтня 1998 р. ввів кілька форм орендної плати (стаття 20). Так, окрім грошової, це може бути натуральна плата (за визначеною кількістю чи частиною продукції, яка одержується з орендованої земельної ділянки) або відробіткова (надання послуг орендодавцю). Можна ці форми поєднувати.

Орендна плата за земельні ділянки, що перебувають у державній і комунальній власності, справляється виключно в грошовій формі.

Орендовані землі селянські (фермерські) господарства повинні використовувати за цільовим призначенням, із додержанням екологічних правил та дотриманням інших умов договору оренди. Водночас вони мають право самостійно визначати напрями їх використання, одержувати з них сільськогосподарську продукцію та доходи. Капітальне будівництво та закладка на орендованих землях багаторічних насаджень повинні узгоджуватися з орендодавцем.

За взаємною згодою сторін умови договору оренди землі можуть змінюватися або він може бути розірваний.

18. Яка роль паювання земель для створення селянських (фермерських) господарств?

Паювання земель — нове явище в аграрній економіці та в правовому полі України. Воно є проявом появи такого сільськогосподарського укладу, як приватний. Його формування проходить через певні стадії: перетворення певної частини державної власності на колективну, а вже потім — виникнення в останній елементів приватного сектору. Зокрема це означає можливість реорганізації радгоспів у колективні аграрні підприємства, й лише потім виникнення в межах колективної власності окремих елементів приватної власності в формі земельних (і майнових) паїв. Отже, паювання земель відбувається лише в колективних сільськогосподарських підприємствах.

Юридичне закріплення категорії "земельний пай" проведено Указами Президента України "Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва" від 10 листопада 1994 р.¹ і "Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям" від 8 серпня 1995 р.² Згідно з цими нормативно-правовими актами всі землі, передані у колективну власність, було поділено на земельні частки (паї) без виділення їх у натурі (на місцевості). Кожному члену підприємства, кооперативу, товариства видається спеціальний документ — сертифікат на право власності на земельну частку (пай); у ньому визначається розмір цієї частки (паю) в умовних кадастрових гектарах, а також у вартісному виразі. Зауважимо, що сертифікат підтверджує право приватної власності члена колективного сільськогосподарського підприємства не на саму земельну ділянку (в натурі), а лише право приватної власності на ще реально не визначений на місцевості земельний пай (земельну ділянку).

Право на земельну частку (пай) мають усі члени колективного сільськогосподарського підприємства, сільськогосподарського кооперативу, сільськогосподарського акціонерного товариства, у тому числі пенсіонери. Вартість і розміри цих паїв є для всіх рівними.

¹ Урядовий кур'єр. — 1994. — 15 листопада.

² Діло. — 1995. — № 67-68.

Зазначеними Указами, а також Законом України "Про сільськогосподарську кооперацію" закріплено правило, за яким член колективних аграрних структур при виході з них одержує право на віддання йому його земельної частини (паю) в натурі (на місцевості) з конкретним визначенням площі земельної ділянки. При цьому громадянин повертає сертифікат до районної державної адміністрації, а натомість йому видається Державний акт на право приватної власності вже на певну земельну ділянку.

Отже, у такий спосіб громадянин стає власником землі та може її використати для створення селянського (фермерського) господарства. Додамо, що члени колективних сільськогосподарських угруповань мають також право (при виході з них) і на майнові паї (про що мова буде йти далі).

Землі та майно, одержані як частки (паї) колишніми членами колективних сільськогосподарських підприємств, сільськогосподарських кооперативів, сільськогосподарських акціонерних товариств (при виході з цих структур), можуть стати тим важливим стартовим капіталом, який вони можуть вкласти в організацію СФГ. Кілька родичів при цьому можуть об'єднати свої земельні ділянки та майнові паї. Коли буде більш чітко врегульований правовий механізм купівлі-продажу земель, такі громадяни зможуть придбати додаткові земельні площі, купуючи, приміром, земельні частки в пенсіонерів або в інших осіб. Але вже й зараз вони мають право взяти їх у власників в оренду, уклавши відповідний договір; цим самим селянське (фермерське) господарство збільшить земельну площу, а орендодавці отримуватимуть певну плату за використання господарством їхніх земель (грошима, продуктами, послугами тощо).

На практиці іноді виникають істотні труднощі з використанням сертифікатів. Наприклад, Іван Дубровський писав, що в селі Під'ярків Перемишлянського району (Львівська область) роздали всім "холості" сертифікати, бо не пояснили, як їх можна використати, і тому вони лежать "поміж іншого непотребу"¹. Роз'яснювальна робота, звичайно, повинна бути, але справа не лише в цьому.

В Указах Президента України від 10 листопада 1994 р. і від 8 серпня 1995 р. встановлено, що право на земельну частку (пай) може бути

¹ Галицький шлях (Народний часопис). — Перемишляни, 1998. — 6 лютого.

об'єктом купівлі-продажу, дарування, міни, успадкування, застави; а підтверджується це право сертифікатом. Але ж обміняти його на Державний акт на право приватної власності на саму земельну ділянку в натурі практично можуть лише власники саме паїв, якими є члени різних колективних сільськогосподарських утворень: колективних сільськогосподарських підприємств, сільськогосподарських кооперативів, сільськогосподарських акціонерних товариств і лише за умови їхнього виходу з цих структур. Отже, інший громадянин (не член цих структур), наприклад міський житель, придбавши в них сертифікат практично не зможе обміняти його на документ, який би давав йому право приватної власності на земельну ділянку в натурі. До того ж йдеться про землі сільськогосподарського призначення, які не можуть змінювати своє цільове призначення.

Досить істотне роз'яснення цієї ситуації дав Указ Президента України "Про захист прав власників земельних часток (паїв)" від 21 квітня 1998 року¹. У ньому говориться, що, з метою захисту прав власників земельних паїв, встановлюється порядок, за яким в разі їхнього відчуження, переважне право на придбання сертифікату мають члени колективних сільськогосподарських підприємств, сільськогосподарських кооперативів, сільськогосподарських акціонерних товариств, а також селянські (фермерські) господарства та громадяни, які мають право їх створити. СФГ повинні широко використовувати цей спосіб придбання додаткової земельної площі.

19. Чи мають право громадяни, які ведуть селянські (фермерські) господарства, надавати земельні ділянки в тимчасове користування іншим особам?

Так. У разі втрати працездатності або досягнення пенсійного віку такий громадянин за рішенням відповідної Ради народних депутатів може надати земельну ділянку в тимчасове користування іншим особам. У першу чергу це можна зробити щодо одного з членів сім'ї, який спільно

¹ Наш час (Всеукраїнська щотижнева фермерська газета). — 1998. — 5 червня.

веде з зазначеним громадянином господарство. Якщо ж такі громадяни відсутні, то в такому разі передача земельної ділянки в тимчасове користування може бути здійснена й іншими членами сім'ї (які не ведуть спільне господарство), якщо останні мають необхідну кваліфікацію, досвід роботи в сільському господарстві та бажають вести селянське (фермерське) господарство, а також іншим особам, які беруть участь у веденні цього господарства.

20. На яких правових засадах будується організація селянського (фермерського) господарства?

Правовими засадами організації селянського (фермерського) господарства є засади членства, які в свою чергу базуються переважно на сімейно-родинних відносинах. СФГ — це сімейно-трудове господарство.

Членами його перш за все є особи, які знаходяться між собою в сімейно-родинних відносинах. Це такі особи: а) подружжя; б) їхні батьки; в) діти, які досягли 16-річного віку; г) інші родичі, які об'єдналися для роботи в цьому господарстві.

Поняття "інші родичі" в нашому законодавстві чітко та однозначно не окреслено. Очевидно, що стосовно селянських (фермерських) господарств під ними можна розуміти ті поняття родинних зв'язків, які вироблені за звичаєвими нормами, а тому на практиці слід враховувати й більш віддалені родинні відносини за умов, що їх представники мають професійні здібності або досвід роботи в сільському господарстві.

СФГ може бути створено й однією особою (стаття 2 Закону), хоча практично це не є доцільним, оскільки фактично означає організацію не сімейного (родинного) трудового характеру, яким є СФГ, а аграрного приватного підприємства, яке повинно мати свій правовий статус. Сімейний же характер господарства наближує працю в ньому до традиційних патріархальних засад українського села, його побуту та соціальних цінностей, які повинні бути зараз поєднані з умовами аграрної підприємницької діяльності.

Складний характер сільськогосподарської праці, її сезонний характер, як правило, вимагають допомоги членам господарства (або постійної, або в напружені періоди роботи, а саме: посівна кампанія, збирання врожаю, будівництво тощо). Враховуючи це, Закон про селянське (фермерське)

господарство дозволяє мати в господарстві працівників, які працюють в ньому за трудовим договором (контрактом, угодою). Ними можуть бути як сторонні особи, так і родичі членів фермерського господарства.

Кожний член сім'ї має право на створення свого селянського (фермерського) господарства. При створенні його одним із членів сім'ї інші члени сім'ї та родичі самостійно приймають рішення про участь у діяльності цього господарства або створення нового.

Особи, які працюють в господарстві за трудовим договором (у тому числі й родичі), не є його членами. Їхні правові відносини з господарством базуються не на засадах членства, а на засадах трудового договору, що регулюється Кодексами законів про працю.

Голова СФГ та члени господарства не мають права постійно працювати поза своїм господарством, праця в якому є їхньою основною трудовою функцією. Але в міжсезонний характер, коли це дозволяють справи, вони можуть працювати в різних підприємствах, установах та організаціях тимчасово.

21. Хто очолює селянське (фермерське) господарство?

Селянське (фермерське) господарство — певний господарюючий суб'єкт, нова організаційна форма аграрної підприємницької діяльності. Переважно до його складу належить декілька осіб. Отже, їхня діяльність, по-перше, повинна бути кимось організована, по-друге, хтось один повинен представляти цього суб'єкта в правових відносинах. Такою особою є голова селянського (фермерського) господарства.

Головою цього господарства є його засновник. Це повинен бути дієздатний громадянин України, який досяг 18 років. Заснувавши селянське (фермерське) господарство, він став його членом. Не член господарства не має права бути головою господарства. Таким чином, не може бути ним особа, яка працює в господарстві за трудовим договором (контрактом, угодою).

Голова господарства представляє всі його інтереси перед державними, кооперативними, громадськими, зарубіжними та іншими підприємствами, установами та організаціями, а також перед окремими громадянами. Тобто він є повноважним представником господарства в усіх його зовнішніх

(поза господарством) відносинах. Він є також і організатором усієї внутрігосподарської діяльності. Практично в особі голови СФГ органічно поєднуються риси керівника, власника та безпосереднього працівника.

Голова селянського (фермерського) господарства організовує діяльність усіх його членів, а також найманих працівників; він також несе відповідальність за створення безпечних умов праці для всіх них, дотримання техніки безпеки, виробничої гігієни та санітарії, пожежної безпеки. При цьому він керується правилами, що існують для державних і кооперативних сільськогосподарських підприємств. Ніяких особливих прав або пільг, порівняно з іншими членами господарства, голова не має.

На ім'я голови селянського (фермерського) господарства видаються (виписуються) усі документи господарства (зокрема Державний акт на право приватної власності на землі; договір оренди земель; інші договори; фінансова та податкова документація).

У разі потреби або необхідності голова селянського (фермерського) господарства може доручити виконувати свої обов'язки та використовувати права й обов'язки одному з членів господарства. Це може бути в разі хвороби, під час відраджання, відпустки тощо. Не член господарства виконувати права й обов'язки голови (навіть тимчасово) не може.

У разі смерті голови селянського (фермерського) господарства цю роль обіймає його правонаступник.

22. Чи повинно селянське (фермерське) господарство мати свій Статут?

Як зазначалося раніше, СФГ знаходиться на статусі юридичної особи (хоча щодо цього й існують певні застереження). Це найбільш яскраво виражений суб'єкт аграрного підприємництва, він вирощує та виробляє товарну сільськогосподарську продукцію, може займатись її промисловою переробкою, отже, й укладати різні господарські договори, відповідати за своїми зобов'язаннями. А тому його діяльність повинна бути певним чином урегульована. Це тим більш важливо, що в фермерському законі та в інших законодавчих актах про фермерство недостатньо повно закріплено трудові відносини членів СФГ, а також інші внутрішні відносини в цих господарствах. Стаття 9 Закону (у другій його редакції) говорить про

Статут СФГ як про необхідний документ при реєстрації господарства. Важливою є фактична потреба для господарств мати свій Статут. Таким шляхом іде й практика. Проте відсутність Примірнього Статуту селянського (фермерського) господарства та спеціалізованої юридичної служби щодо СФГ, недостатня юридична грамотність селян — усе це істотно ускладнює можливості господарств мати повноцінні статuti. Їхній аналіз доводить, що часто вони є дуже короткими, недостатньо конкретними та навіть мають окремі юридичні помилки. Тому спробуємо допомогти фермерам опрацювати правильний текст Статуту їхнього господарства.

Статут — це звід правил, норм, що визначають завдання, склад, структуру, порядок створення (і припинення) певної організації, основи її діяльності, майнові засади, управління. Виходячи з цивільного законодавства, кожна юридична особа повинна мати свій Статут.

Статут — локальний нормативно-правовий акт, який приймається самим господарюючим суб'єктом з урахуванням його особливостей, а тому статuti не повинні бути однаковими для різних СФГ. Стаття 3 Кодексу законів про працю України спеціально зазначає, зокрема, що "особливості праці членів кооперативів та їх об'єднань, колективних сільськогосподарських підприємств, селянських (фермерських) господарств... визначаються законодавством та їх статутами". У статутах необхідно врахувати особливості й інших відносин у СФГ: земельних, організаційних, майнових тощо.

23. Яка повинна бути структура та основний зміст Статуту?

Статут конкретного селянського (фермерського) господарства повинен мати примірно таку структуру:

I. Вступна частина (мета створення господарства; законодавчі акти, якими воно керується в своїй діяльності; сфера дії Статуту, його юридичне значення).

II. Назва господарства; юридична адреса, предмет діяльності (виробництво, переробка, збут певної сільськогосподарської продукції тощо).

III. Засновник господарства; члени господарства; можливість найманих працівників.

IV. Юридичний статус господарства (господарство має статус юридичної особи; його спеціальна правоздатність); можливість об'єднання в асоціації, спілки, кооперативи тощо.

V. Членство в господарстві (правові умови та порядок набуття; права та обов'язки членів; голова господарства).

VI. Землі в господарстві (землі на праві приватної власності, користування, оренди; характер використання земель; обов'язок їхньої охорони).

VII. Майно в господарстві (юридична природа власності: спільна сумісна власність; об'єкти; права з їхнього використання; реалізація майна; відповідальність за завдані збитки).

VIII. Виробничо-господарська діяльність (напрями, характер, види діяльності; умови діяльності: самоокупність, підприємництво; договори; розрахунки; облік).

IX. Організація, оплата, охорона та дисципліна праці (правила внутрішнього розпорядку; принципи оплати праці членів господарства та найманих працівників; заходи з охорони праці; дисциплінарна відповідальність).

X. Управління господарством (функції голови, можливість колегіальних органів управління, їхні повноваження).

XI. Фінансові відносини (розподіл доходів; вибір банку; кредитування; страхування майна; оподаткування).

XII. Зовнішньоекономічна діяльність селянських (фермерських) господарств.

XIII. Припинення існування господарства (підстави, порядок, наслідки припинення).

Усі ці положення повинні бути в Статуті кожного селянського (фермерського) господарства максимально конкретизовані. Вони мають бути розподілені на окремі розділи, пункти та підпункти.

Деякі питання внутрішніх відносин у СФГ сьгоднішнім законодавством не врегульовано, між тим вони мають важливе практичне значення. До таких питань, наприклад, можна віднести порядок збільшення та зменшення складу членів господарства; можливість членів СФГ, окрім спільної сумісної власності, мати об'єкти на праві особистої приватної власності та власності подружжя тощо. Вони теж можуть бути закріплені в Статуті.

Статут господарства повинен прийматися членами цього господарства; підписуватися головою СФГ і подаватися разом з іншими документами до відповідної Ради народних депутатів. Це необхідно для державної реєстрації господарства. Після цього Статут СФГ набирає сили ло-

кального нормативно-правового акту, який є джерелом права. Ним керуються державні, громадські, кооперативні організації, всі інші суб'єкти у взаємовідносинах із господарством.

Статут селянського (фермерського) господарства врегульовує переважно внутрішні відносини в певному господарстві, але не тільки. У ньому закріплюються й ті зовнішні відносини господарств, які виходять із внутрішніх і з ними пов'язані (договірні зокрема).

Крупні фермерські господарства можуть, окрім Статуту, мати ще й окремо Правила внутрішнього розпорядку. У них, на основі Статуту господарства, слід регламентувати в більш деталізованому вигляді насамперед трудові відносини: конкретні форми організації праці, розпорядок робочого дня, тижня, місяця, року; час відпочинку, відпустки, оплату праці, заходи заохочення тощо. Це повинно бути зроблено як для членів господарства (особливо детально), так і для тих громадян (працівників), які можуть залучатися до роботи в цьому господарстві за трудовим договором (контрактом, угодою).

24. Чи має право держава здійснювати контроль за діяльністю селянських (фермерських) господарств?

Держава, враховуючи повну самостійність СФГ, не має права втручатися в їхню господарську або іншу виробничу діяльність. Ні державні органи, ні окремі службові особи не мають жодних адміністративних управлінських функцій щодо цих господарств. Якщо ж таке втручання має місце (планування господарської діяльності, вказівки щодо проведення сільськогосподарських та інших робіт тощо) і внаслідок цього фермерським господарствам завдано збитків (майнових, фінансових), то вони повинні бути відшкодовані за рахунок винних. Спори щодо цього вирішує суд. Це істотна гарантія захисту фермерів як самостійних повноправних господарюючих суб'єктів ринкових відносин.

І все ж держава (державні органи) мають певні контрольні повноваження щодо цих суб'єктів.

Сфера цього контролю обмежена, адже селянські (фермерські) господарства – самостійні підприємницькі структури. У той же час держава має право на здійснення контролю за їхньою діяльністю. Він повинен

здійснюватися в тих же напрямках, що й до інших суб'єктів аграрних відносин. Йдеться насамперед про порушення господарством діючого законодавства, додержання законності, договірної та фінансової дисципліни. Державні органи мають право на здійснення контролю в галузі дотримання правил оподаткування, кредитних розрахунків, державного соціального страхування.

Особливе значення має державний контроль за дотриманням земельного законодавства селянськими (фермерськими) господарствами, які зобов'язані забезпечити раціональне використання та охорону земель сільськогосподарського призначення.

Спеціальні державні органи мають право контролювати, як голова селянського (фермерського) господарства створює безпечні умови праці для членів свого господарства та громадян, які працюють у ньому за трудовим договором (контрактом, угодою). Вони покликані також слідкувати за дотриманням в господарстві техніки безпеки, виробничої гігієни та санітарії, пожежної безпеки. За порушення всіх цих правил несе відповідальність голова господарства.

25. Чи мають право селянські (фермерські) господарства об'єднуватись у фермерські кооперативи та вступати в інші організаційні структури?

Закон про селянське (фермерське) господарство дозволяє цим господарствам бути засновниками або членами різного роду об'єднань, кооперативів, асоціацій, консорціумів, корпорацій, акціонерних товариств, спільних підприємств із виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції, що обслуговують агропромисловий комплекс. Тобто всі ці організаційні структури повинні діяти в основних напрямках функціонування самих господарств як аграрних утворень, усіляко їм допомагати. Можуть створюватися також і несільськогосподарські підприємства та організації, у тому числі за участю іноземних партнерів. Але їхня діяльність повинна сприяти функціонуванню селянських (фермерських) господарств.

На початковій стадії діяльності господарств, коли йде накопичення лише первісного капіталу, практично особливо важливе застосування ними кооперативних принципів.

Організаційно-правові форми об'єднання зусиль СФГ (між собою) або з іншими суб'єктами можуть бути різними.

Враховуючи історичний український і зарубіжний досвід доцільно насамперед активно створювати горизонтальні та вертикальні кооперативи самих фермерів. Вони можуть бути в галузі виробництва сільськогосподарської продукції, її переробки, а також (особливо) в обслуговуючій (сервісній) сфері. Відомо, що в Україні в період між двома світовими війнами кооперативний рух (зокрема в західних областях) набув широкого розповсюдження та давав значний позитивний ефект¹. Особливого успіху тоді досягали так звані кредитні спілки, збутові, переробні сільськогосподарські кооперативи, які об'єднували селян-власників.

Кілька селянських (фермерських) господарств (найкраще — сусідніх) зараз можуть організувати кооператив щодо спільного придбання та використання техніки, акумуляції коштів і надання кредитів, реалізації продукції, яку вони виробляють, надання транспортних послуг, будівництва, агрохімічного чи ветеринарного обслуговування тощо.

На жаль, в Законі України "Про селянське (фермерське) господарство" (в редакції Закону від 22 червня 1993 р.) немає детальної регламентації відносин цих господарств щодо створення ними фермерських кооперативів. Між тим ця справа є нагальною. Фермерство в цілому світі своїм успіхам значною мірою завдячує саме розгалуженій і дуже ефективній системі фермерської кооперації². Отже, існує потреба доповнити наш Закон спеціальними розділом — "Кооперування селянських (фермерських) господарств". У цьому розділі слід закріпити положення про порядок створення таких кооперативів, їхні типи та види, принципи та характер діяльності, управління ними, їхні міжнародні зв'язки тощо.

Але поки ми не маємо в Україні спеціального законодавства про кооперацію фермерів певною мірою для створення фермерських кооперативів можна використати загальний Закон України "Про сільськогосподарську кооперацію" від 17 липня 1997 р.

¹ Див.: Витанович І. *Історія українського кооперативного руху*. — New York, 1964.

² Див.: Зіновчук В.В. *Кооперативна ідея в сільському господарстві України і США*. — К., 1996.

При цьому необхідно враховувати такі основні принципи діяльності всіх кооперативів:

- добровільний порядок створення;
- добровільність виходу з кооперативу;
- створення кооперативу переважно власними силами (коштами, матеріально-технічними засобами, робочою силою) майбутніх членів кооперативу;
- можливість бути членами кооперативу, окрім основних членів (у нашому випадку — СФГ), також й інших юридичних осіб, які можуть бути корисними для даного кооперативу;
- демократичний характер управління кооперативом (виборним колегіальним органом);
- основна мета кооперативу — надання послуг членам кооперативу (СФГ), а не одержання прибутку;
- контроль членів кооперативу за його діяльністю.

Рішення про створення фермерського кооперативу повинні приймати установчі збори, які представлятимуть інтереси всіх селянських (фермерських) господарств, що мають бажання створити кооператив. Представниками на установчих зборах повинні бути голови СФГ або особи з числа членів господарства, які будуть представляти його інтереси.

Фермерський кооператив повинен бути юридичною особою, пройти державну реєстрацію, мати свій Статут.

Селянські (фермерські) господарства можуть створювати або вступати в акціонерні товариства та інші об'єднання типу "місто-село". Такий досвід теж є в світовій практиці. До них входить фермерське господарство (товаровиробник), переробник сільськогосподарської продукції та власник техніки (будь-яке підприємство). Перший одержує допомогу технологічну, технічну; другий — свіжі сільськогосподарські продукти. Усі вони отримують дивіденти.

Акціонерні товариства — це господарські товариства зі своїм статутним фондом, поділеним на певну кількість акцій рівної номінальної вартості. Акціонерне товариство має право випуску акцій, тобто цінних паперів без встановленого строку обігу, що засвідчує дольову участь у статутному фонді товариства, підтверджує членство в ньому. Акції дають право на одержання частини прибутку у вигляді дивідентів.

Можуть бути агропромислові акціонерні товариства, членами яких на добровільних засадах можуть бути й селянські (фермерські) господарства¹.

Часто виникає практична потреба СФГ об'єднати свої зусилля з певними промисловими підприємствами аграрного або іншого потрібного їм профілю з метою взаємодопомоги. Окрім зазначених раніше, це може бути реалізовано в формі створення спільного підприємства, в якому об'єднується майно (у певній частині) СФГ і промислового підприємства².

26. Державна реєстрація селянських (фермерських) господарств та їх кооперативів. Як вона здійснюється?

Згідно зі статтю 9 Закону України "Про селянське (фермерське) господарство" ці господарства повинні обов'язково пройти державну реєстрацію. Це необхідно зробити й створюваним ними фермерським кооперативам. Це зумовлено тим, що СФГ є суб'єктами аграрної підприємницької діяльності, тобто вони покликані вирощувати товарну сільськогосподарську продукцію рослинництва, виготовляти тваринницьку продукцію, займатись її промисловою переробкою, якщо є така можливість, виготовляти різні м'ясні, молочні, мучні вироби тощо. А найголовніше — господарства мають право вільно реалізовувати свою продукцію (як сировинну — зерно, м'ясо, молоко, так і промислові вироби з них — ковбаси, сири, хлібо-булочні продукти, консервовані овочі, соки тощо).

СФГ можуть бути товаровиробниками й іншої не забороненої законом продукції (художні, столярні та інші вироби), надавати різні послуги (у будівництві, ремонті, транспортуванні тощо). Вони не мають права здійснювати таку діяльність, яка дозволена лише певним державним підприємствам (наприклад виготовляти зброю, наркотичні засоби).

Без спеціального дозволу — ліцензії — СФГ не мають права виготовляти пиво, вина, спирт, горілчані та тютюнові вироби, здійснювати

¹ Акціонерні товариства в Україні діють на підставі Закону України "Про господарські товариства" від 19 вересня 1991 р. (з наступними чисельними змінами). Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 49.

² Закон України "Про підприємства" від 27 березня 1991 р. (з послідовними змінами) // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 24.

іншу діяльність, яка перерахована в Законі України "Про підприємництво" (стаття 4).

Отже, саме як підприємницькі структури, що мають спеціальну аграрну правоздатність, селянські (фермерські) господарства повинні пройти державну реєстрацію (стаття 9 Закону про фермерство, стаття 8 Закону про підприємництво).

Суб'єктом реєстрації є само господарство. Загальні правові умови та порядок її встановлено Законом України "Про підприємництво", а на цій підставі деталізоване Законом України "Про селянське (фермерське) господарство".

Державна реєстрація СФГ здійснюється після того, як воно одержало Державний акт на право приватної власності на землю, Державний акт на право постійного користування землею або після укладення договору на тимчасове користування землею, у тому числі на умовах оренди.

Для державної реєстрації СФГ як суб'єкта підприємницької діяльності до районної Ради народних депутатів подаються такі документи:

— заява засновника господарства, у якій слід висловити прохання зареєструвати селянське (фермерське) господарство, подавши його назву та місцезнаходження, а також точно зазначити, хто є засновником господарства (його дані: громадянин України, рік народження, освіта) і хто є членами цього господарства (з тими ж даними про них);

— Статут селянського (фермерського) господарства (див. п.п. 22, 23);

— квитанція про плату за реєстрацію (її розмір встановлено Кабінетом Міністрів України). Місцева влада має право встановлювати пільгову плату за державну реєстрацію СФГ.

Засновник господарства підписує заяву та зазначає дату її подання до Ради.

Відповідна Рада народних депутатів зобов'язана в 30-денний термін розглянути цю заяву, вивчити всі подані документи (особлива увага повинна бути приділена Статуту з метою з'ясування його повноти, конкретності та правомірності всіх його положень) і вирішити питання про реєстрацію селянського (фермерського) господарства. Сама Рада не має права вносити будь-які зміни до Статуту господарства, а якщо в ньому є упушення або незаконні норми, то з відповідним обґрунтуванням-

роз'ясненням Статут повертається в господарство для його доопрацювання.

Відмову в державній реєстрації СФГ можна оскаржити до суду.

Після того, як селянське (фермерське) господарство одержало Державний акт на право приватної власності на землі, Державний акт на право постійного користування землею або уклало договір на тимчасове користування землею, у тому числі на умовах оренди земель, а останні відведені в натурі, а само господарство пройшло державну реєстрацію, воно набуває статусу юридичної особи. Це означає, що селянське (фермерське) господарство стало самостійним суб'єктом правових відносин; носієм усіх прав та обов'язків. Як таке воно має право від свого імені набувати права на майно, вступати в юридичні зобов'язання, шукати та відповідати в суді, несе відповідальність за своїми зобов'язаннями.

Як особа з юридичним статусом селянське (фермерське) господарство має свою назву, печатку, штамп, адресу. Для виготовлення печатки та штампу голова господарства подає заяву до начальника районного відділу внутрішніх справ із проханням дати дозвіл на їх виготовлення. До цієї заяви додається виписка з рішення про державну реєстрацію та два примірники зразків печатки та штампу. Підписує цю заяву голова СФГ.

Як суб'єкт зі статусом юридичної особи господарство відкриває розрахунковий та інші рахунки в установах банку, вступає в ділові відносини з іншими суб'єктами; визнається ними як самостійний товаровиробник, а також враховується державними і господарськими органами при плануванні економічного та соціального розвитку регіону.

Сільська, селищна Ради народних депутатів заносить до спеціальної господарської книги дані про склад господарства та надану йому земельну ділянку.

Після державної реєстрації фактичний засновник СФГ набуває юридичного статусу його голови. На практиці й навіть документально його вважають таким і раніше (у процесі надання земельної ділянки, створення господарства), що є неправильним.

Скасування державної реєстрації селянського (фермерського) господарства може мати місце за особистою заявою його голови, а також на підставі рішення суду. Останнє може, зокрема, бути тоді, коли СФГ здійснює забо-

ронену законодавством діяльність, використовує земельну площу не за цільовим призначенням, порушує діюче законодавство, Статут господарства.

27. Які права селянських (фермерських) господарств щодо використання земель?

Після державної реєстрації та одержання землі селянські (фермерські) господарства стають повноправними господарями на цій землі. Оскільки вони є суб'єктами аграрної підприємницької діяльності, то основні їхні права пов'язані з безпосереднім використанням земель як основного засобу виробництва сільськогосподарської продукції (рослинництва та тваринництва).

Землевикористання є основним видом виробничо-господарської діяльності фермерів. Вони покликані вирощувати товарну сільськогосподарську продукцію (зернові, технічні культури, овочі тощо), а також займатися тваринництвом. Вони є власниками виробленої сільськогосподарської продукції та доходів від її реалізації, а також посівів і насаджень. Це ж стосується й тих продуктів, які вони одержали внаслідок переробки зерна, овочів, молока тощо.

Окрім того, СФГ мають право займатися й іншою не забороненою законом діяльністю. Це можуть бути найрізноманітніші види діяльності: виготовлення столярних і керамічних виробів, ремонтні та будівельні роботи, пошиття, вишивка, ткацтво тощо.

Стаття 4 Закону України "Про підприємництво" встановлює обмеження в здійсненні підприємницької діяльності, які поширюються й на СФГ. Це, зокрема, діяльність, пов'язана з обігом наркотичних засобів (вирощування маку, виготовлення макової соломки тощо), видобуванням бурштину, виготовленням зброї.

Члени селянського (фермерського) господарства мають право використовувати землі на власний розсуд, самостійно (без будь-яких державних вказівок) встановлювати конкретні напрями господарювання на них.

Вони мають також право зводити на цих землях житлові, виробничі, культурно-побутові та інші будівлі й споруди; це повинно бути погоджено з сільською, селищною, міською Радою народних депутатів.

Якщо ж йдеться про будівництво таких споруд на орендованих землях, то це повинно бути узгоджено ще й з орендодавцем.

Якщо є потреба збільшити земельну площу, то громадянин може придбати для ведення селянського (фермерського) господарства додаткову земельну ділянку за плату (див. п. 16) або взяти її в оренду.

Згідно зі статтею 39 Земельного кодексу України власники земельних ділянок і землекористувачі мають право укладати договір застави з установами, які надають кредити.

Селянські (фермерські) господарства мають право вимагати встановленої державою допомоги в забезпеченні ефективного використання ними земель і здійснення інших своїх функцій. Так Закон України "Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві України" від 15 травня 1992 р. встановив, що будівництво меліоративних, гідротехнічних, електроенергетичних споруд і мереж, обводнення земель, здійснення протиерозійних заходів, хімічної меліорації, сприяння розвитку селянських (фермерських) господарств, формування виробничої інфраструктури в сільській місцевості здійснюються відповідно до державних програм.

28. Чи можна продати землю, яка знаходиться в селянському (фермерському) господарстві?

Це одне з найскладніших питань. Справа в тому, що, як уже зазначалося (див. п.п. 14, 15), наше законодавство поки що є досить непослідовним і неповним щодо суб'єкта власності на землю в СФГ (а продати може лише власник) і стосовно загальних правових засад щодо продажу земель сільськогосподарського призначення. Ці проблеми є гостро дискусійними.

Як ми з'ясували, суб'єктом права приватної власності на землі в СФГ переважно слід вважати голову господарства на ту земельну площу, яка надана чи передана йому саме за таким правовим режимом, що підтверджено Державним актом на право приватної власності на землю.

Проте стаття 17 Земельного кодексу України та стаття 4 Закону України "Про селянське (фермерське) господарство" ввели таке спеціальне заборонне тимчасове правило: "Власники земельних ділянок, переданих

їм Радою народних депутатів, не вправі протягом шести років з часу набуття права власності продавати або іншим способом відчужувати належну їм земельну ділянку, крім переходу її у спадщину або Раді народних депутатів на тих же умовах, на яких вона була їм передана. У разі наявності поважних причин суд за заявою власника може скоротити зазначений термін" (стаття 4 Закону). Отже, окрім спеціальних, зазначених тут випадків, відчуження землі заборонено протягом 6 років.

Дія цього заборонного правила зупинена щодо тих приватних власників земельних ділянок, яких визначено Декретом Кабінету Міністрів України "Про приватизацію земельних ділянок" від 26 грудня 1992 р.¹ До них увійшли громадяни України, яким безплатно було передано в приватну власність земельні ділянки з метою:

- ведення особистого підсобного господарства;
- будівництва та обслуговування жилого будинку й господарських будівель (присадибна ділянка);
- садівництва;
- дачного будівництва;
- гаражного будівництва.

Як бачимо, до цього переліку не включено земельні ділянки, надані громадянам України з метою створення селянських (фермерських) господарств. Таким чином, шестирічна заборона продажу земельних ділянок стосується й зараз СФГ і не стосується тих громадян, яким земельні ділянки було надано для зазначених цілей.

Щодо земель, які знаходяться в СФГ на праві користування, у тому числі оренди, то їхнього продажу взагалі бути не може.

29. Чи мають право селянські (фермерські) господарства видобувати корисні копалини?

Кодексом України "Про надра" (1994 р.) селянські (фермерські) господарства як землевласники та землекористувачі в межах наданих їм земельних ділянок мають право без спеціальних дозволів (ліцензій) і без

¹ Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 10.

гірничого відводу видобувати для своїх господарських і побутових потреб лише так звані корисні копалини місцевого значення (раніше вони називалися "загальнопоширені"). Їхній перелік встановлюється Кабінетом Міністрів України; переважно до них належать пісок, глина, гравій, а також торф (стаття 15 Закону "Про селянське (фермерське) господарство"). При цьому Кодексом України "Про надра" встановлено такі правила: ці корисні копалини та торф можуть використовуватися загальною глибиною розробки до двох метрів і прісні підземні води до 20 метрів (стаття 23).

30. Які обов'язки селянських (фермерських) господарств щодо використання земель?

Обов'язки селянських (фермерських) господарств щодо використання земель регулюються статтю 11 Закону про ці господарства та статтю 40 Земельного кодексу України.

Ці господарства повинні забезпечити раціональне використання наданих земель.

Селянське (фермерське) господарство зобов'язане:

- забезпечувати використання землі відповідно до цільового призначення та умов її надання;
- ефективно використовувати землю відповідно до проекту внутрігосподарського землеустрою, підвищувати її родючість, застосовувати природоохоронні технології виробництва, не допускати погіршення екологічної обстановки на території в результаті своєї господарської діяльності;
- здійснювати комплекс заходів щодо охорони земель, передбачених статтю 64 Земельного кодексу України;
- своєчасно вносити земельний податок або орендну плату за землею¹;

¹ Згідно з Указом Президента України "Про фіксований сільськогосподарський податок" від 18 червня 1998 р. ("Голос України", 23 червня 1998 р.) податок на землю, разом з іншими десятима податками та зборами увійшов до складу фіксованого сільськогосподарського податку, що майже втричі зменшило суму податку. Верховна Рада України повинна в найближчий час прийняти аналогічний закон.

— не порушувати права власників інших земельних ділянок і землекористувачів, у тому числі орендарів;

— зберігати геодезичні знаки, протиерозійні споруди, мережі зрошувальних та осушувальних систем;

— дотримувати режим санітарних зон і територій, що особливо охороняються;

— дотримувати правил добросусідства:

дозволяти власникам і користувачам земельних ділянок прохід (проїзд) до доріг загального користування, а також для спорудження або ремонту межових знаків і споруд;

не чинити перешкод у проведенні робіт для державних потреб, а також для спорудження необхідних комунікацій до суміжних земельних ділянок;

вживати заходів до недопущення можливості стоку дощових і стічних вод, проникнення отрутохімікатів і мінеральних добрив на суміжну земельну ділянку.

31. Яка та ким повинна бути надана допомога для облаштування та ведення селянського (фермерського) господарства?

Одержання земель є першоосновою для створення та функціонування селянського (фермерського) господарства. Проте для їхньої ефективної діяльності по використанню цих земель потрібні значні кошти та матеріально-технічні засоби. Здебільшого власних заощаджень голови та членів господарства для цього мало. Що ще можна використати? Законодавством передбачена можливість використання кількох шляхів.

А. У зв'язку з тим, що СФГ створюються переважно тими особами, які були членами колективних сільськогосподарських підприємств, сільськогосподарських кооперативів та інших колективних аграрних структур (спілок селян-пайовиків зокрема), вони мають право для економічного становлення СФГ використати належні їм в цих структурах майнові паї (окрім земельних).

Право власності на майновий пай на сьогодні найбільш чітко зафіксовано в Законі України "Про сільськогосподарську кооперацію". У статті 25 Закону зазначено, що в разі виходу з кооперативу громадя-

нин (член кооперативу) має право на отримання майнового паю натурою, грошми або, за його бажанням, цінними паперами (наприклад акціями). Отже, право на майновий пай є незаперечним для всіх членів сільськогосподарського кооперативу. Його наявність зумовлена тим, що при вступі до кооперативу громадянин, окрім вступного внеску, передає йому у власність свій майновий внесок у формі певного майна, грошей або майнових прав, який член кооперативу може повернути при виході з нього (звичайно, не обов'язково той самий, що він вносив). Конкретний правовий режим майнових паїв, терміни та інші умови їхнього отримання повинні бути деталізовані в Статуті кожного сільськогосподарського кооперативу. Зокрема доцільно передбачити спеціальний пайовий фонд. Окрім внесків самих членів кооперативу, до цього фонду можна зараховувати частину відрахувань від доходу кооперативу в розмірах і в порядку, який встановлено його вищим органом управління. Доцільно при цьому враховувати конкретну трудову участь члена кооперативу в збільшенні вартості цього майнового паю.

Аналогічною повинна бути ситуація щодо майнових паїв і в усіх інших аграрних структурах, заснованих на колективній формі власності. Право власності членів усіх цих утворень на пай є спадковим (передається в спадщину).

Право членів колективних сільськогосподарських підприємств, сільськогосподарських кооперативів, сільськогосподарських акціонерних товариств на одержання ними паїв і подальше використання їх для облаштування та ведення селянських (фермерських) господарств закріплено й в статті 8 фермерського закону. Якщо це право нехтується, створюються різні перешкоди для отримання цих паїв або членам зазначених структур відмовляється у виділенні паїв, то це питання вирішується судом. Рішення суду про задоволення позову є підставою для обов'язкового виділення майнового (як і земельного) паю.

Поза тим, колективні сільськогосподарські суб'єкти як власники мають право надати своїм членам, які виходять із цих структур з метою створення селянського (фермерського) господарства, іншу допомогу хоч би в первісному їх облаштуванні: виділити за рішенням органів управління певну техніку, насіння, транспортні засоби, кошти тощо. Такого роду допомога СФГ може бути постійною та набрати згодом характеру взаємодопомоги, але для цього потрібна добра воля з обох сторін.

Б. При створенні селянських (фермерських) господарств на неосвоєній території, де відсутні об'єкти виробничого та невиробничого призначення, Ради народних депутатів надають їм допомогу на стадії становлення в таких справах: будівництві шляхів, виробничих об'єктів, житла, ліній електропередач, водозабезпеченні, радіотелефонізації, землеустрої, меліорації.

Для цього повинні використовуватися державні централізовані капітальні вкладення та кошти місцевих бюджетів, Українського державного фонду підтримки селянських (фермерських) господарств. Така державна допомога повинна носити стабільний, постійний характер. Зокрема частина державних централізованих капітальних вкладень спрямовується на будівництво під'їзних доріг до селянських (фермерських) господарств, електро- і радіотелефонних мереж, газо- і водопостачальних систем, а в трудонедостатніх сільських населених пунктах також на спорудження житла та господарських будівель.

Меліорація земель здійснюється за державною програмою за рахунок капіталовкладень, що передбачаються на будівництво об'єктів виробничого призначення в агропромисловому комплексі. Порядок використання цих капіталовкладень встановлюється Кабінетом Міністрів України.

За рахунок місцевих бюджетів селянським (фермерським) господарствам подається допомога в будівництві об'єктів виробничого та невиробничого призначення, житла, проведенні заходів щодо землеустрою.

В. Спеціальна допомога передбачена для тих осіб, які виявили бажання переселитись (у тому числі з міст) у так звані трудонедостатні населені пункти з метою організації та ведення там селянських (фермерських) господарств (звичайно, при цьому слід мати хоча б деякий досвід ведення сільськогосподарського виробництва). При сьогодиншньому безробітті в містах і гострою потребою села в працездатних працівниках цей захід може мати істотне значення як для таких громадян, так і для розширення фермерського руху у відновленні занедбаних сільських місцевостей. За кордоном цей захід зараз є досить популярним і з огляду зміни на краще екологічної ситуації. Таким переселенцям повинна надаватись одноразова грошова допомога за рахунок державного (при міжобласному переселенні), республіканського (Республіки Крим) і місцевих бюджетів (при переселенні в межах Республіки Крим, області) у

розмірі, що встановлюється відповідно Кабінетом Міністрів України, Радою Міністрів Республіки Крим, обласною державною адміністрацією.

Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 14 березня 1992 р. "Про деякі питання розвитку селянських (фермерських) господарств"¹ громадянам, які переселяються в трудонедостатні населені пункти з метою створення фермерського господарства, надається одноразова допомога за рахунок державного бюджету в розмірі 15 мінімальних окладів на главу сім'ї та однієї четвертої частини цієї суми на кожного члена сім'ї. За ними зберігається безперервний трудовий стаж, якщо перерва в роботі не перевищує одного місяця.

За цією ж постановою (після її доповнення Постановою Кабінету Міністрів України № 762 від 18 вересня 1993 р.) житло, збудоване за рахунок бюджетних коштів, передається у власність громадян, які переселяються в трудонедостатні населені пункти з метою створення селянських (фермерських) господарств, після 10 років функціонування цього господарства.

Постановою Кабінету Міністрів України "Про розвиток селянських (фермерських) господарств" від 20 липня 1991 р. (із наступними змінами)² з метою стимулювання розвитку СФГ теж передбачено ряд заходів допомоги цим господарствам. Так на відповідні організації покладено обов'язок постачання цих господарств і фермерських кооперативів технікою, обладнанням, запасними частинами, насінням, будівельними матеріалами та іншими матеріально-технічними ресурсами за рахунок ресурсів, передбачених для сільського господарства, і на таких же умовах, як і для інших підприємств та організацій агропромислового комплексу. При цьому на період трирічного становлення СФГ йому виділяється не менше одного трактора з набором сільськогосподарських машин та одного вантажного автомобіля. На жаль, ця чудова норма права на практиці майже не здійснюється, але фермери повинні про неї знати та вимагати її дотримання. Цією Постановою передбачено й багато інших положень, реалізація яких сприяла б зміцненню фермерства в Україні.

¹ Фермер — вільний селянин // Газета Асоціації фермерів України. — 1992. — 3 квітня.

² Аграрне законодавство України. Випуск 1. — К.: ЮРінком. — С. 176—182.

Г. Працівник радгоспу (іншого державного сільськогосподарського підприємства) при виявленні ним бажання створити селянське (фермерське) господарство, повинен звільнитися з роботи й має право на одержання його вкладу відповідно до законодавства України про роздержавлення та приватизацію власності (у формі акцій або інших цінних паперів).

Д. Виходячи з об'єктивної потреби надання допомоги сільськогосподарським товаровиробникам і враховуючи кризові явища в аграрній економіці, держава періодично передбачає певні заходи для стабілізації ситуації в цій важливій сфері народного господарства. Так 23 травня 1997 р. було прийнято спеціальний Закон України "Про зупинення спаду сільськогосподарського виробництва та продовольче забезпечення країни в 1997—1998 роках"¹. За цим Законом заборгованість усіх сільськогосподарських організацій перед бюджетом була пролонгована терміном на 5 років без урахування відсотків. Була також введена практично важлива норма про те, що всіма сільськогосподарськими товаровиробниками (у тому числі й СФГ) списується з одержувачів сільськогосподарської продукції її вартість у безакцептному порядку після закінчення терміну визначеного в договорі (контракті).

Указом Президента України від 18 червня 1998 р. "Про списання та реструктуризацію податкової заборгованості платників податків — сільськогосподарських підприємств і цукрових заводів (комбінатів) за станом на 1 січня 1998 року"² списано суми податкової заборгованості зі сплати пені та інших штрафних і фінансових санкцій; проведено розстрочення сплати податкової заборгованості на 60 місяців (це стосується і плати за землю).

¹ Наш час. — 1998. — 6 лютого.

² Наш час. — 1998. — 26 червня.

32. Що таке Український державний фонд підтримки селянських (фермерських) господарств; які його функції?

Для підтримки селянських (фермерських) господарств і, зокрема, для створення необхідних фінансових умов при одержанні кредитів створено спеціальний Український державний Фонд підтримки селянських (фермерських) господарств. 20 вересня 1991 р. було затверджено Положення про цей Фонд. Він існує при Міністерстві агропромислового комплексу України; є юридичною особою. Фонд має свої відділення в усіх областях України. Він має Правління, членів Правління та Дирекцію фонду¹. Дирекцію очолює генеральний директор.

Головні завдання та функції Фонду такі:

- участь у фінансуванні республіканських програм розвитку селянських (фермерських) господарств з виробництва сільськогосподарської продукції;
- подання селянським (фермерським) господарствам допомоги в погашенні кредитів, сплаті податків і страхових платежів (при їхній організації та становленні); так за рахунок Фонду може бути погашено до половини відсоткової ставки за кредит, оплачена робота з землевпорядкування, прокладання доріг, електроліній тощо;
- організація виробництва будівельних та інших матеріалів для потреб селянських господарств і створення для них підприємств виробничого обслуговування;
- сприяння створенню інфраструктури для заготівельної та торгово-збутової діяльності, а також для переробки та зберігання сільськогосподарської продукції;
- сприяння облаштуванню місць компактного розташування селянських (фермерських) господарств шляхами сполучення, засобами зв'язку, електричними та газовими мережами;
- організація розробки проектів створення системи селянських (фермерських) господарств, проведення наукових і проектних розробок, пов'язаних із розвитком селянських (фермерських) господарств;

¹ Дирекція Українського державного Фонду підтримки селянських (фермерських) господарств знаходиться в Києві за адресою: 252001, Київ-1, вул. Грушевського, 10; телефон — 8-044-293-16-24.

— організація підготовки та перепідготовки кадрів селянських (фермерських) господарств та обслуговуючих їх формувань, випуску періодичних і спеціальних видань, навчальної літератури для фермерів.

Майно та кошти Фонду формуються за рахунок коштів республіканського позабюджетного фонду стабілізації економіки України, відрахувань від доходів селянських (фермерських) господарств; добровільних внесків підприємств, організацій і громадян; відрахувань від прибутку підприємств та організацій, засновниками яких є Фонд (за їхньою згодою); інших джерел, не заборонених законом.

Постановою Кабінету Міністрів України від 14 березня 1992 р. "Про деякі питання розвитку селянських (фермерських) господарств" було передбачено внести зміни щодо правового статусу Фонду. Зокрема це торкається встановлення за рахунок коштів Фонду пільгових умов кредитування, страхування, матеріально-технічного постачання господарств на період їхнього трирічного становлення.

Міністерство фінансів України зобов'язано щорічно передбачати в проектах республіканського бюджету кошти для Українського державного фонду підтримки селянських (фермерських) господарств.

33. Що таке Асоціація фермерів України (АФУ)?

Асоціація фермерів України (АФУ) — це громадсько-господарська організація, яка на добровільних засадах об'єднує фермерів, власників особистих підсобних господарств, а також вільних підприємців з переробки сільськогосподарської продукції та агросервісного обслуговування селян. Її очолює Президент Асоціації (він обирається на 3 роки) і Виконавча дирекція.

Основними завданнями АФУ є проведення аграрної реформи в Україні, сприяння становленню та розвитку фермерських господарств. Членство в Асоціації може бути індивідуальним і колективним. Основою структури АФУ є первинні організації (у межах села, групи сіл, району, області). Такі організації створено в усіх областях України.

Основні завдання АФУ:

- проведення земельної реформи в Україні;
- сприяння становленню та розвитку фермерських, селянських підсобних господарств незалежно від кількості землі та їхніх об'єднань;

- сприяння організації переробки сільгосппродукції та агросервісного обслуговування;
- організація юридично-правового захисту вільного селянства від монопольних структурних і номенклатурних державних і недержавних формувань та осіб;
- сприяння організації зовнішньоекономічної діяльності та приватного сільськогосподарського сектора, впровадженню закордонних екологічно чистих технологій і досягнень світової науки;
- організація навчання фермерів і представників підсобних селянських господарств в Україні та за її межами;
- організація трудового та екологічного виховання сільських дітей і молоді;
- пропаганда високої поваги до праці на землі та відродження духовної культури українського селянина на тому принципі, що тільки економічна незалежність особистості може сприяти її духовно-культурному росту;
- видання газети, журналу, організація свого радіомовлення та телебачення;
- організація конференцій, конгресів, симпозіумів;
- забезпечення захисту прав членів Асоціації, наданням їм юридичної допомоги, репрезентації їхніх інтересів у державних органах, громадських організаціях, а також на міжнародному рівні.

Для здійснення своїх статутних завдань Асоціація у встановленому порядку створює малі та спільні підприємства, інші міжнародні об'єднання, утворює центри, фонди, науково-технічні колективи з впровадження нових технологій, засобів механізації та досягнень науково-технічного прогресу.

34. Чи передбачена плата за використання земель селянськими (фермерськими) господарствами?

Земельний кодекс України закріпив правило про те, що "використання землі на Україні є платним" (стаття 36).

Власники земель, а також землекористувачі щорічно сплачують плату за землі у вигляді земельного податку або орендної плати. Плата за-

лежить від якості та місцезнаходження земельної ділянки, виходячи з кадастрової оцінки земель.

Орендар сплачує за землі орендну плату. Її розмір встановлюється за угодою сторін у договорі оренди.

Порядок оподаткування та середні ставки земельного податку та граничні розміри орендної плати за землі встановлюються Верховною Радою України.

Плата за землі запроваджується з метою поліпшення їхнього раціонального використання та охорони, підвищення родючості ґрунтів, вирівнювання соціально-економічних умов господарювання на землях різної якості. Крім того, це полегшить справу фінансування витрат на ведення земельного кадастру, проведення землеустрою та моніторингу земель, а також розвитку інфраструктури населених пунктів.

Об'єктом плати за землю є земельна ділянка, яка перебуває у власності фермерського господарства або користуванні (у тому числі на умовах оренди).

Суб'єктом плати за землю (платником) є власник землі та землекористувач, у тому числі орендар.

Правові умови, розміри, порядок плати за землі регулюється Законом України від 19 липня 1996 р. "Про плату за землю".

З метою полегшення фінансового становища сільськогосподарських товаровиробників різних організаційно-правових форм, у тому числі й селянських (фермерських) господарств, Указом Президента України від 18 червня 1998 р. запропоновано ввести для них фіксований сільськогосподарський податок¹, який замінює 10 різних податків і зборів, у тому числі й плату (податок) за землю. Це дуже позитивний крок на шляху надання реальної допомоги СФГ, оскільки він зменшує (приблизно на третину) загальну суму податків і зборів, які зараз сплачує господарство, підвищує його зацікавленість в ефективному використанні земель, оскільки об'єктом оподаткування стає площа сільськогосподарських угідь, а не врожай на цій площі.

¹ Указ Президента України "Про фіксований сільськогосподарський податок" від 18 червня 1998 р. зі змінами і доповненнями, внесеними Указом Президента від 11 вересня 1998 р. // Голос України. — 1998. — 23 червня; Урядовий кур'єр. — 1998. — 24 вересня.

Ставка фіксованого сільськогосподарського податку з одного гектару сільськогосподарських угідь встановлюється у відсотках до їх грошової оцінки (за спеціальною методикою) у таких розмірах:

- для ріллі, сінокосів та пасовищ — 1;
- для багаторічних насаджень — 0,3.

У гірських зонах і на поліських територіях ставка податку є іншою:

- для ріллі, сінокосів та пасовищ — 0,5;
- для багаторічних насаджень — 0,1.

12 серпня 1998 р. затверджено "Положення про порядок про управління та обліку фіксованого сільськогосподарського податку".

Відповідно до "Перехідних положень" Конституції України цей Указ передано до Верховної Ради України.

Відповідно до статті 38 Земельного кодексу України новостворені селянські (фермерські) господарства звільняються від плати за землю протягом трьох років від часу передачі її у власність або надання земельної ділянки в користування. Це положення закріплено й у статті 10 Закону України "Про селянське (фермерське) господарство".

У разі припинення діяльності СФГ до закінчення терміну надання йому пільги з оплати за землю господарство сплачує до бюджету за весь період його діяльності суму податку, встановлену для нього. Виняток складають випадки:

- визнання селянського (фермерського) господарства неплатоспроможним (банкрутом);
- якщо не залишається жодного члена СФГ або спадкоємця, який бажає продовжити діяльність господарства;
- вилучення (викупу) земельної ділянки для державних або громадських потреб.

35. Чи мають право громадяни, які ведуть селянське (фермерське) господарство, на компенсацію та відшкодування збитків і втрат?

Так, таке право вони мають.

Згідно зі статтею 54 Земельного кодексу України та статтею 14 Закону "Про селянське (фермерське) господарство" при продажу майна селянського (фермерського) господарства та передачі земельної ділянки, що пе-

ребує в користуванні (у т. ч. й на умовах оренди) іншому громадянину, підприємству або організації (за рішенням Ради народних депутатів), це господарство має право на одержання від них повної компенсації всіх затрат на вирощення та збирання врожаю, а також на поліпшення якості земель за час користування земельною ділянкою відповідно до підвищення її кадастрової оцінки (звичайно, якщо таке мало місце).

Земельні ділянки, які знаходяться в СФГ, можуть, як правило, використовуватися лише ними й є недоторканими. Проте іноді виникають такі ситуації, коли для державних або громадських потреб (і тільки для цих потреб, а не для потреб, скажімо, індивідуального будівництва) необхідно вилучити (викупити) якусь частину земель, що використовує господарство. Це може бути, наприклад, при проведенні газопроводу, нафтопроводу, будівництва доріг тощо. У такому разі селянське (фермерське) господарство має право на відшкодування збитків і втрат, які заподіяно вилученням (викупом) або тимчасовим зайняттям земельної ділянки. Це стосується як тієї частини земель, які знаходяться в приватній власності голови господарства, так і орендованих земель.

Збитки та втрати повинні бути відшкодовані й тоді, коли має місце погіршення якості земель або приведення їх у непридатність для використання за цільовим призначенням у результаті негативного впливу, спричиненого діяльністю підприємств, установ, організацій і громадян.

При обчисленні обсягу збитків враховуються проведені господарством витрати на поліпшення якості землі за час використання земельних ділянок, а також неодержані доходи.

19 квітня 1998 р. Кабінет Міністрів України затвердив "Порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам"¹. Ним визначено порядок створення комісій із визначення збитків, їхнього змісту та розмірів.

Окрім відшкодування господарству цих збитків, йому також необхідно відшкодувати й втрати, розмір яких встановлюється Кабінетом Міністрів України. 17 листопада 1997 р. ним була прийнята відповідна постанова, якою закріплено спеціальні нормативи втрат сільськогосподарського та лісгосподарського виробництва, які підлягають відшкодуванню.

¹ *Збірник законодавчих актів України про охорону навколишнього природного середовища. — Чернівці, 1996. — Т. 2. — С. 64–65.*

Наприклад у Чернівецькій області вони дорівнюють 139,94 тисяч гривень за 1 гектар; у Тернопільській області — 124,58 тисяч гривень; у Івано-Франківській — 111,19 тисяч гривень; у Львівській — 109,55 тисяч гривень.

36. Яке значення для розвитку ринкової економіки мають майнові відносини в селянських (фермерських) господарствах?

Розвиток ринкових відносин в аграрному секторі економіки України пов'язаний із такими факторами, як виникнення (і економічна конкуренція) різних форм господарювання на землях сільськогосподарського призначення; активізація підприємницької діяльності; радикальна зміна земельного устрою; створення для громадянина умов вільного волевиявлення своїх економічних (а через них й інших) інтересів, завдяки утвердженню реальних прав власника (як земель, так і виробленої на ній продукції); виготовлення в зростаючих масштабах товарної сільськогосподарської продукції; створення для селянина-виробника сучасних і реальних матеріально-технічних і соціально-економічних умов життя та праці (у тій частині, яка повинна залежати від держави). Широка палітра цих факторів ринкової аграрної економіки вимагає розширення сфери правового регулювання аграрних відносин.

У такій новій підгалузі законодавства, як фермерське законодавство, окрім організаційних і земельних відносин, виняткове значення має законодавча регламентація майнових відносин у СФГ. Майнові відносини в селянських (фермерських) господарствах є найбільш безпосередніми виразниками та показниками ринкових відносин. Саме вони покликані в значній мірі формувати продовольчий ринок країни, оскільки вони більшою мірою (ніж колективне та державне сільськогосподарське виробництво) здатні відповідати саме ринковим аграрним відносинам.

Проте така економічна роль фермерства в Україні є справою майбутнього. Поки що, за відсутністю створення йому належних фінансових і матеріально-технічних умов зі сторони держави, питома вага виробництва сільськогосподарської продукції в СФГ хоча щороку й дещо збільшується, але в загальних обсягах залишається незначною та становить в середньому 1,5 — 3,0 відсотка від усієї продукції рослинництва.

Як правило, переважна більшість фермерських господарств обмежується розвитком саме цієї галузі¹.

Селянські (фермерські) господарства, будучи новою для нас формою господарювання на землі, даючи можливість прояву підприємництва; використовуючи переваги приватної власності на землі; стаючи справжніми власниками-товаровиробниками; маючи необхідні матеріально-технічні та соціально-економічні умови діяльності, мають усі шанси в майбутньому стати одними з головних провідників аграрної ринкової економіки України. Це не повинно означати необхідність масової та "огульної" деконцентрації, а лише створення нормальних конкурентних умов існування аграрних підприємств усіх форм власності.

"Залпова", "огульна" фермеризація, встановлення графіків "реорганізації колгоспів" у фермерські господарства, товариства з обмеженою відповідальністю, розпорядження щодо цього деяких голів обласної державної адміністрації — усе це неприпустимі в умовах демократичної правової держави явища. Процес фермеризації повинен бути еволюційним, свідомим, добровільним при всесторонній економічній підтримці держави — тільки тоді він буде мати успіх.

Ринкова економіка несумісна з ідеєю державно-адміністративного регулювання і планування. Саме тому свобода ринкових відносин фермерів повинна стати основою їх економічних, майнових взаємозв'язків з іншими суб'єктами. Це означає, що вони повинні вільно визначати ціни на свою продукцію, характер і напрями своєї виробничої та іншої діяльності.

37. Який правовий режим майна в селянських (фермерських) господарствах?

Майнові відносини в селянських (фермерських) господарств врегульовано в законодавстві дещо інакше, аніж земельні. Як уже зазначалося раніше (див. п.п. 4, 14, 15, 16, 22, 26), СФГ не в повній мірі відповідають усім ознакам юридичної особи, бо вони як суб'єкт правових відносин не мають власного відокремленого майна, а тому лише знаходяться

¹ Фермерство у дзеркалі цифр і фактів // Сільські обрії. — 1997. — 15 листопада.

"на статусі юридичної особи", набуваючи його після державної реєстрації. І якщо земельна ділянка для створення господарства надається громадянину (майбутньому голові СФГ), який і стає її власником, то майно в селянському (фермерському) господарстві належить на праві спільної сумісної власності всім його членам, якщо інше не передбачено угодою між ними. Таким чином, спільна власність є переважаючим різновидом власності в цих господарствах.

Згідно з цивільним законодавством майно може належати на праві спільної власності двом або кільком суб'єктам (зокрема громадянам).

Розрізняється спільна власність із визначенням долі (дольова, або часткова власність) або без визначення долі (частки). Остання називається спільною сумісною власністю. Саме такою й є власність у селянських (фермерських) господарствах. Це означає, що всі члени господарства мають рівне право на все його майно загалом. Такого права не мають наймані працівники.

У подальшому процесі розвитку законодавства земельні та майнові відносини в СФГ повинні бути врегульовані ідентично.

Майно селянських (фермерських) господарств перебуває під захистом держави. Причому цей захист здійснюється нарівні з іншими формами власності.

38. Які об'єкти можуть бути на праві власності в селянських (фермерських) господарствах?

У власності осіб, які ведуть селянське (фермерське) господарство, можуть бути такі об'єкти: земля, житлові будинки, квартири, предмети особистого користування, предмети домашнього господарства, продуктивна та робоча худоба, птиця, бджолосім'я, посіви та посадки сільськогосподарських культур і насаджень на земельній ділянці, засоби виробництва, вироблена продукція та доходи від її реалізації, транспортні засоби, кошти, акції, інші цінні папери, а також інше майно споживчого та виробничого призначення для ведення селянського (фермерського) господарства та заняття підсобними промислами.

Таким чином, коло об'єктів, які можуть бути на праві власності в осіб, які ведуть селянське (фермерське) господарство, є досить широким.

Слід звернути увагу на те, що особи, які ведуть це господарство (його члени), об'єднані в фермерське господарство, можуть мати у власності не один, а кілька жилих будинків і квартир. У них може бути майно як виробничого, так і невиробничого характеру, у тому числі культурно-побутового призначення. Важливе місце серед об'єктів власності господарства займає сільськогосподарська техніка, інші засоби виробництва, автотранспортні засоби.

Названий у статті 16 Закону "Про селянське (фермерське) господарство" перелік видів майна не є вичерпним. Члени господарства можуть мати на праві спільної сумісної власності й інше майно, яке необхідно їм для здійснення аграрної підприємницької діяльності, окрім того, яке може бути лише на праві державної власності.

Коло об'єктів власності в СФГ може збільшуватися за рахунок коштів і матеріальних засобів його членів, доходів від реалізації продукції, кредитних позичок, державної та спонсорської допомоги тощо.

Доцільно законодавчо розмежувати коло об'єктів власності всіх членів СФГ, окремих його членів (наприклад на предмети особистого користування, особисті доходи, подаровані речі тощо) і членів сім'ї. Поки це не зроблено за спільною згодою всіх членів господарства, ці питання можна врегулювати в Статуті селянського (фермерського) господарства.

39. Як здійснюється володіння, користування та розпорядження майном у селянському (фермерському) господарстві?

Зміст права власності здійснюється через три класичних правомочності власника: володіння, користування та розпорядження. У селянських (фермерських) господарствах ці правомочності належать лише його членам. Не члени господарства (ті, що працюють у ньому за трудовим договором, контрактом або угодою) ніяких прав на майно господарства не мають.

Оскільки майно належить на праві спільної сумісної власності, то всі члени господарства мають рівне право на все майно. Володіння, користування та розпорядження ним здійснюється тільки членами господарства та лише за їхньою взаємною спільною домовленістю. Без взаємної згоди всіх членів господарства розпоряджатися його майном (продавати, дарувати, позичати тощо) не дозволяється.

Члени господарства володіють і користуються всіма об'єктами своєї власності, узгоджуючи між собою всі дії. Фактичне тривале володіння ким-небудь з них певним майном, що є в господарстві, не означає, що змінюється його правовий режим: воно й надалі залишається спільною сумісною власністю всіх членів СФГ.

Селянське (фермерське) господарство має право вільного вибору як способу (виду) розпорядчих дій щодо свого майна, так і суб'єктів, яким воно це майно хоче на певних правових умовах передати.

Стаття 17 фермерського закону зазначає, що селянське (фермерське) господарство має право продавати та передавати підприємствам, установам, організаціям і громадянам, обмінювати, здавати в оренду, надавати в тимчасове користування належне йому на праві власності майно. Водночас воно має право придбавати, брати у тимчасове користування, у тому числі й на умовах оренди, майно в підприємств, установ та організацій, інших селянських (фермерських) господарств і громадян.

Відповідно до статті 17 Закону України "Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві" селянським (фермерським) господарствам надається право на добровільне прийняття державного замовлення на продукцію чи на вільну торгівлю, крім випадків, передбачених законодавством.

Всі угоди здійснює голова господарства за домовленістю з членами СФГ. Це обов'язкова умова їхньої законності.

Майнові відносини в селянських (фермерських) господарствах регулюються Цивільним кодексом України та спеціальним фермерським законодавством. Майнові спори вирішуються судом.

Успадкування землі та майна селянського (фермерського) господарства здійснюється відповідно до земельного та цивільного законодавства.

40. Яке майно (окрім власного) можуть використовувати члени селянського (фермерського) господарства?

Селянське (фермерське) господарство може (має право) придбати, брати в тимчасове користування, у тому числі й на умовах оренди, майно в підприємств, об'єднань, організацій, а також в інших селянських (фермерських) господарств і громадян. Звичайно це має робитися тоді,

коли не вистачає власних коштів і засобів для діяльності господарства.

Придбання, одержання в тимчасове користування (зокрема на умовах оренди) майна в інших суб'єктів повинно оформлятися відповідним договором (купівлі-продажу, майнового найму, оренди тощо). У договорі слід максимально конкретно зазначити його предмет, права та обов'язки сторін. Це повинно бути зроблено як з врахуванням цивільного, так і аграрного законодавства України.

14 березня 1995 р. Верховна Рада України прийняла новий Закон "Про оренду майна державних підприємств та організацій"¹. Він покликаний підвищити ефективність використання державного майна шляхом передачі його в оренду фізичним та юридичним особам. Скористатися орендою, тобто заснованим на договорі строковим платним володінням і користуванням державним майном, якщо це необхідно для його підприємницької діяльності, можуть і СФГ.

Об'єктом оренди може бути певний цілісний майновий комплекс державних підприємств, організацій або їхніх структурних підрозділів (філіалів, цехів, дільниць), а також індивідуально визначене державне майно. Отже, і фермерське господарство може взяти в оренду (у тому числі з правом викупу) певне державне майно: майстерню, цех, обладнання тощо.

Орендодавцями при цьому можуть бути Фонд державного майна України, його регіональні відділення та представництва або окремі державні підприємства. Зазначений закон закріплює порядок та істотні умови договору оренди.

У зв'язку з паюванням земель та майна, актуальною стала проблема використання цих паїв, про що вже йшла мова (див. п.п. 18, 31). СФГ мають право не лише використати належні його членам паї, а й придбати чи взяти в оренду земельні та майнові паї інших громадян. Згідно з Указом Президента України від 21 квітня 1998 р. "Про захист прав власників земельних часток (паїв)" селянські (фермерські) господарства, як і колективні сільськогосподарські організації, мають переважне право на купівлю-продаж права на земельну частку (пай), посвідченого сертифікатом. Договори купівлі-продажу, дарування, міни цього права підлягають реєстрації районною державною адміністрацією.

¹ Голос України. — 1995. — 25 травня.

41. Чи мають право селянські (фермерські) господарства придбати майно при здійсненні його приватизації?

Законом України "Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві" селянським (фермерським) господарствам надано право на придбання частки майна (акцій) підприємств харчової промисловості, сервісних, будівельних і торговельних підприємств та інших виробництв агропромислового комплексу (оскільки вони входять до АПК) при здійсненні приватизації. Це повинно здійснюватися на умовах, рівних для колективів зазначених підприємств і виробництв.

Дуже важливе значення в зазначеному аспекті має Закон України від 10 липня 1996 р. "Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі"¹. Йдеться про приватизацію державних підприємств харчової, борошномельно-круп'яної та комбікормової промисловості, а також сервісних, будівельних, торговельних і деяких інших переробних та обслуговуючих підприємств. Відповідно до статті 3 Закону, селянським (фермерським) господарствам, як й іншим недержавним сільськогосподарським підприємствам, передається безоплатно 51 відсоток акцій підприємств, що приватизуються. Розподіл цих акцій здійснюється пропорційно до обсягів сировини, зданої на об'єкт приватизації, виконаних робіт і наданих послуг у середньому за 5 років, що передують року приватизації, а ті, що існують менше 5 років, за час їхньої діяльності.

Може скористатися СФГ й умовами приватизації невеликих державних підприємств (на загальних підставах). Ці відносини регулюються Законом України "Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)", він діє в редакції Закону від 15 травня 1996 р.² Це тим більш важливо, що Закон стосується таких важливих об'єктів, як переробна та місцева промисловість, промисловість будівельних матеріалів, легка та харчова промисловість, окремі види транспорту, торгівля та громадське харчування, побутове обслуговування населення, житлово-експлуатаційне та ремонтне господарство. Придбати певні об'єкти можна шляхом викупу або купівлі на аукціоні, за конкурсом.

¹ Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 41.

² Аграрне законодавство України. Випуск 1. — К.: ЮРІнком. — 1996. — С. 39—44.

42. Якщо селянське (фермерське) господарство хоче продати (або подарувати) майно іншому (іншим) суб'єкту (суб'єктам), то як у такому разі бути з земельною ділянкою?

Цей випадок регулюється статтею 55 Земельного кодексу України.

Якщо право власності на майно селянського (фермерського) господарства переходить до іншого (або кількох інших) суб'єктів (внаслідок його продажу або дарування), то, за рішенням сільської, селищної, міської районної Ради народних депутатів, проводиться відповідно викуп або вилучення земельної ділянки, що перебувала у власності або постійному користуванні. Одночасно ця земельна ділянка передається голові нового селянського (фермерського) господарства у власність за плату або безплатно (при переході права власності в порядку дарування чи наданні ділянки в постійне користування).

43. На яких правових засадах повинна здійснюватися господарська діяльність селянських (фермерських) господарств?

Селянські (фермерські) господарства є суб'єктами аграрної підприємницької діяльності. Це означає, що їхня мета – виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, продавати її та одержувати прибуток. Ця діяльність здійснюється як власна самостійна ініціатива, систематично, на власний ризик (відповідно до Закону України "Про підприємництво").

Господарська діяльність СФГ здійснюється на засадах самоокупності. Це означає, що всі витрати воно покриває самостійно, за рахунок власних доходів.

Держава не має права планувати виробничу та іншу діяльність селянських (фермерських) господарств і в будь-який спосіб здійснювати адміністративне втручання в цю діяльність.

Господарство повністю самостійно визначає напрями своєї діяльності, спеціалізацію, враховуючи при цьому природні та економічні можливості регіону, якість та характер земель, власні можливості та кон'юнктуру ринку. Отже, це може бути певні напрями в рослинництві, тваринництві тощо.

Сільськогосподарська діяльність повинна бути основною в цих господарствах, адже створюються вони на землях сільськогосподарського при-

значення. Тому вирощування зерна, овочів, фруктів, виробництво молока та м'яса — головне в їхній діяльності. На практиці поки що переважають СФГ рослинницького профілю, але дуже важливо, щоб СФГ займалися й тваринництвом. Поряд із цим, селянські (фермерські) господарства можуть займатися й іншими видами діяльності. Останнє можливо в тій мірі, в якій це не заборонено законодавством.

Дуже доцільною та цілком правомірною є діяльність фермерів із переробки сільськогосподарської сировини в такі вироби, як борошно, крупи, макаронні вироби, ковбаси, консерви, соки, джеми, варення тощо. Мають вони право виготовляти й товари народного вжитку, сувеніри, художні вироби тощо.

Селянські (фермерські) господарства можуть вільно підбирати собі партнерів з виробничої та іншої діяльності, у тому числі й іноземних.

44. На яких правових засадах реалізується продукція, що виготовляється в селянських (фермерських) господарствах?

Оскільки селянські (фермерські) господарства (їхні члени) є повноправними власниками всієї виробленої (виготовленої) ними продукції, вони реалізують її на власний розсуд. За власним бажанням вони підбирають партнерів не лише для економічних зв'язків, але й безпосередньо для реалізації своєї продукції, у тому числі й закордон.

В усіх випадках селянське (фермерське) господарство зобов'язано дотримуватися діючих нормативів щодо якості продукції, а також санітарних, екологічних та інших вимог.

Основна частина продукції господарства повинна реалізовуватися в межах України, адже вони, як й інші суб'єкти аграрних відносин, покликані допомагати в реалізації аграрної реформи, головна мета якої — вирішення найгострішої з економічних проблем — продовольчої.

Водночас господарства мають право продавати свою продукцію й на експорт.

Поставки виробленої продукції господарствами на експорт, а також розрахунки з зарубіжними партнерами здійснюються відповідно до законодавства України.

Закон України "Про зовнішньоекономічну діяльність" від 16 квітня 1991 р.¹ у статті 5 встановив право юридичних осіб здійснювати зовнішньоекономічну діяльність відповідно до їхніх статутних документів від моменту набуття ними статусу юридичної особи. Це право здійснюється після державної реєстрації їх як учасників зовнішньоекономічної діяльності. Реєстрацію здійснює Міністерство зовнішньоекономічних зв'язків України на підставі подання до нього заяви (у довільній формі), нотаріально завірених копій статутних документів.

Суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності, який одержав від цієї діяльності кошти, майно та інші результати, має право володіти, користуватися та розпоряджатися ними на свій розсуд.

45. Який порядок реалізації продукції селянськими (фермерськими) господарствами?

Відповідно до статті 22 Закону "Про селянське (фермерське) господарство" останнє має право самостійно розпоряджатися (тобто в будь-який спосіб відчувувати) вироблену (виготовлену) продукцію. Господарство само обирає партнерів для централізованих форм заготівель і прямих зв'язків і порядок реалізації продукції.

Так на добровільних засадах господарства можуть укладати з державними, кооперативними та громадськими підприємствами, установами та організаціями, які здійснюють заготівлю та переробку сільськогосподарської продукції, договори на продаж своєї продукції. Вони мають право вільно реалізовувати свою продукцію й будь-яким іншим споживачам (у тому числі громадянам), продавати її на ринках.

46. Які договори може укладати селянське (фермерське) господарство?

Договір, за умов ринкової економіки, є основною правовою формою взаємозв'язків між господарюючими суб'єктами. За його допомогою здійснюється не лише реалізація сільськогосподарської продукції госпо-

¹ Відомості Верховної Ради Української РСР. — 1991. — № 29.

дарством, а й забезпечується його постачання необхідною технікою, іншими матеріально-технічними засобами, а також проводиться обслуговування інших потреб СФГ.

Цивільним законодавством закріплено принцип свободи договорів; це означає можливість і для селянських (фермерських) господарств вільно обирати контрагентів для їх укладення, самостійно визначати умови договорів.

Найбільш поширеними для СФГ є такі договори: купівлі-продажу, міни, поставки, майнового найму, підяду, комісії, оренди майна, кредитування тощо. Усе це за своєю основою — цивільно-правові договори. Окрім них, ці господарства можуть вступати в такі специфічні для сільського господарства договори, як оренди сільськогосподарських земель, сільськогосподарського матеріально-технічного постачання або обслуговування, агрохімічного чи меліоративного обслуговування та багато інших.

Уже зазначалося, що господарство може реалізовувати свою продукцію за договором купівлі-продажу (стаття 224 Цивільного кодексу України), тобто передати своє майно у власність покупцю, який зобов'язаний прийняти це майно та заплатити за нього певну грошову суму. В договорі купівлі-продажу слід чітко зазначити, який саме товар, у якій кількості, якої якості, у якій тарі передається за оплату (яку саме) другій стороні у власність. Слід також оговорити порядок транспортування (самовивіз, транспорт покупця), порядок оплати (попередня чи повна оплата в момент отримання товару, телеграфна, поштова тощо), форму оплати (платіжна вимога, платіжне доручення, чек, готівка тощо). У договорі купівлі-продажу, як і в інших, обов'язково треба закріпити положення про відповідальність сторін. Договір складається в 2-х примірниках із точним зазначенням усіх реквізитів сторін; він повинен бути підписаний обома сторонами та скріплений печатками.

Слід зауважити, що сторони можуть домовитись і про натуральний обмін продукцією та товарами (а не оплачувати сільськогосподарську продукцію грошима), але тоді це вже буде не договір купівлі-продажу, а договір міни (стаття 241 Цивільного кодексу України).

За договором міни сторонами проводиться обмін одного майна на інше. При цьому майно переходить теж у власність (від однієї сторони до другої). За набуте майно оплата не йде грошима, а майном. На практиці такі відносини називають бартером.

Якщо селянське (фермерське) господарство реалізує сільськогосподарську продукцію, яка пройшла промислово переробку на місці (у господарстві), то в такому разі слід укласти договір поставки (стаття 245 Цивільного кодексу України). Такою продукцією можуть бути борошно, ковбасні вироби, сири, масло, джеми, соки, повидло тощо.

На відміну від купівлі-продажу, продукція за договором поставки може передаватися в строки, які не співпадають із моментом укладення договору. Тобто, якщо за договором купівлі-продажу передача майна переважно має місце одночасно з укладенням договору, то при договорі поставки це, як правило, не співпадає.

Широкого поширення в селянських (фермерських) господарствах може мати договір майнового найму (стаття 256 Цивільного кодексу України). За цим договором наймодавець зобов'язується надати наймачу майно в тимчасове користування за плату. Господарства при цьому можуть виступати як в ролі наймача, так і наймодавця. При цьому договорі наймач власником майна не став. Із закінченням строку договору майно слід повернути наймодавцю.

Одним із проявів договору майнового найму є оренда майна.

Може селянське (фермерське) господарство найняти й жиле приміщення (стаття 277 Цивільного кодексу України), у тому числі й приміщення в будинках, що належать громадянам (стаття 280 Цивільного кодексу України).

Цивільне законодавство (стаття 324 Цивільного кодексу України) припускає також і безоплатне користування майном, про що спеціально зазначається в договорі. Це може робитися в порядку взаємодопомоги, коли суб'єктами надається обладнання, інвентар або інше майно в тимчасове безоплатне користування.

Господарство може укласти й договір підяду (стаття 332 Цивільного кодексу України), коли на власний ризик виконується певна робота (на створення речей, їхній ремонт, надання послуг тощо).

Особливе значення має договір підяду на капітальне будівництво (стаття 353 Цивільного кодексу та інше законодавство). Організація-підрядчик зобов'язується своїми силами та засобами побудувати й здати замовнику певний об'єкт на умовах, що встановлюються договором. У ньому обов'язково слід зазначити строки початку та завершення робіт (для

кожного об'єкта), відповідальність сторін (особливо підрядної організації).

Фермерські господарства можуть продавати сільськогосподарську продукцію за договором комісії. Цим договором господарство (комітент) доручає організації споживчої кооперації (комісіонеру) або іншій продати на комісійних засадах певну сільськогосподарську продукцію. Продаж може здійснюватися в спеціально організованих для цього комісійних магазинах. Ціни встановлюються за угодою сторін. До ціни включається також і сума комісійної винагороди.

За сучасних кризових економічних і фінансових умов господарювання зросло значення договорів кредитування (хоча, в принципі, вони цілком правомірні й за нормальних умов).

Стаття 25 Закону України "Про селянське (фермерське) господарство" зазначає, що господарство має право одержувати в установах банків, у підприємств і кооперативів довготермінові та короткотермінові позички на підставі укладеного кредитного договору, який визначає умови кредитування.

СФГ одержує кредит під заставу майна, поручительство (гарантію) та інші види забезпечення зобов'язань.

Під заставу приймаються товарно-матеріальні цінності, вироблена продукція, основні виробничі фонди, а також інше майно позичальника в порядку, встановленому законодавством України.

Передана у власність земельна ділянка може бути об'єктом застави лише за зобов'язанням з участю кредитної установи.

Для підтримки селянських (фермерських) господарств і створення стабільних умов у разі одержання кредиту банку використовуються кошти Українського державного фонду підтримки селянських (фермерських) господарств, на поповнення яких щорічно в проекті державного бюджету Кабінет Міністрів України передбачає відповідні фінансові ресурси.

Господарство несе повну відповідальність за дотримання кредитних договорів і розрахункової дисципліни. У разі несвоєчасного повернення одержаних кредитів установи банку без звернення до суду, арбітражного суду можуть використовувати право на реалізацію заставленого майна.

Залежно від банківської установи кредитні договірні відносини виникають дещо на різних підставах. Так аграрним товаровиробникам, у то-

му числі й СФГ, можуть відкриватися спеціальні кредитні лінії цільового призначення. Кредитні відносини в таких випадках можуть виникати на підставі заяви-зобов'язання (без укладення письмового кредитного договору). Так, зокрема, можуть будуватися відносини господарств із Національним банком України та установами АКБ "Україна" (з іншими банками укладається кредитний договір).

Для надання кредиту за кредитними лініями СФГ повинно подати заяву-замовлення. Конкретні умови такого кредитування частково передбачені Законом "Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві".

Кредит повинен бути повернений в установлений термін зі сплатою визначених договором відсотків річних. СФГ наділені правом закладати земельні ділянки для одержання позички (які знаходяться на праві приватної власності).

Юридично можливе й натуральне кредитування (взаємкредитування) поміж самими селянськими (фермерськими) господарствами. Воно повинно оформлятися договором із використанням статті 382 Цивільного кодексу України. Предметом такого договору натурального кредитування може бути надання насіння, кормів, техніки, транспортних засобів тощо. У договорі слід конкретно зумовити строк його дії, порядок розрахунків, відповідальність сторін.

Селянські (фермерські) господарства можуть укладати також такий спеціальний договір, як договір оренди землі. При цьому вони, здебільшого практично можуть бути орендарями (див. п. 17), хоча за певних обставин й орендодавцями.

Сьогодні в СФГ існує юридична можливість брати в оренду землі в формі земельних паїв, які одержали особи, що вийшли з колективних сільськогосподарських підприємств, сільськогосподарських кооперативів, сільськогосподарських акціонерних товариств (у тому числі створених на базі радгоспів та інших державних сільськогосподарських підприємств). Це передбачено Указом Президента України від 10 листопада 1994 р. "Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва (див. п. 17).

З метою забезпечення раціонального, тобто науково обґрунтованого використання земель, правильного запровадження агрохімічних і гідро-

меліоративних заходів, СФГ можуть укласти спеціальні договори з відповідними спеціалізованими організаціями.

Селянські (фермерські) господарства можуть укласти також і ряд інших договорів. Зокрема, це може бути договір з автотранспортною організацією на вивіз худоби на м'ясокомбінат; договір на використання вагонів і під'їзних шляхів, договір на придбання добрив, кормів, насіння, садівного матеріалу тощо.

Як вже зазначалося раніше, фермерські господарства можуть на договірних засадах кооперувати свої зусилля з переробними або іншими підприємствами (будь-якої форми власності). У такому договорі слід чітко визначити напрями, характер спільної діяльності (співпраці), права та обов'язки сторін. Підприємства можуть надавати фермерам найрізноманітнішу допомогу (вносити кошти в будівництво, виконувати певні інші роботи тощо). Господарство при цьому теж бере на себе певні зобов'язання. У договорі про спільну діяльність визначаються частки в спільному майні, в залежності від чого розподіляється одержаний прибуток від реалізації спільно виробленої продукції.

Селянське (фермерське) господарство може здійснювати страхування свого майна (стаття 26 Закону). Це здійснюється на добровільних засадах. Якщо таке бажання є, то укладається договір добровільного страхування на підставі статті 371 Цивільного кодексу України.

Усі договори, в які вступає СФГ, підписує його голова.

Відповідно до цивільного законодавства, а також до статті 16 Закону України "Про селянське (фермерське) господарство" у разі порушення договірних зобов'язань, вимог до якості продукції, інших правил здійснення господарської діяльності, господарство несе майнову відповідальність.

47. Які особливості порядку реалізації продукції селянських (фермерських) господарств державі?

У свій час для всіх аграрних суб'єктів існував обов'язковий договір контрактації сільськогосподарської продукції. Розвиток демократичних ринкових відносин значно звузив сферу його застосування. Зараз селянське (фермерське) господарство може реалізувати свою продукцію дер-

жаві на добровільних засадах. У такому разі воно укладає договір контракції з державними заготівельними організаціями (статті 251-255 Цивільного кодексу України). У договорі контракції, на відміну від договору купівлі-продажу, сторони знаходяться в постійних правових відносинах і мають взаємні зобов'язання. Так державна заготівельна організація повинна надавати фермерським господарствам аванси, допомогу в виробничому процесі, організувати зустрічний продаж фуражу, комбікормів, запасних частин до технічних засобів тощо. Вона ж повинна надати (або оплатити) транспорт для вивезення законтракованої сільськогосподарської продукції.

Договори контракції сільськогосподарської продукції укладаються на підставі державного замовлення заздалегідь (на продукцію, яка буде вирощена або вироблена в майбутньому році). Вона оплачується за державними цінами та на умовах, передбачених для всіх аграрних суб'єктів.

22 грудня 1995 р. прийнято Закон України "Про поставки продукції для державних потреб"¹. Він передбачив загальні правові умови та порядок державного контракту як договору, що укладається державним замовником від імені держави з виконавцем державного замовлення, в якому визначаються економічні та правові зобов'язання сторін і регулюються взаємовідносини замовника та виконавця. Водночас Закон зазначає, що "особливості відносин, що виникають у зв'язку з поставками (закупівлею) для державних потреб сільськогосподарської продукції... регулюються окремими актами законодавства України" (п. 4). Окремі з них уже прийнято. Так Наказом Міністерства сільського господарства і продовольства 27 січня 1994 р. затверджено зразкові форми контракції різних сільськогосподарських культур. За основу ж укладення договорів контракції СФГ слід брати статті 254-255 Цивільного кодексу України. При цьому слід пам'ятати, що замовник (певна державна організація) зобов'язаний надати господарству допомогу у виробництві сільськогосподарської продукції: виділити аванс, поставити пальне, мінеральні добрива, засоби захисту рослин тощо.

У разі порушення сторонами договірних зобов'язань вони несуть встановлену в договорі майнову відповідальність.

¹ Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 3.

48. Що таке біржова торгівля сільськогосподарською продукцією? Як вона проводиться?

Перехід від державно-регульованої системи реалізації сільськогосподарської продукції та фіксованих державних цін на неї до вільної ринкової системи аграрного обігу призводить до виникнення нових для нас ринкових структур. Серед них — створення аграрних бірж.

Указом Президента України від 18 січня 1995 р. "Про заходи щодо реформування аграрних відносин"¹ установлено, що виробники сільськогосподарської продукції можуть реалізовувати її (в тому числі й за державним контрактом) через біржі, торговельні та контрактові доми (окрім заготівельних і посередницьких організацій). Із цією метою в Україні й створені спеціалізовані аграрні біржі. Зокрема Українська аграрна біржа, її регіональні представництва, районні та міжрайонні агроторгові доми, брокерські контори тощо.

Постановою Кабінету Міністрів України від 25 вересня 1995 р. "Про заходи щодо розвитку ринку сільськогосподарської продукції в Україні"² передбачено формування державою своїх продовольчих фондів не лише за рахунок договору контрактації, а й через Українську аграрну біржу та інші аграрні біржі. На цих біржах селяни, у тому числі й члени СФГ, можуть продавати свою продукцію лише після виконання профінансованої частини державного контракту.

Постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 1995 р. схвалена Концепція організації біржового сільськогосподарського ринку³.

У складі засновників і членів аграрних бірж повино бути не менш як половина вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників і представників переробної промисловості, в їхньому числі можуть бути й СФГ.

Розрахунковим центром Української аграрної біржі є Акціонерний комерційний банк "Україна". Ця та регіональні біржі організують прове-

¹ Урядовий кур'єр. — 1995. — 21 січня.

² Урядовий кур'єр. — 1995. — 14 жовтня.

³ Див.: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 листопада 1995 р. "Про прискорення організації біржового сільськогосподарського ринку"; Концепція організації біржового сільськогосподарського ринку // Законодавство України про земельні ділянки. Аграрне законодавство України. Випуск 2. — К.: ЮРінком, 1997. — С. 171—190.

дення торгів сільськогосподарської продукції різними способами: оптом, шляхом укладення ф'ючерсних, форвардних, спотових угод тощо.

Учасниками біржової торгівлі можуть бути лише члени біржі. Біржа затверджує перелік видів сільськогосподарської продукції для продажу на біржових торгах.

Ціни на біржі формуються вільно, вони залежать від попиту. В процесі біржового торгу встановлюється ціна та укладається певний контракт. Заявки на продаж або купівлю повинні подаватися до початку торгів.

49. Який порядок матеріально-технічного забезпечення селянських (фермерських) господарств?

Селянські (фермерські) господарства мають право придбати необхідні їм матеріально-технічні ресурси в системі державних постачальницьких організацій, в яких вони виділяються їм за цільовим призначенням за рахунок коштів і на умовах, передбачених для сільськогосподарських підприємств.

Окрім того, вони мають право придбати ці ресурси в будь-яких інших державних і кооперативних підприємствах і організаціях, на біржах, у населення.

Якщо придбання техніки або інших матеріально-технічних засобів у власність для селянського (фермерського) господарства неможливо, то воно може брати їх в довготермінову або короткотермінову оренду чи напрокат.

Сільським жителям, які працюють в агропромисловому комплексі (а до них належать і фермери), за законодавством про пріоритетність соціального розвитку села повинна виділятися половина державних ринкових лімітів на автотранспорт і 90 відсотків на будівельні матеріали. Їм гарантується першочерговий продаж сільськогосподарської техніки, інвентаря та інших товарів. У повному обсязі повинна забезпечуватися потреба сільських жителів у паливі (стаття 13 Закону України від 15 травня 1992 р.).

Правовою формою забезпечення селянських (фермерських) господарств технікою, запасними частинами та іншими матеріально-технічними засобами може бути договір поставки, за яким "постачальник" (пев-

не конкретне державне підприємство або об'єднання) зобов'язується поставити у встановлені строки, а господарство ("покупець") – прийняти та оплатити замовлену технічну продукцію.

Досить ефективним для СФГ може бути використання положення про те, що, починаючи від 1997 року, підприємствами вітчизняного сільськогосподарського машинобудування техніка товаровиробникам може надаватися на умовах довгострокової оренди. Кошти для цього визначаються в Державному бюджеті України на зворотній основі. Це передбачено Законом України від 23 травня 1997 р. "Про зупинення спаду сільськогосподарського виробництва та продовольче забезпечення країни у 1997 – 1998 роках".

У сучасних скрутних фінансових умовах оплата фермерськими господарствами дорогої техніки, обладнання, а також їхній ремонт здебільшого є практично неможливим. Певним виходом може бути організація ними спеціальних фермерських кооперативів або кооперування з державними промисловими чи колективними сільськогосподарськими підприємствами (див. п. 25). Доцільним є також створення районних машино-ремонтних підприємств або використання послуг "Украгросервісферму".

50. Що таке "Украгросервісферм"?

"Украгросервісферм" – спеціалізована асоціація фермерів України. Це комерційне об'єднання фермерських господарств, їхніх об'єднань, малих (спільних) підприємств з виробництва та переробки сільськогосподарської продукції. До нього можуть також входити інші юридичні особи агросервісного обслуговування та окремі фізичні особи (громадяни), що працюють на підставі приватної власності.

Згідно зі Статутом ця асоціація діє на таких засадах:

- добровільності вступу до неї;
- самостійності суб'єктів, які, входячи до асоціації, залишаються юридичними особами;
- недопустимості втручання в господарську діяльність цих суб'єктів державних органів, громадських об'єднань і посадових осіб;
- ведення господарства без шкоди для навколишнього середовища та виробництво екологічно чистої продукції.

"Украгросервісферм" є юридичною особою.

Головними цілями та завданнями Асоціації є організація агросервісного обслуговування фермерських і переробних господарств, а також підприємств своєї структури.

Відповідно до Статуту "Украгросервісферм" вирішує такі завдання:

– на договірних засадах надає допомогу в організації матеріально-технічного забезпечення селянським (фермерським) господарствам, їхнім об'єднанням та іншим підприємствам своєї структури;

– веде посередницьку діяльність у придбанні техніки, технологій, обладнання, учбово-методичних матеріалів;

– організовує фінансово-кредитну систему, незалежну від державних структур і засновує свій фермер-банк;

– організовує підприємства з розведення кращих сортів рослин і порід тварин;

– забезпечує фермерські господарства та інші свої підрозділи інформацією про стан ринків сільськогосподарської продукції, засобів виробництва, інших товарів і послуг;

– організовує фермер-біржу;

– засновує підприємства з переробки сільгосппродукції, з виробництва будматеріалів для фермерів і агросервісних структур;

– організовує консультативний науковий центр;

– здійснює зовнішньоекономічну діяльність усіх своїх структур.

Таким чином, перелік цих видів допомоги фермерам свідчить про те, що Асоціація може бути для них дуже корисною.

Членство в Асоціації може бути індивідуальним і колективним.

Основою структури "Украгросервісферму" є самі фермерські господарства.

Засновниками є Асоціація фермерів України (АФУ) та деякі інші організації.

Вищим органом управління Асоціації є Рада засновників на чолі з президентом. Крім того, існує виконавча дирекція на чолі з генеральним директором, якого призначає президент.

Кошти Асоціації формуються з таких джерел: статутного фонду засновників, членських внесків (визначаються в договорі), надходжень від прибутків; спонсорських надходжень (у тому числі з-за кордону).

51. Як повинно забезпечуватися матеріально-технічне обслуговування селянських (фермерських) господарств?

Ремонт і технічне обслуговування належних селянським (фермерським) господарствам тракторів, іншої сільськогосподарської техніки та устаткування, вантажних автомобілів, а також агрохімічне, зоотехнічне та ветеринарне обслуговування повинно здійснюватись агросервісними та іншими підприємствами та організаціями. Оплата цих послуг фермерами повинна проводитися за розцінками, цінами або тарифами, встановленими для колективних і державних сільськогосподарських підприємств. Відповідна допомога СФГ може здійснюватися також колективними та державними сільськогосподарськими підприємствами, іншими організаціями та громадянами згідно з домовленістю.

Практично поширеною тут є договірна система виконання робіт з виробничо-технічного обслуговування селянських (фермерських) господарств районними ремонтно-технічними підприємствами (РТП).

У такому разі укладається відповідний договір, у якому зазначається точний перелік всіх видів робіт, які слід виконати згідно з діючими стандартами та з гарантійним забезпеченням їхньої якості. У договорі зазначаються права та обов'язки сторін, характер розрахунків між ними, відповідальність за невиконання (неналежне виконання) робіт.

Технічне обслуговування фермерських господарств можуть забезпечувати також і сільськогосподарські кооперативи. У такому разі оплата цих послуг здійснюється за домовленістю сторін.

На практиці можуть мати місце й інші організаційні форми технічного обслуговування фермерів. Так, наприклад, в Дніпропетровській області створені своєрідні машинно-тракторні станції на базі РТП для обслуговування фермерських господарств. Вони дають для них техніку на прокат. Вона переважно була придбана обласним управлінням сільськогосподарства та продовольства й безплатно передана обласній асоціації фермерів. Станції прокату та ремонту техніки для фермерів (як відділення РТП) надають їм технічну допомогу за їхніми заявками.

52. Як регламентується та організується праця членів селянського (фермерського) господарства?

Селянське (фермерське) господарство — це сімейно-трудове об'єднання. Отже, й у нас, як і в більшості інших фермерських країн, праця в господарстві повинна здійснюватися членами СФГ. Проте в другій редакції Закону України "Про селянське (фермерське) господарство" знято положення про те, що ведення сільськогосподарської діяльності в них забезпечується переважно працею членів цього господарства. До того ж СФГ може бути створено й однією особою. На наш погляд, реалізація цих положень призводить до формування не фермерського сімейно-трудового об'єднання, а індивідуального приватного сільськогосподарського підприємства (що цілком, в принципі, можливе), а тому в Статутах СФГ може бути закріплена норма про те, що основними працівниками в селянському (фермерському) господарстві повинні бути його члени.

Відповідно до статті 23 Закону України "Про селянське (фермерське) господарство" трудові відносини в ньому визначаються та регулюються самими членами господарства. Тим самим їм надано право самостійно встановлювати процес спільної праці, внутрішній трудовий розпорядок, заходи заохочення та відповідальності за неналежне виконання трудових обов'язків.

Норми з організації праці членів селянських (фермерських) господарств повинні бути закріплені в Статуті господарства та його Правил внутрішнього розпорядку, які вони повинні прийняти самостійно (за потребою, зокрема в великих господарствах).

Трудові відносини в СФГ носять членський характер. Оскільки йдеться переважно про підприємницьку трудову діяльність, то норми трудового законодавства (Кодексу законів про працю України) не повинні автоматично переноситися на правові акти, що регулюють працю членів фермерських господарств. Але деякі з них можуть бути використані (їхні ідеї, принципи) як певний зразок для регламентації їхньої праці.

Більш широко, аніж норми трудового законодавства, при регулюванні членами селянського (фермерського) господарства їхніх трудових відносин можуть бути використані як певний зразок норми, що регламентують працю в сільському господарстві (але теж без автоматичного перенесення всіх

положень). Йдеться про відповідні норми законодавства про колективні сільськогосподарські підприємства, про сільськогосподарські кооперативи всіх видів. Адже в цих нормах значною мірою відображена істотна специфіка сільськогосподарської праці, процеси землевикористання.

Регламентація праці членів селянських (фермерських) господарств повинна відповідати конституційним нормам.

53. Чи можуть працювати в селянському (фермерському) господарстві інші працівники (не члени господарства)? Який їхній правовий статус?

Сільськогосподарська праця має сезонний характер та й в інші періоди вимагає постійної напруженої праці, часто наявності спеціальних знань і навичок. Ось чому в разі виробничої потреби селянське (фермерське) господарство має право залучати до роботи в ньому інших громадян за трудовим договором (контрактом, угодою). Це прямо передбачено в статті 23 п. 1 фермерського закону. Наймані працівники не є членами господарства, не мають їхніх прав.

З такими особами укладається трудовий договір (контракт, угода), і вони підпадають (на відміну від членів господарства) під дію трудового законодавства, зокрема Кодексу законів про працю України.

Трудовий договір є угодою між працівниками та власниками організації, за якою працівники зобов'язані виконувати роботу, визначену цією угодою, із дотриманням внутрішнього трудового розпорядку, а власник зобов'язується виплачувати працівникові заробітну платню та забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю та угодою сторін.

Сторонами в цьому трудовому договорі є господарство в особі голови селянського (фермерського) господарства та особа, яка залучається до роботи в господарстві. Договір повинен мати письмову форму. В ньому необхідно конкретно визначити характер роботи; термін договору (договір може бути безстроковим; на визначений строк; встановлений за погодженням сторін або таким, що укладається на час виконання певної роботи), а також умови праці та побуту (тривалість робочого дня, вихідні дні, щорічна оплачувана відпустка, форми оплати праці та її розміри, харчування тощо).

Особливістю трудового договору (контракту, угоди) у СФГ є те, що він підлягає реєстрації в місцевій Раді народних депутатів, що надала земельну ділянку в користування, якщо господарство є основним місцем роботи найманих працівників. Це положення ймовірно має на меті забезпечення державного контролю за дотриманням гарантій трудових прав працівників, а також є певним засобом боротьби з фіктивними трудовими договорами в господарствах.

Голова та члени СФГ, відповідно до п. 7 статті 2 Закону про такі господарства, не можуть постійно працювати в інших підприємствах, установах та організаціях (див. п. 20). Ця норма є доцільною, адже сільськогосподарський трудовий процес є постійним і дуже складним, вимагає постійної участі в ньому. В той же час це робота сезонна, а тому окремі члени господарства мають право в менш напружені періоди їхньої діяльності в самому господарстві працювати поза ним на таких правових умовах, як а) тимчасова праця; б) виконання сезонних робіт; в) трудовий договір на час виконання певної роботи (стаття 23, п.3 Кодексу Законів про працю України).

Голова селянського (фермерського) господарства несе відповідальність за створення безпечних умов праці як для членів свого господарства, так і для громадян, які уклали трудовий договір (контракт, угоду), дотримання вимог техніки безпеки, виробничої гігієни та санітарії, пожежної безпеки.

54. Чи повинні бути трудові книжки в селянських (фермерських) господарствах? Який їхній юридичний зміст і значення? Яке значення стажу роботи в господарстві?

Закон про селянське (фермерське) господарство (стаття 23 п.3) передбачає видачу та ведення трудових книжок як членам господарства, так і громадянам, які працюють у ньому за трудовим договором (контрактом, угодою).

Трудова книжка є основним документом про трудову діяльність працівника.

До трудової книжки заносяться відомості про роботу, заохочення та нагороди за успіхи в роботі. Відомості про стягнення (догану) до тру-

дової книжки не заносяться. Але в ній робляться записи про звільнення з роботи. При цьому слід чітко зазначити причини звільнення в точній відповідності до формулювань чинного законодавства та з посиланням на відповідну статтю (пункт) закону. Йдеться переважно про статті 36-44 Кодексу законів про працю України.

Трудова книжка є також офіційним документом, що підтверджує трудовий стаж працівника. Особливістю тут є лише те, що записи про трудовий стаж працівникам господарств (як їх членам, так і особам, які працюють в ньому за трудовим договором) підтверджуються місцевим органом державної виконавчої влади. Це своєрідна форма державного захисту трудових прав тих осіб, що працюють у селянських (фермерських) господарствах, і водночас контролю, що повинен попереджувати можливі зловживання, порушення або помилки.

Чи зараховується до загального стажу робота в селянському (фермерському) господарстві? Так. Час роботи в селянському (фермерському) господарстві як членів господарства, так і осіб, які працюють у ньому за трудовим договором, зараховується до загального та безперервного стажу роботи.

Підставою для цього є записи в трудовій книжці та документи, що підтверджують оплату внесків на соціальне страхування.

55. Як вирішуються трудові спори в селянських (фермерських) господарствах?

Трудові спори — це розбіжності між суб'єктами трудових відносин. Вони можуть виникати з приводу організації, дисципліни, оплати праці тощо.

Усі трудові спори в селянських (фермерських) господарствах вирішуються судом. Отже, йдеться про спори, що виникають як між членами господарства, так і між особами, що працюють у ньому за трудовим договором (контрактом, угодою).

Оскільки в селянських (фермерських) господарствах немає комісій з трудових спорів, то всі трудові спори вирішуються безпосередньо судами загальної компетенції. Вони розглядаються за заявою працівника господарства.

Щодо членів СФГ суди при вирішенні трудових спорів повинні керуватися Статутом господарства, його Правилами внутрішнього розпорядку.

Відносно трудових спорів осіб, що працюють в селянських (фермерських) господарствах за трудовим договором, то суди при їхньому розв'язанні повинні керуватися Кодексом законів про працю України. Такі особи можуть звернутися з заявою про вирішення трудового спору безпосередньо до суду в тримісячний строк від дня, коли вони дізнались або повинні були дізнатися про порушення свого права, а в справах про звільнення — у місячний строк від дня видачі трудової книжки.

56. Як оплачується праця в селянських (фермерських) господарствах? Як регулюється та оплачується відпустка?

Оплата праці членів селянських (фермерських) господарств встановлюється ними самостійно (за взаємною згодою). Вони можуть використовувати одержані прибутки, які є їхньою спільною сумісною власністю, за загальною домовленістю і переважно для інтересів усього господарства. Вони мають право розподіляти певну частину доходів між собою пропорційно їхньої трудової участі. Отже, це не є "заробітна плата", яка гарантується в певних розмірах (ставках) заздалегідь як винагорода за вкладену працю. Йдеться про розподіл прибутків за взаємною згодою членів селянського (фермерського) господарства.

Зовсім інший трудовий статус тих осіб, які працюють в цих господарствах за трудовим договором (контрактом, угодою). Їхні трудові відносини, в тому числі й з оплати праці, регулюються трудовим законодавством (статті 94-115 Кодексу законів про працю України).

24 березня 1995 р. прийнято окремий Закон України "Про оплату праці"¹. Він визначає заробітну плату — винагороду за виконану роботу — відповідно до встановлених норм праці у вигляді тарифних ставок (окладів) і відрядних розцінок у формі основної та додаткової заробітної плати. Окрім того, можуть бути різні заохочувальні та компенсаційні виплати. Норми цього закону теж поширюються на тих осіб, які не є членами СФГ, а працюють у ньому, як наймані працівники.

¹ Урядовий кур'єр. — 1995. — 18 травня.

Члени СФГ, за їхньою домовленістю, вирішують питання щодо вихідних днів, відпусток та інших форм відпочинку. Основні засади щодо цього слід закріпити в Статуті господарства.

Як зазначається в п. 4 статті 23 Закону України "Про селянське (фермерське) господарство" розмір оплати праці та тривалість оплачуваної відпустки осіб, які працюють за трудовим договором (контрактом, угодою) у цих господарствах, не повинні бути меншими від орієнтовних мінімальних тарифних ставок, встановлених державою, і тривалості відпустки, встановленої для працівників державних підприємств аналогічної галузі. На відміну від норм статті 84 Кодексу законів про працю України, оплата праці зазначених працівників не залежить від кінцевих результатів діяльності селянського (фермерського) господарства.

Мінімальний розмір заробітної плати не може бути нижче прожиткового мінімуму, який встановлює держава. Він підлягає індексації у встановленому законодавством порядку.

Умови оплати праці осіб, які працюють у гірських районах, є пільговими, вони закріплені Законом України від 15 лютого 1995 р. "Про статус гірських населених пунктів в Україні".

Відповідно до Закону України "Про відпустки", який введено в дію від 1 січня 1997 р., щорічна основна відпустка надається працівникам тривалістю не менш як 24 календарних (а не робочих, як було раніше) дні за відпрацьований робочий рік. Особам до 18 років надається відпустка тривалістю 31 календарний день (у зручний для них час). Сезонним і тимчасовим працівникам відпустка надається пропорційно до відпрацьованого ними часу.

Як загальне правило наймані працівники не беруть участі в розподілі доходів господарства, оскільки вони не є його членами. Але Закон про СФГ припускає таку їхню участь у тих випадках, коли на це є згода членів господарства та коли це передбачено окремою угодою. Вона ж встановлює й усі конкретні умови такої їхньої участі.

57. Як формуються та розподіляються доходи в селянських (фермерських) господарствах?

Селянське (фермерське) господарство є самостійним суб'єктом майнових, господарських і трудових відносин. Воно має статус юридичної

особи. А тому господарство є повноправним власником усіх одержаних доходів.

Доходи селянського (фермерського) господарства як суб'єкта аграрного підприємництва формуються в першу чергу за рахунок виручки від реалізації його продукції, а також від виконання різноманітних робіт і надання послуг.

Можуть бути й інші джерела доходів (надходжень). Це, зокрема, може бути допомога зі сторони держави, спонсорів, партнерів із господарської діяльності тощо.

Усі доходи використовуються господарством за власним розсудом його членів. А оскільки йдеться про спільну сумісну власність, то повинна бути згода всіх членів СФГ на визначення характеру та порядку використання цих доходів. Спори, які при цьому можуть виникати, вирішуються судом.

58. Як слід здійснювати облік і звітність у селянських (фермерських) господарствах?

Відповідно до статті 24 Закону про фермерство, СФГ повинно здійснювати бухгалтерський облік результатів своєї роботи за господарський рік і вести звітність.

Ведення обліку має на меті:

- з'ясування самим господарством наслідків своєї госпрозрахункової діяльності;
- обґрунтованого розрахунку сум прибуткового податку;
- уявлення про розміщення грошових коштів;
- визначення майнового стану господарства;
- здійснення самоконтролю та прогнозування.

Основною частиною облікової документації є облік основних засобів (знарядь праці, будівель, споруд, машин та устаткування, транспортних засобів, продуктивної та робочої худоби, багаторічних насаджень, господарського реманенту, капітальних затрат тощо).

Обліковуватися повинні також й оборотні засоби (молодняк худоби та птиці, худоба на відгодівлі, корми, насіння, добрива, паливо, мастила, інші товарно-матеріальні засоби, а також гроші на рахунках банку та в готівці).

Рекомендовано також обліковувати господарські операції (доходи, видатки, споживання продукції та матеріалів тощо).

У системі обліку визначається фінансовий результат, облік кредитів банку та виробництво продукції сільського господарства.

Селянське (фермерське) господарство повинно вести "Книгу обліку селянського (фермерського) господарства".

Веде облік голова господарства або, за його дорученням, один із членів господарства.

За подання недостовірної звітності голова селянського (фермерського) господарства несе відповідальність у встановленому порядку.

59. Які рахунки має право мати селянське (фермерське) господарство? Який порядок їхнього відкриття?

Селянське (фермерське) господарство має право мати свої рахунки в банках. Банк воно обирає на свій розсуд: це може бути державний банк, акціонерний, комерційний тощо.

У 1991 році було створено Акціонерний комерційний банк "Україна". Це один із крупних агропромбанків. Він обслуговує й аграрних суб'єктів.

У 1993 році був зареєстрований спеціальний Фермерський земельний акціонерний банк¹. Ділова активність банку, окрім іншого, пов'язана з пріоритетним кредитуванням фермерських господарств з метою інтегрування приватного сектора на селі. Банк здійснює випуск акцій, виконує банківські операції згідно з Законом України "Про банки та банківську діяльність".

СФГ має право відкрити в будь-якій установі банку розрахунковий, поточний, позичковий, валютний та інші рахунки. За допомогою цих рахунків здійснюються розрахункові операції коштами господарств, що зберігаються на відповідних рахунках.

Який порядок відкриття рахунків?

Для відкриття рахунку голова селянського (фермерського) господарства подає заяву про відкриття рахунку.

¹ Фермерський земельний акціонерний банк знаходиться за адресою: 252006, м. Київ, вул. Предславинська, 28. Телефони: 268-85-61, 268-70-11.

У заяві на ім'я певної установи банку зазначається прохання відкрити певний рахунок. До заяви додається:

- копія Державного акту на землю;
- нотаріально завірений підпис голови господарства, а також відбиток печатки господарства.

Окрім того, слід представити до банку Статут селянського (фермерського) господарства.

На підставі цих документів банк приймає рішення про відкриття певного рахунку, зазначає його номер.

60. Який порядок розпорядження коштами на рахунках селянського (фермерського) господарства?

Розпорядження коштами, які є на рахунках селянського (фермерського) господарства в банку, здійснюється останнім вільно, на його розсуд. Реалізується це право в особі голови господарства, за погодженням з членами СФГ. Він може, в разі необхідності, видати нотаріально засвідчене доручення на розпорядження коштами на певному рахунку господарства одному з членів цього господарства.

Списання коштів із розрахункового рахунку селянського (фермерського) господарства, окрім платежів до державного бюджету, може провадитися тільки за його письмовою згодою або за рішенням суду (чи виконавчого напису).

Платежі до державного бюджету вносяться в порядку та строки, які встановлено законодавством України.

СФГ здійснюють розрахунки з підприємствами, установами, організаціями, кооперативами, іншими господарствами та громадянами в безготівковому порядку або готівкою. Можливість проведення розрахунків готівкою значно полегшує ситуацію для придбання господарствами певних матеріалів у громадян та інших суб'єктів на ринках та в інший спосіб.

61. На яких правових умовах селянське (фермерське) господарство може одержати позичку? Які її види?

Селянське (фермерське) господарство має право одержувати в установах банків, а також у підприємствах і в кооперативах позички на різні

свої потреби. Ці позички можуть бути в формі короткотермінових і довготермінових кредитів.

Короткотермінові кредити надаються для здійснення поточних виробничих затрат (на оплату товарно-матеріальних цінностей, послуг), на затрати з формування основного стада та придбання бджолосімей, інші поточні та сезонні потреби. Як правило, вони надаються строком до 1 року.

Довготермінові кредити надаються на термін понад 12 місяців для забезпечення капітальних витрат господарства, а саме: на будівництво, розширення, реконструкцію, капітальний ремонт об'єктів із категорії основних фондів; на придбання техніки, транспортних засобів, обладнання тощо.

Конкретні строки погашення кредитів визначаються, виходячи з розрахунків очікуваних господарством доходів від заходів, які кредитуються, за домовленістю з банком.

Кредити надаються в межах наявних відповідних кредитних ресурсів банку на умовах платності, забезпеченості, строковості, цільового використання на підставі кредитного договору. Конкретні правові умови надання кредиту визначаються за згодою сторін.

62. Як оформляється кредит (позичка)?

Який порядок його надання та погашення?

Кредитування селянських (фермерських) господарств позичками здійснюється на основі кредитного договору, який визначає всі конкретні умови кредитування. Первісним документом для одержання позики та укладення договору є заява голови господарства в банк.

Заявка на кредит повинна бути правильно складена: вона повинна мати короткий виклад-інформацію про господарство (земельна площа, матеріально-технічна база, що планується виробляти та які будуть приблизні наслідки щодо врожайності, яка вартість затрат, яка потрібна сума кредиту, його термін та умови повернення)¹.

Враховуючи сезонний характер сільськогосподарського виробництва та нерівномірність отримання господарствами доходів, кредитний договір СФГ із позичальником (банком), повинен встановлювати реальний по-

¹ Див.: *Юридичний вісник*. — 1997. — 5-11 червня.

рядок повернення кредиту банку селянським (фермерським) господарством. Для довгострокових кредитів, у зв'язку з цим, можуть бути встановлені умовні строки погашення з подальшою їхньою конкретизацією. Банк може надати СФГ відстрочку погашення кредиту в разі тимчасових фінансових ускладнень господарства. За погодженням сторін до договору можуть бути внесені й інші зміни. Для зниження ступеня ризику неповернення кредиту банк може вимагати від селянського (фермерського) господарства заставу його землі та майна.

2 жовтня 1992 р. Верховна Рада України прийняла Закон "Про заставу"¹. Він детально регламентує заставу як спосіб забезпечення зобов'язань. Зокрема йдеться й про забезпечення вимог, що випливають із кредитного договору (банківської позички).

Під заставу приймаються приватизована земля, товарно-матеріальні цінності, вироблена продукція, основні виробничі фонди, а також інше майно позичальника в порядку, встановленому законодавством України.

В силу застави кредитор заставодержатель має право в разі невиконання боржником (заставодавцем) свого зобов'язання (повернути кредит) одержати задоволення від вартості заставленого майна.

У зв'язку з тим, що майно належить членам селянського (фермерського) господарства на праві спільної (сумісної) власності, то воно може бути передано в заставу тільки за згодою всіх членів господарства.

63. Чи існують пільги в сплаті кредитів селянськими (фермерськими) господарствами?

Для підтримки селянських (фермерських) господарств і створення стабільних фінансових умов при одержанні кредитів банків утворено Український державний фонд підтримки селянських (фермерських) господарств (див. п. 32). Цей Фонд, а також місцеві Ради народних депутатів можуть надавати допомогу або відшкодовувати господарствам (повністю або частково) витрати, пов'язані з виплатою відсотків за користування позичками банків.

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України "Про розвиток селянських (фермерських) господарств і кооперативів з виробництва сіль-

¹ Голос України. — 1992. — 11 листопада.

ськогосподарської продукції" сплата відсотків за користування кредитами в перші п'ять років провадиться в половинному розмірі за рахунок коштів Українського державного фонду підтримки селянських (фермерських) господарств.

Законом України "Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві" передбачені пільгові умови щодо надання та погашення довгострокових кредитів для індивідуального житлового будівництва на землях сільських населених пунктів. Законом України від 4 лютого 1994 р. внесено з приводу цього зміни до статті 11 зазначеного Закону¹. Зокрема 25 відсотків суми цього кредиту компенсується забудовником через 5 років після введення будівель в експлуатацію. Це може бути лише за умови, що ці забудовники (які проживають у сільській місцевості, в тому числі ті, що переселилися туди) постійно працюють у сільськогосподарському (в тому числі фермерському) виробництві та обслуговуючих галузях агропромислового комплексу. Молодим сім'ям ця пільга надається відразу після введення будівель в експлуатацію. Положення цієї статті могли би бути позитивно використані в першу чергу молоддю, зокрема за умов їхнього переїзду з міст, де вона не забезпечена роботою, у сільську місцевість і створення фермерських господарств.

64. Яка відповідальність селянських (фермерських) господарств за невиконання кредитних договорів?

Селянське (фермерське) господарство зобов'язане погашати кредити в строки, які встановлено в кредитному договорі. Це робиться шляхом списання коштів з розрахункового рахунку СФГ.

У разі несвоєчасного погашення кредитів господарствами банки стягують плату в розмірі діючої ставки за прострочені кредити.

Згідно з Законом України "Про заставу" кредитор (банк) набуває право звернення стягнення на заставлене майно в разі, якщо в момент настання терміну виконання зобов'язань (повернути кредит), воно не буде виконано.

¹ Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 23.

Звернення стягнення на заставлене майно здійснюється за рішенням арбітражного суду, якщо інше не передбачено законом, а також у безспірному порядку (на основі напису нотаріальних органів) у випадках, передбачених законодавством України.

При частковому виконанні боржником забезпеченого заставою зобов'язання застава зберігається в початковому обсязі. Це особливо слід мати на увазі фермерам і намагатися хоча б частково сплачувати кредити.

У разі неможливості СФГ повернути кредитний борг (у тому числі й через заставлене майно), банк може звернутися з письмовою заявою до арбітражного суду для порушення справи про банкрутство господарства відповідно до Закону України "Про банкрутство" від 25 лютого 1994 р.¹

Якщо СФГ буде використовувати кредитні кошти не за цільовим призначенням, банк має право підвищувати відсоткову ставку за кредит.

За кожний день прострочки платежів із господарства стягується пеня в розмірі, який встановлено в кредитному договорі.

65. Чи існує державне соціальне страхування та пенсійне забезпечення членів селянського (фермерського) господарства?

Відповідно до спеціального фермерського закону (статті 28) усі члени СФГ, починаючи від 16-річного віку, та особи, які працюють у ньому за трудовим договором (контрактом, угодою), підлягають державному соціальному страхуванню та пенсійному забезпеченню нарівні з працівниками сільського господарства.

Селянське (фермерське) господарство реєструється як платник внесків на державне соціальне страхування в органах Пенсійного Фонду України та Фонду соціального страхування України за своїм місцем розташування, у встановленому порядку сплачує внески на державне соціальне страхування на всі види заробітків за членів селянського (фермерського) господарства та осіб, які працюють у ньому за трудовим договором (контрактом, угодою).

Що ж стосується пенсій для членів СФГ та так званих найманих працівників, то слід звернути увагу на те, що зараз вони встановлюють-

¹ Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 27.

ся в принципі на загальних умовах пенсіонування, яке передбачено в Україні Законом "Про пенсійне забезпечення" від 5 листопада 1991 р.¹ (з наступними його змінами).

Усі види державних пенсій виплачуються в повному розмірі без урахування одержаного заробітку (доходу).

У той же час існує можливість за певних умов здійснити пенсійне забезпечення жінок, які працюють у сільському господарстві. Так Постановою Кабінету Міністрів України від 16 травня 1992 р. "Про порядок призначення пенсій на пільгових умовах жінкам, які працюють у сільськогосподарському виробництві та виховали п'ятеро і більше дітей"² передбачено, що зазначеній категорії жінок, що виховали до 14-річного віку (у т. ч. усиновлених) п'ятеро та більше дітей, пенсії на пільгових умовах призначаються незалежно від віку та наявного трудового стажу.

Маються на увазі жінки, які зайняті на постійній роботі в сільськогосподарському виробництві, у тому числі й у селянських (фермерських) господарствах.

Розмір державних пенсій, як і стипендій і всіх передбачених законодавством видів державної матеріальної допомоги, тим громадянам, які одержали статус особи, що працює, проживає або навчається на території населеного пункту, якому надано статусу гірського, збільшується на 20 відсотків. Це передбачено Законом України від 15 лютого 1995 р. "Про статус гірських населених пунктів в Україні".³

66. Чи існує відповідальність за каліцтво, одержане на роботі в селянському (фермерському) господарстві?

Цивільний кодекс України (статті 455-459) передбачає відповідальність за шкоду, заподіяну членам господарства та особам, які в ньому працюють за трудовим договором (контрактом, угодою), за каліцтво або

¹ Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 3.

² Зібрання постанов Уряду України. — 1992. — № 5.

³ Відомості Верховної ради України. — 1995. — № 9;

Голос України. — 1995. — 16 березня.

інші ушкодження здоров'я, пов'язані з виконанням ними своїх трудових обов'язків.

Господарство зобов'язано відшкодувати потерпілому заробіток, який він втратив внаслідок втрати або зменшення працездатності, а також відшкодувати витрати, викликані пошкодженням здоров'я (на посилене харчування, протезування, сторонній догляд тощо).

Правові підстави та порядок притягнення до відповідальності осіб, винних у заподіянні шкоди здоров'ю працівників сільського господарства, визначено відповідними Правилами, затвердженими Постановою Ради Міністрів України від 23 червня 1973 р. зі змінами до них, затвердженими Постановою Кабінету Міністрів України від 18 липня 1994 р.

67. Які підстави для припинення існування селянського (фермерського) господарства?

Стаття 29 Закону України "Про селянське (фермерське) господарство" називає чотири конкретних підстави для припинення діяльності (точніше існування) СФГ, а саме:

- 1) рішення членів селянського (фермерського) господарства про припинення його діяльності;
- 2) припинення права власності на землю, права користування земельною ділянкою у випадках, передбачених статтями 27 і 28 Земельного кодексу України (561-12);
- 3) визнання селянського (фермерського) господарства неплатоспроможним (банкрутом);
- 4) якщо не залишається жодного члена селянського (фермерського) господарства або спадкоємця, який бажає продовжити діяльність господарства.

Як бачимо, перелік підстав, при наявності яких (хоч би однієї з них) селянське (фермерське) господарство припиняє свою діяльність і перестає існувати, є досить широким.

У зв'язку з добровільним характером утворення господарств, закон дає правомірну можливість і для добровільного припинення його існування. При цьому враховується як намір голови господарства добровільно відмовитися від земельної ділянки (продати – при приватній

власності на неї), так і загальне бажання членів господарства припинити подальше його існування.

Оскільки основу селянського (фермерського) господарства складають його члени, то воно не може вестися працею лише найманих працівників, а тому, коли це має місце, його подальша діяльність є незаконною та повинна бути припинена.

Як ми бачили (див. п.п. 6, 7, 9, 15), СФГ створюються внаслідок одержання громадянином України певної земельної ділянки, яку в подальшому слід використовувати як основний засіб виробництва сільськогосподарської продукції. Отже, якщо втрачається право на це використання, то господарство, природно, далі існувати не зможе і фактично, й юридично. Це може бути, зокрема, тоді, коли СФГ само вирішить відмовитися від землі, яка їм надана. На жаль, на практиці мають місце факти, коли члени СФГ, при відсутності державної та іншої допомоги, стають перед фактом реальної неможливості обробляти, засівати або в інший спосіб використовувати земельну площу. Іноді селяни не мають практичної можливості нормально обробити навіть ділянку в розмірі земельного паю, бо не мають для цього необхідної техніки.

Право користування землею може припинитися й в інших випадках: закінчення строку її оренди; нераціональності її використання; використання способами, що призводять до зниження родючості, забруднення (хімічного, радіоактивного); використання не за цільовим призначенням або взагалі невикористання протягом одного року чи вилучення земель (стаття 27 Земельного кодексу України).

Окрім того, може бути припинено право власності на землю при добровільній відмові, відчуженні (продажу), викупу для державних або громадських потреб тощо (стаття 28 Земельного кодексу України).

В усіх зазначених випадках, пов'язаних із землевикористанням, діяльність СФГ припиняється.

Однією з підстав для припинення діяльності селянського (фермерського) господарства є його банкрутство, тобто неспроможність його як суб'єкта підприємницької діяльності задовільнити претензії кредиторів і виконати свої зобов'язання перед бюджетом (державою).

При банкрутстві господарства звільняються його наймані працівники, відповідно до вимог трудового законодавства.

З метою погашення боргу селянського (фермерського) господарства звертається стягнення на його майно (воно може бути продано).

Нарешті, якщо трапляється така ситуація, коли в разі смерті не залишається жодного члена селянського (фермерського) господарства, немає спадкоємців (або вони не бажають вести це господарство), то воно, звичайно, само собою припиняє своє подальше існування.

68. Який порядок припинення діяльності селянського (фермерського) господарства?

Припинення діяльності селянського (фермерського) господарства здійснюється внаслідок рішення районної або міської Ради народних депутатів.

Рішення про припинення діяльності селянського (фермерського) господарства в разі його банкрутства приймається арбітражним судом.

Спори про припинення діяльності господарства вирішуються судом.

Майно селянського (фермерського) господарства, що припинило свою діяльність, використовується в першу чергу для розрахунків з оплати праці найманих осіб, а також для виконання зобов'язань перед бюджетом, банком та всіма кредиторами.

Решта майна залишається в колишніх членів господарства на праві спільної сумісної власності або ж розподіляється між ними, якщо є на це їхня згода. У разі відсутності такої згоди спір вирішується судом.

У разі припинення діяльності селянського (фермерського) господарства до закінчення терміну надання господарству податкових пільг, господарство сплачує до бюджету за весь період його діяльності суму податку, обчислену в розмірі, встановленому для господарства, крім окремих випадків, передбачених пунктами 3, 4 статті 29 Закону, та вилучення (викупу) земельної ділянки для державних або громадських потреб.

69. Як повинно здійснюватися кадрове та наукове забезпечення селянських (фермерських) господарств?

Як зазначалося раніше (див. п.п. 6, 7, 8) громадяни України, які хочуть створити селянське (фермерське) господарство, повинні мати не-

обхідну кваліфікацію або досвід роботи в сільському господарстві (стаття 4 Закону про СФГ). А ефективне ведення аграрної підприємницької діяльності господарством у сучасних умовах, поза тим, потребує ще й доброї орієнтації в соціально-економічних ринкових перетвореннях, уміння вирішувати складні правові, організаційні, економічні та інші проблеми.

СФГ поступово повинні ставати на більш вагомий рівень агропродовольчого забезпечення країни.

Усе це вимагає належної фахової, юридичної, економічної підготовки членів господарств і тих осіб, які там працюють на засадах законодавства про працю.

Відповідно до статті 31 Закону України "Про селянське (фермерське) господарство" підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації кадрів для господарств повинна здійснюватися Міністерством агропромислового комплексу України, Міністерством освіти України через мережу професійно-технічних училищ, професійних училищ і вищих навчальних закладів і науково-дослідних установ за рахунок державного та місцевого бюджету, коштів Українського державного фонду підтримки селянських (фермерських) господарств та їхніх власних коштів.

Досить поширеною є практика навчання українських фермерів закордоном за рахунок різних зарубіжних спонсорських структур.

Асоціацією фермерів України розроблено концептуальний проект системи професійної підготовки фермерів¹.

Наукове забезпечення селянських (фермерських) господарств, підготовка рекомендацій з організації виробництва, розвитку науково-технічного прогресу, забезпечення новими технологіями тощо повинно здійснюватися мережею науково-дослідних установ за рахунок державного бюджету, Українського державного фонду підтримки селянських (фермерських) господарств та їхніх власних коштів.

Школи фермерів організовують багато сільськогосподарських вузів та технікумів України. Вони можуть видавати атестати фермерам, укладати з ними договори на теоретичну та практичну допомогу.

За досвідом зарубіжних країн в Україні доцільно було б створити мобільну систему спеціалізованої та диференційованої підготовки та перепідготовки фермерів для різних регіонів країни. Її могли б частково

¹ Див.: Фермер — вільний селянин. — 1992. — № 2, березень.

пройти й ті громадяни, які є безробітними та бажають працювати в сільському господарстві. А тому участь у цій справі могла би взяти й служба зайнятості. При цьому слід звертати увагу не лише на суто фахову (сільськогосподарську) науково-практичну кваліфікацію фермерів, а й на їхню правову та економічно-бізнесову підготовку та постійне підвищення рівня цієї підготовки.

70. Чи існує відповідальність за порушення положень Закону України "Про селянське (фермерське) господарство"?

Стаття 33 Закону "Про селянське (фермерське) господарство" зазначає, що за порушення положень цього Закону щодо створення господарства та його функціонування посадові особи та громадяни притягаються до цивільної, адміністративної або кримінальної відповідальності згідно з законодавством України.

Згідно з цивільним законодавством майнова шкода, завдана СФГ, повинна бути повністю відшкодована винними в цьому особами. За порушення договірних зобов'язань застосовуються санкції, передбачені у відповідних договорах (див. п.п. 46, 48).

Може бути відповідальність і за адміністративні правопорушення в галузі охорони праці та здоров'я, охорони власності, природи тощо.

Може бути також кримінальна відповідальність за службові злочини (халатність, одержання хабара, зловживання владою) тощо.

Слід також мати на увазі, що відповідальність може наступати й зі сторони самих членів селянських (фермерських) господарств та їхніх найманих працівників при скоєнні ними різного роду правопорушень.

71. Як виглядає фермерство в зарубіжних країнах?

Фермерство є невід'ємною складовою частиною економіки більшості держав світу. Зростання міського населення, бурхливий розвиток промисловості породжують збільшення попиту на сільськогосподарську продукцію, а, отже, і зростання ролі фермерських господарств, які в зарубіжних країнах є основними виробниками цієї продукції.

У свою чергу ускладнення економічних і соціальних умов виробничої діяльності (ріст конкуренції, низька рентабельність дрібних фермерсь-

ких господарств, ускладнення умов кредитування, сезонність та інші особливості сільськогосподарської праці) поступово змушували фермерів кооперуватися та створювати різного роду фермерські об'єднання. Ось чому саме фермерські кооперативи займають зараз чинне місце в кооперативному русі в більшості зарубіжних країн й є одними з найпотужніших. Слід звернути увагу на те, що в нашій країні, не дивлячися на юридично пріоритетне місце сільськогосподарських кооперативів у системі кооперації, вони фактично таку роль ще не відіграють.

Не набула в наших умовах розвитку й фермерська кооперація, потреба в якій є несумнівною. У той же час в середині 80-х років в країнах ЄЕС на фермерські кооперативи припадало 15 відсотків індивідуальних членів кооперації та більше половини сумарного обігу кооперативного сектора економіки¹.

Що ж стосується США, де фермерство посідає переважаючу частину аграрного сектора економіки й де існує окрема галузь сільськогосподарського законодавства, яка асоціюється з фермерським законодавством, то там фермерські об'єднання є основою цього аграрного сектора. Аналогічна картина й у Канаді.

Фермерські кооперативи та інші об'єднання в цій сфері є різними в різних країнах. Але здебільшого вони створюються для інтеграції зусиль у сфері виробництва сільськогосподарської продукції, а особливо — в сфері надання різноманітних послуг. Є кооперативи фермерів й інших видів. Як масові самодіяльні організації аграрних товаровиробників вони вступають у правові відносини з промисловими виробниками, формуючи тим самим агропромисловий комплекс країни.

Державна підтримка сімейних ферм та їхніх об'єднань — один із важливих напрямів політики всіх зарубіжних країн. Так американська державна ідеологія агроїнізму вважає фермера основою та опорою суспільства. У зв'язку зі зростаючими державними інвестиціями в механізацію, захист рослин, біотехнічне вдосконалення сільськогосподарського виробництва, продуктивність праці фермерів США постійно зростає: так якщо в 1940 р. один аграрний робітник міг прогодувати 10,7 чоловіка, в 1950 р. — 14,6, в 1957 р. — 22,8, то в 1981 р. уже 78 чоловік. Істотне значення має також державний захист майнових і трудових прав фер-

¹ Див.: Мартынов В.Д. Фермерская кооперация. — М., 1990. — С. 3.

мерів. Як наслідок усього цього — загальний продовольчий добробут, експортні продовольчі можливості.

У фермерських господарствах зарубіжних країн яскраво відображається одна з головних ідей аграрної теорії О.В.Чаянова про поєднання в одній особі власника та працівника на землі. Будучи одночасно приватним власником і виробником, фермер має вільну можливість варіантності поведінки щодо використання доходів, вирішення всіх проблем господарства. Його успіху сприяє забезпечена законом доступність державних кредитів за вигідних умов.

72. Що можна запозичити Україні з досвіду такої "фермерської" країни, як США?

Уся історія Сполучених Штатів Америки в сфері аграрного сектора пов'язана з фермерством. Джефферсонівським ідеалом була нація, яка складалася б з родинних ферм, що виробляли б таку кількість сільськогосподарської продукції, яка б вартісно складала основну частину сукупного продукту. І сьогодні в основному сімейна ферма, фермер-власник є в США не лише економічною, а й соціальною опорою суспільства.

Фермерство в США, як і в більшості інших зарубіжних країн, є справою високо престижною. Люди там дорожать можливістю поєднувати всі умови міського життя з перевагами сільської місцевості: кращі екологічні умови, свіже повітря, тиша, простір тощо. Фермери там є носіями важливіших національних традицій, генераторами людської моральності.

Аграрне (фермерське) законодавство в США є досить громіздким; важливе значення при цьому має судовий прецедент. Його аналіз і практика застосування дають можливість зробити висновки про те, що законодавство України про фермерство, яке вже й сьогодні є досить добрим, тим не менше могло б врахувати такі положення, як:

- конституційне закріплення принципу пріоритетності сільського господарства порівняно з іншими галузями народного господарства;
- державна підтримка фермерської діяльності в конкретних і стабільних формах її прояву (державні дотації сільського господарства як сфери ризикованої людської діяльності, державні програми з фермерства, характер кредитування тощо);

- розвиток "фермерського законодавства" як "спеціального" (в умовах України — поки що аграрного) законодавства;
- посилення "понятійного" апарату фермерського законодавства (визначення в самому законодавстві понять "фермер", "фермер-робітник", "фермер-комерсант", "сільське господарство", "фермерська діяльність" тощо);
- перехід від поняття "селянське (фермерське) господарство" до поняття "фермер" як суб'єкта правових відносин;
- визначення в законодавстві правового статусу фермера як приватного власника землі та майна;
- розширення правової регламентації орендних відносин щодо господарств фермерів;
- врахування організаційно-правових форм ведення фермерського бізнесу;
- запозичення законодавчого досвіду та практики США щодо організації та функціонування фермерських кооперативів;
- запровадження спеціальної фермерської юридичної служби;
- використання Асоціацією фермерів України досвіду діяльності "Адміністрації Фермерський Дім" тощо¹.

73. Заключення

Фермерство стає в Україні новим аграрно-економічним укладом. Воно має перспективи свого подальшого розвитку. У той же час воно не повинно сприйматись і проводитись як "масова та суцільна деколективізація" швидкими темпами та беззастережно до конкретних природно-економічних умов ведення сільського господарства, фактичного стану інших (у тому числі колективних) форм господарювання, а головне — без реального бажання та вміння тих осіб, які хочуть ним займатися.

Законодавство України і, зокрема, Конституція України, Закон "Про селянське (фермерське) господарство", законодавство про власність, підприємництво, Земельний кодекс створили основні необхідні умови

¹ Див.: Логуш Л.В. Фермерство у США: правові аспекти (досвід для України) // Автореферат канд. дис. — Львів, 1997. — С. 6.

для створення та діяльності фермерських господарств. У той же час кризова ситуація в економіці та в першу чергу в сільському господарстві вимагають подальшого вдосконалення фермерського законодавства та прийняття ряду державних заходів на допомогу фермерам України.

Для полегшення фермерам оформлення їхніх внутрішніх правових відносин доцільно розробити та прийняти на з'їзді фермерів України "Примірний статут селянського (фермерського) господарства України". На його основі легше буде приймати Статути конкретних господарств.

Слід також більш чітко та повно законодавчо оформити процес кооперування фермерських господарств, без якого практично неможливий подальший поступ фермерства. Про це свідчить і зарубіжний досвід. Зокрема доцільно доповнити Закон України "Про селянське (фермерське) господарство" спеціальним розгорнутим розділом про кооперування цих господарств і створення фермерських кооперативів.

Більшу державну підтримку повинна мати Асоціація фермерів України як масова самодіяльна організація, що покликана надавати всіляку практичну допомогу розвитку фермерства в Україні.

А практично головне полягає в тому, щоб 1) забезпечити гарантіями неухильне виконання законодавства України про фермерство; 2) прийняти спеціальну реально забезпечену програму пільгової державної підтримки фермерства в Україні.

74. Література щодо фермерства

Аграрна реформа в Україні. — К., 1996.

Аграрна реформа в Україні: економічні і правові проблеми // Тези. — Одеса, 1993.

Аграрне законодавство України. Проблеми ефективності. — К., 1998.

Аграрне право України. Підручник. За ред. проф. В. З. Янчука. — К., 1996.

Дем'яненко С. Селянське господарство: організаційні основи // Економіка радянської України. — 1991. — № 9.

Гладій М. П'ять років незалежності і проблеми українського села // Вільний аграрник. — 1996. — № 1.

За справу беруться фермери (з досвіду створення і виробничої діяльності селянських (фермерських) господарств в Українській РСР). — К., 1991.

Берлач А. Організаційно-правові та соціальні проблеми формування селянського (фермерського) господарства // Право України. — 1998. — № 8.

Далл Ральф. Робіть, як ми — живіть, як ми. (Україна і Америка очима американського фермера). — Коростень, 1995.

Земельная реформа и реорганизация сельского хозяйства в Украине. Цви Лерман, Карен Брукс, Чаба Чаки. — Всемирный банк. Вашингтон.

Зіновчук В.В. Кооперативна ідея в сільському господарстві України і США. — К., 1996.

Комментарий к законодательству о крестьянском (фермерском) хозяйстве. — М., 1994.

Коньгин А.А. Фермерское хозяйство США. — М., 1989.

Кучма Л.Д. Формування аграрної політики в Україні // Економіка АПК. — 1995. — № 1.

Мартынов В.Д. Фермерская кооперация. — М., 1990.

Настільна книга сільського господаря (фермера). — К., 1995.

Погребной А.А. Правовое регулирование деятельности крестьянских (фермерских) хозяйств в условиях рынка. — М., 1992.

Погрібний О.О. Селянські господарства і оренда. — К., 1992.

Проценко Т.П. Правовий режим майна селянських (фермерських) господарств України // Автореферат канд. дисерт. — К., 1996.

Саблук П.Т., Мосель-Веселяк В.Я. Передумови і фактори розвитку фермерства в Україні // Вісник аграрної науки. — 1993. — № 2.

Святоцький О., Семчик В. Про концепцію аграрної і земельної реформи в Україні // Право України. — 1997. — №11.

Семчик В., Погрібний О. В порядку денному — відродження селянських господарств (організаційно-правові питання) // Радянське право. — 1990. — № 11.

“Сільський час”. — Всеукраїнська газета.

Сокол О.І., Кузьмін Б.М. Державна підтримка і регулювання діяльності селянських (фермерських) господарств // Вісник аграрної науки. — 1995. — № 2.

Стативка А.Н. Договори в агропромисловому комплексі України. — Харків, 1997.

Стрельбицький П.А. Соціально-економічні умови розвитку фермерських господарств на Україні // Вісник аграрної науки. — 1992. — № 8.

Сучасна аграрна політика України: проблеми становлення. — К., 1996.

Титова Н., Логуш Я. Фермерство в США: державний захист прав фермерів // Право України. — 1993. — № 4.

Титова Н.І. Землі як об'єкт правового регулювання // Право України. — 1998. — № 4.

Титова Н.І. Селянське (фермерське) господарство України: правове регулювання; поняття; ознаки; перспективи // Право України. — 1995. — № 9—10.

Титова Н.І. Фермер і закон. — Львів, 1996.

Устюкова В.В. Крестьянское хозяйство. — М., 1988.

Шульга М.В. Актуальные правовые проблемы земельных отношений в современных условиях. — Харків, 1998.

75. Законодавство України щодо фермерства

Конституція України. ст.ст. 1, 3, 13, 14, 16, 22, 41, 42, 66, 67, 144.

Закон України "Про власність" від 7 лютого 1991 р., ст.ст. 2, 11-13, 18 // Відомості Верховної Ради Української РСР. — 1991. — № 20.

Закон України "Про підприємництво" від 7 лютого 1991 р., ст.ст. 1-5 // Відомості Верховної Ради Української РСР. — 1991. — № 14.

Закон України "Про банкрутство" від 14 травня 1992 р. (з посліду-ючими змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 27.

Закон України "Про внесення змін і доповнень до Земельного кодексу Української РСР" від 13 березня 1992 р., ст.ст. 2, 3, 6, 47, 50-55 //

Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 25. — С. 354.

Закон України "Про внесення змін і доповнень до Закону України "Про селянське (фермерське) господарство" від 22 червня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 32. — Ст. 341.

Закон України "Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР "Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві України" від 15 травня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 32. — Ст. 453.

Закон України "Про статус гірських населених пунктів в Україні" від 15 лютого 1995 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1995. — №9; Голос України. — 16.03.95.

Закон України "Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі" від 10.07.1996 р. // Голос України. — 7.08.1996.

Закон України "Про сільськогосподарську кооперацію" від 13.07.97. // Голос України. — 13.07.97; Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 39.

Закон України "Про оренду землі" від 6 жовтня 1998 р. // Голос України. — 23.10.98.

Указ Президента України "Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва" від 10 листопада 1994 р. // Урядовий кур'єр. — 15 листопада 1994 р.

Указ Президента України "Про заходи щодо реформування аграрних відносин" від 18 січня 1995 р. // Урядовий кур'єр. — 21 січня 1995 р.

Указ Президента України "Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям" від 8 серпня 1995 р. // Діло. — № 67-68; Голос України. — 12 серпня 1995 р.

Указ Президента України "Заходи щодо підтримки індивідуального житлового будівництва на селі" від 27 березня 1998 р.

Указ Президента України "Про захист прав власників земельних часток (паїв)" від 21 квітня 1998 р.

Указ Президента України "Про фіксований сільськогосподарський податок" із змінами і доповненнями, внесеними Указом Президента від 11 вересня 1998 р. // Голос України. — 22 вересня 1998 р.

Постанова КМ Української РСР "Про розвиток селянських (фермерських) господарств по виробництву сільськогосподарської продукції" від 20 липня 1991 р.

Постанова КМ України "Про деякі питання розвитку селянських (фермерських) господарств" від 14 березня 1992 р. // Урядовий кур'єр. — 1992. — № 14.

Постанова Верховної Ради України "Про подолання кризового стану в агропромисловому комплексі" від 17 червня 1994 р. // Урядовий кур'єр. — 1994. — № 95.

Постанова КМ України "Про методику грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів", від 23 березня 1995 р. // Урядовий кур'єр. — 4 квітня 1995 р.

Постанова Кабінету Міністрів України "Про додаткові заходи щодо підтримки, розвитку особистих підсобних господарств і селянських (фермерських) господарств" від 31 травня 1995 р. // Урядовий кур'єр. — 8 червня 1995 р.

Постанова Пленуму Верховного Суду України від 22.12.95. "Про судову практику у справах за позовами про захист приватної власності" // Юридичний вісник. — 13.03.1996.

Постанова Пленуму Верховного Суду України від 25.12.96. "Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ" // Закон і бізнес. — 05.03.97.

Положення про Український фонд підтримки селянських (фермерських) господарств і кооперативів по виробництву сільськогосподарської продукції. Затв. Міністерством сільського господарства України, Міністерством економіки України, Міністерством фінансів України, Комітетом УРСР по соціальному розвитку села.

Порядок передачі земельних ділянок у приватну власність". Затв. Наказом Державного комітету України по земельних ресурсах від 15 лютого 1993 р. // Фермерство в Україні. Збірник законодавчих та нормативних актів. — К., 1994. — С. 122—123.

Умови страхування майна акціонерних, орендних, кооперативних, селянських (фермерських) та інших господарств // Фермерство в Україні. Збірник законодавчих та нормативних актів. — К., 1994. — С. 164—167.

Кодекс України про адміністративні правопорушення, статті 52, 53, 53-1, 53-2, 54, 55, 56.

Кримінальний кодекс України, статті 198-2, 199.

Кодекс законів про працю, статті 3, 4.

Аграрне законодавство України. Випуск 1. Відповідальний редактор В.В.Янчук. — К.: ЮРінком, 1996.

Законодавство України про земельні ділянки // Аграрне законодавство України. Випуск 2. — К.: ЮРінком, 1997.

Додатки

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ

(Витяг)

(Відомості Верховної Ради (ВВР) 1996, N 30, ст.141)

Верховна Рада України від імені Українського народу — громадян України всіх національностей, виражаючи суверенну волю народу, спираючись на багатовікову історію українського державотворення і на основі здійсненого українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення, дбаючи про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя, піклуючись про зміцнення громадянської злагоди на землі України, прагнучи розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу, усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та прийдешніми поколіннями, керуючись Актом проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року, схваленим 1 грудня 1991 року всенародним голосуванням, приймає цю Конституцію — Основний Закон України.

Стаття 1. Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава.

Стаття 2. Суверенітет України поширюється на всю її територію.

Україна є унітарною державою.

Територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою.

Стаття 3. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Стаття 13. Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією.

Кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону.

Власність зобов'язує. Власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству.

Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом.

Стаття 14. Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави.

Право власності на землю гарантується. Це право набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону.

Стаття 16. Забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи — катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави.

Стаття 22. Права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними.

Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані.

При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

Стаття 41. Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності.

Право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом.

Громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону.

Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним.

Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану.

Конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом.

Використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі.

Стаття 42. Кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом.

Підприємницька діяльність депутатів, посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування обмежується законом.

Держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Види і межі монополії визначаються законом.

Держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів.

Стаття 66. Кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки.

Стаття 67. Кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом. Усі громадяни щорічно подають до податкових інспекцій за місцем проживання декларації про свій майновий стан та доходи за минулий рік у порядку, встановленому законом.

Стаття 144. Органи місцевого самоврядування в межах повноважень, визначених законом, приймають рішення, які є обов'язковими до виконання на відповідній території.

Рішення органів місцевого самоврядування з мотивів їх невідповідності Конституції чи законам України зупиняються у встановленому законом порядку з одночасним зверненням до суду.

ЗАКОН УКРАЇНИ ПРО ВЛАСНІСТЬ

(Витяг)

(Відомості Верховної Ради (ВВР) 1991, N 20, ст.249)

(Вводиться в дію Постановою ВР N 885-12 від 26.03.91, ВВР 1991, N 20, ст. 250)

Українська держава є суверенною в регулюванні всіх відносин власності на своїй території. Закон про власність спрямований на реалізацію Декларації про державний суверенітет України. Метою цього Закону є забезпечення вільного економічного самовизначення громадян, використання природного, економічного, науково-технічного та культурного потенціалів республіки для підвищення рівня життя її народу.

Стаття 2. Право власності

1. Право власності — це врегульовані законом суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження майном.

2. Право власності в Україні охороняється законом. Держава забезпечує стабільність правовідносин власності.

3. Кожен громадянин в Україні має право володіти, користуватися і розпоряджатися майном особисто або спільно з іншими.

4. Власність в Україні виступає в таких формах: приватна, колективна, державна. Всі форми власності є рівноправними. (Пункт четвертий статті 2 в редакції Закону N 2544-12 від 07.07.92; доповнено згідно із Законом N 2690-12 від 14.10.92).

5. Власність в Україні існує в різних формах. Україна створює рівні умови для розвитку всіх форм власності та їх захисту.

Стаття 11. Суб'єкти права приватної власності

1. Суб'єктами права приватної власності в Україні є громадяни України, громадяни інших радянських республік, іноземні громадяни та особи без громадянства.

2. Громадяни інших радянських республік, іноземні громадяни та особи без громадянства користуються правами і несуть обов'язки щодо належного їм на території України майна нарівні з громадянами України, якщо інше не передбачено законодавчими актами України.

3. Іноземним громадянам та особам без громадянства земельні ділянки у власність не передаються. (Статтю 11 доповнено пунктом 3 згідно із Законом N 3180-12 від 05.05.93)

Стаття 12. Підстави виникнення права приватної власності

1. Праця громадян є основою створення і примноження їх власності.

2. Громадянин набуває права власності на доходи від участі в суспільному виробництві, індивідуальної праці, підприємницької діяльності, вкладення коштів у кредитні установи, акціонерні товариства, а також на майно, одержане внаслідок успадкування або укладення інших угод, не заборонених законом.

Стаття 13. Об'єкти права приватної власності

1. Об'єктами права приватної власності є жилі будинки, квартири, предмети особистого користування, дачі, садові будинки, предмети домашнього господарства, продуктивна і робоча худоба, земельні ділянки, насадження на земельній ділянці, засоби виробництва, вироблена продукція, транспортні засоби, грошові кошти, акції, інші цінні папери, а також інше майно споживчого і виробничого призначення. (Пункт 1 статті 13 із змінами, внесеними згідно із Законом N 3180-12 від 05.05.93)

2. Об'єктами права власності громадян є твори науки, літератури та мистецтва, відкриття, винаходи, корисні моделі, промислові зразки, раціоналізаторські пропозиції, знаки для товарів і послуг та інші результати інтелектуальної праці. (Пункт 2 статті 13 в редакції Закону N 75/95-ВР від 28.02.95)

3. Склад, кількість і вартість майна, що може бути у власності громадян, не обмежується, крім випадків, передбачених законом.

4. Законодавчими актами України може бути встановлено спеціальний порядок набуття права власності громадянами на окремі види майна, а також види майна, що не може перебувати у власності громадян.

Стаття 18. Власність осіб, що ведуть селянське (фермерське) господарство

У власності осіб, що ведуть селянське (фермерське) господарство, може бути майно, зазначене в статті 13 цього Закону.

Майно цих осіб належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не передбачено письмовою угодою між ними.

*Голова Верховної Ради України Л. КРАВЧУК
м. Київ, 7 лютого 1991 року N 697-12*

ЗАКОН УКРАЇНИ ПРО ПІДПРИЄМНИЦТВО

(Витяг)

(Відомості Верховної Ради (ВВР) 1991, N 14, ст.168)

(Вводиться в дію Постановою ВР N 785-12 від 26.02.91, ВВР 1991, N 14, ст.169)

Цей Закон визначає загальні правові, економічні та соціальні засади здійснення підприємницької діяльності (підприємництва) громадянами та юридичними особами на території України, встановлює гарантії свободи підприємництва та його державної підтримки.

Стаття 1. Підприємництво в Україні

Підприємництво — це самостійна ініціатива, систематична, на власний ризик діяльність по виробництву продукції, виконанню робіт, наданню послуг та заняття торгівлею з метою одержання прибутку.

Стаття 2. Суб'єкти підприємницької діяльності

Суб'єктами підприємницької діяльності (підприємцями) можуть бути: громадяни України, інших держав, не обмежені законом у правоздатності або дієздатності;

юридичні особи всіх форм власності, встановлених Законом України "Про власність".

Щодо юридичних осіб та громадян, для яких підприємницька діяльність не є основною, цей Закон застосовується до тієї частини їх діяльності, яка за своїм характером є підприємницькою.

Не допускається заняття підприємницькою діяльністю таких категорій громадян: військовослужбовців, службових осіб органів прокуратури, суду, державної безпеки, внутрішніх справ, державного арбітражу, державного нотаріату, а також органів державної влади і управління, які покликані здійснювати контроль за діяльністю підприємств.

Особи, яким суд заборонив займатися певною діяльністю, не можуть бути зареєстровані як підприємці з правом здійснення відповідного виду діяльності до закінчення терміну, встановленого вироком суду.

Особи, які мають непогашену судимість за крадіжки, хабарництво та інші корисливі злочини, не можуть бути зареєстровані як підприємці, не можуть виступати співзасновниками підприємницької організації, а також займати в підприємницьких товариствах та їх спілках (об'єднаннях) керівні посади і посади, пов'язані з матеріальною відповідальністю.

Стаття 3. Свобода підприємницької діяльності

Підприємці мають право без обмежень приймати рішення і здійснювати самостійно будь-яку діяльність, що не суперечить чинному законодавству.

Особливості регулювання окремих видів підприємництва встановлюються законодавством України.

Перелік видів діяльності, що підлягають ліцензуванню, а також перелік видів діяльності, підприємництво в яких не застосовується у зв'язку з підви-

щеними вимогами до безпеки робіт та необхідністю централізації функцій управління, встановлюється Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України. Визначення видів діяльності, що підлягають ліцензуванню, в інших законодавчих актах, крім цього, не допускається. (Частина третьої статті 3 із змінами, внесеними згідно із Законом N 304/95-ВР від 13.07.95)

Стаття 5. Принципи підприємницької діяльності

Підприємництво здійснюється на основі таких принципів:

- вільний вибір видів діяльності;
- залучення на добровільних засадах до здійснення підприємницької діяльності майна та коштів юридичних осіб і громадян;
- самостійне формування програми діяльності та вибір постачальників і споживачів вироблюваної продукції, встановлення цін відповідно до законодавства;
- вільний найм працівників;
- залучення і використання матеріально-технічних, фінансових, трудових, природних та інших видів ресурсів, використання яких не заборонено або не обмежено законодавством;
- вільне розпорядження прибутком, що залишається після внесення платежів, установлених законодавством;
- самостійне здійснення підприємцем — юридичною особою зовнішньоекономічної діяльності, використання будь-яким підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд.

*Голова Верховної Ради України Л. КРАВЧУК
м. Київ, 7 лютого 1991 р., № 698-ХІІ*

ЗАКОН УКРАЇНИ ПРО БАНКРУТСТВО

(Витяг)

(Відомості Верховної Ради (ВВР) 1992, N 31, ст.440)

(Вводиться в дію Постановою ВР N 2344-12 від 14.05.92, ВВР, 1992, N 31, ст. 441)

(Із змінами, внесеними згідно із Законами N 3292-12 від 17.06.93, ВВР 1993, N 29, ст. 308 N 4036-12 від 25.02.94, ВВР 1994, N 27, ст. 224 N 90/95-ВР від 14.03.95, ВВР 1995, N 14, ст. 93)

Цей Закон визначає умови і порядок визнання юридичних осіб — суб'єктів підприємницької діяльності — банкрутами з метою задоволення претензій кредиторів.

Стаття 1. Поняття банкрутства

Під банкрутством розуміється пов'язана з недостатністю активів у ліквідній формі неспроможність юридичної особи — суб'єкта підприємницької діяльності — задовольнити у встановлений для цього строк пред'явлені до нього з боку кредиторів вимоги і виконати зобов'язання перед бюджетом.

Стаття 2. Суб'єкти банкрутства

Суб'єктами банкрутства, які підпадають під дію цього Закону і іменуються надалі боржниками або банкрутами, можуть бути юридичні особи — суб'єкти підприємницької діяльності, неспроможні своєчасно виконати свої зобов'язання перед кредиторами або перед бюджетом.

Стаття 18. Майно, на яке звертається стягнення

З метою погашення боргу стягнення може бути звернено на все майно банкрута, що належить йому на праві власності або повного господарського відання. У випадках, передбачених законодавчими актами, стягнення за претензіями кредиторів може бути звернено і на інше майно.

*Президент України Л. Кравчук
м. Київ, 14 травня 1992 року N 2343-XII*

ЗЕМЕЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ

(Витяг)

(Відомості Верховної Ради (ВВР) 1992, N 25, ст.354)

Стаття 2. Склад земель України, віднесення їх до категорій і переведення з однієї категорії до іншої

Відповідно до цільового призначення всі землі України поділяються на:

- 1) землі сільськогосподарського призначення;
- 2) землі населених пунктів (міст, селищ міського типу і сільських населених пунктів);
- 3) землі промисловості, транспорту, зв'язку, оборони та іншого призначення;
- 4) землі природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення;
- 5) землі лісового фонду;
- 6) землі водного фонду;
- 7) землі запасу.

Віднесення земель до категорій провадиться відповідно до їх цільового призначення.

Переведення земель з однієї категорії до іншої здійснюється у разі зміни цільового призначення цих земель.

Віднесення земель до відповідних категорій і переведення їх з однієї категорії до іншої провадиться органами, які приймають рішення про передачу цих земель у власність або надання їх у користування, а в інших випадках — органами, які затверджують проекти землеустрою і приймають рішення про створення об'єктів природоохоронного, оздоровчого, історико-культурного та іншого призначення.

Стаття 3. Форми власності на землю. Розпорядження землею

Власність на землю в Україні має такі форми: державну, колективну, приватну. Усі форми власності є рівноправними.

Розпоряджаються землею Ради народних депутатів, які в межах своєї компетенції передають землі у власність або надають у користування та вилучають їх.

Повноваження щодо передачі, надання та вилучення земельних ділянок місцеві Ради народних депутатів можуть передавати відповідно органам державної виконавчої влади або виконавчим органам місцевого самоврядування

Стаття 6. Право приватної власності громадян на землю

Громадяни України мають право на одержання у власність земельних ділянок для:

ведення селянського (фермерського) господарства;

ведення особистого підсобного господарства;

будівництва та обслуговування жилого будинку і господарських будівель (присадибна ділянка);

садівництва;

дачного і гаражного будівництва.

Громадяни набувають право власності на земельні ділянки у разі:

одержання їх у спадщину;

одержання частки землі у спільному майні подружжя;

купівлі-продажу, дарування та обміну.

Передача земельних ділянок у власність громадян провадиться місцевими Радами народних депутатів відповідно до їх компетенції за плату або безплатно.

Безплатно земельні ділянки передаються у власність громадян для:

ведення селянського (фермерського) господарства у межах середньої земельної частки, що обчислюється у порядку, передбаченому цією статтею;

ведення особистого підсобного господарства;

будівництва та обслуговування будинку і господарських будівель (присадибна ділянка), в тому числі земельні ділянки, що були раніше надані у встановленому порядку громадянам для цієї мети, у межах граничного розміру, визначеного статтею 67 цього Кодексу;

садівництва;

дачного і гаражного будівництва.

За плату передаються у власність громадян для ведення селянського (фермерського) господарства земельні ділянки, розмір яких перевищує середню земельну частку.

При обчисленні розміру середньої земельної частки, що обчислюється сільською, селищною, міською Радою народних депутатів враховуються сільськогосподарські угіддя (у тому числі рілля), користуються підприємства, установи, організації та громадяни у межах території даної Ради, крім тих підприємств, установ і організацій, землі яких не підлягають приватизації.

Загальний розмір обчисленої площі поділяється на кількість осіб, які працюють у сільському господарстві, пенсіонерів, які раніше працювали у сіль-

ському господарстві і проживають у сільській місцевості, а також осіб, зайнятих у соціальній сфері на селі.

До числа осіб, які працюють у сільському господарстві, належать усі працівники колективних сільськогосподарських підприємств, підсобних сільських господарств, селянських (фермерських) господарств, інших сільськогосподарських підприємств, установ і організацій.

До числа осіб, зайнятих у соціальній сфері, належать працівники освіти, охорони здоров'я, культури, побутового обслуговування населення, зв'язку, торгівлі та громадського харчування, правоохоронних органів, Рад народних депутатів та їх виконавчих комітетів, а також пенсіонери з числа цих осіб.

При визначенні середнього розміру земельної частки має враховуватися якість сільськогосподарських угідь. Розмір середньої земельної частки може переглядатися залежно від демографічних умов і конкретних обставин, що склалися, Радою народних депутатів, яка визначила цей розмір.

Надана громадянину у власність земельна ділянка може бути об'єктом застави лише за зобов'язанням з участю кредитної установи.

Колишнім власникам землі (їх спадкоємцям) або землекористувачам земельні ділянки не повертаються. За їх бажанням їм може бути передано у власність або надано у користування інші земельні ділянки на загальних підставах.

Іноземним громадянам та особам без громадянства земельні ділянки у власність не передаються.

Стаття 47. Визначення земель сільськогосподарського призначення

Землями сільськогосподарського призначення визнаються землі, надані для потреб сільського господарства або призначені для цих цілей.

Стаття 48. Надання земель сільськогосподарського призначення

Землі сільськогосподарського призначення передаються у власність і надаються у користування:

1) громадянам — для ведення особистого підсобного господарства, садівництва, городництва, сінокошіння і випасання худоби;

2) громадянам, радгоспам, колективним та іншим сільськогосподарським підприємствам і організаціям — для ведення товарного сільськогосподарського виробництва;

3) сільськогосподарським науково-дослідним установам та навчальним закладам, сільським професійно-технічним училищам і загальноосвітнім школам — для дослідних і навчальних цілей, пропаганди передового досвіду, для ведення сільського господарства;

4) несільськогосподарським підприємствам, установам і організаціям, громадським об'єднанням та релігійним організаціям — для ведення підсобного сільського господарства.

У випадках, передбачених законодавством України і Республіки Крим, землі сільськогосподарського призначення можуть надаватися для ведення сільського господарства й іншим організаціям.

Стаття 49. Вилучення із сільськогосподарського обороту земель, що зазнали радіоактивного і хімічного забруднення

Земельні ділянки, що зазнали радіоактивного і хімічного забруднення, на яких не забезпечується одержання чистої продукції, підлягають виключенню із сільськогосподарського обороту. Виробництво на цих землях сільськогосподарської продукції забороняється.

Стаття 50. Умови надання земель для ведення селянського (фермерського) господарства

Громадянам України, які виявили бажання вести селянське (фермерське) господарство, передаються за їх бажанням у власність або надаються в користування, в тому числі на умовах оренди, земельні ділянки, включаючи присадибний наділ.

Передача земельної ділянки у приватну власність або надання її в користування здійснюється із земель запасу, а також земель, вилучених у встановленому порядку.

У тимчасове користування земельні ділянки надаються із земель запасу, а також можуть надаватися із земель лісового і водного фондів.

Земельні ділянки виділяються, як правило, єдиним масивом з розташованими на ньому водними джерелами і лісовими угіддями.

Передача або надання земельних ділянок, що перебувають у власності або користуванні, провадиться тільки після їх вилучення (викупу).

Стаття 51. Порядок надання земель для ведення селянського (фермерського) господарства

Громадяни, які виявили бажання вести селянське (фермерське) господарство (включаючи й тих, хто переїздить з іншої місцевості), для одержання земельної ділянки у власність або користування подають до сільської, селищної, міської, районної, Ради народних депутатів за місцем розташування земельної ділянки заяву, яку підписує голова створюваного селянського (фермерського) господарства.

У заяві зазначаються: бажані розмір і місце розташування ділянки, кількість членів селянського (фермерського) господарства, повідомляється про їх досвід роботи в сільському господарстві і наявність кваліфікації або спеціальної підготовки. Можливі також інші обґрунтування щодо виділення земельної ділянки.

Заяву громадянина про передачу земельної ділянки у власність або надання в користування відповідна Рада народних депутатів розглядає у місячний строк і у разі згоди замовляє за рахунок Українського державного фонду підтримки селянських (фермерських) господарств державній землепорядній організації розробку проекту її відведення.

Проект відведення земельної ділянки погоджується з власниками землі або землекористувачами, районними (міськими) землепорядним, природоохоронним і санітарним органами і органом архітектури.

Рішення про передачу у власність або надання у користування земель громадянам для ведення селянського (фермерського) господарства чи про відмову у передачі або наданні землі відповідні Ради народних депутатів приймають на найближчій сесії.

У разі відмови сільської, селищної, міської, районної Ради народних депутатів у відведенні земельної ділянки для ведення селянського (фермерського) господарства це питання вирішується вищестоящою Радою, а у разі її відмови — судом.

Рішення суду про задоволення позову є підставою для відведення ділянки в натурі (на місцевості), видачі документа, що посвідчує право власності або користування землею, а також для укладення договору на оренду.

Членам колективних сільськогосподарських підприємств, сільськогосподарських кооперативів, працівникам сільськогосподарських підприємств (крім дослідних господарств), які виявили бажання вести селянське (фермерське) господарство, за рішенням сільської, селищної, міської, районної Ради народних депутатів передаються у власність або надаються у користування ділянки із земель запасу, а в разі їх відсутності — із придатних для сільськогосподарського виробництва земель зазначених підприємств без порушення цілісності інших господарств.

Розмір земельної ділянки визначається на рівні передбаченої статтею 6 цього Кодексу земельної частки члена колективного сільськогосподарського підприємства або сільськогосподарського кооперативу. Кадастрова оцінка земельної ділянки, що вилучається, повинна бути, як правило, на рівні середньої по господарству. У разі надання земельних ділянок для ведення селянського (фермерського) господарства з оцінкою нижче середньої кадастрової по господарству встановлюються пільги відповідно до статей 38 і 87 цього Кодексу.

Стаття 52. Розміри земельних ділянок селянських (фермерських) господарств

Для ведення селянського (фермерського) господарства можуть передаватися у приватну власність або надаватися у користування земельні ділянки, розмір яких не повинен перевищувати 50 гектарів сільськогосподарських угідь і 100 гектарів усіх земель.

Конкретні розміри земельних ділянок громадян, які ведуть селянське (фермерське) господарство, у межах норм, установлених частиною першою цієї статті, визначають сільські, селищні, міські, районні Ради народних депутатів диференційовано, з урахуванням регіональних особливостей, спеціалізації та можливостей обробітку наданих земель переважно членами селянського (фермерського) господарства.

Громадяни, які ведуть селянське (фермерське) господарство, можуть додатково орендувати земельні ділянки для виробничих цілей.

Розмір земельних ділянок, що надаються в оренду, може обмежуватись договором оренди або рішенням Ради народних депутатів.

Земельні ділянки громадян, які ведуть селянське (фермерське) господарство, поділу не підлягають.

Стаття 53. Право громадян, які ведуть селянське (фермерське) господарство, на надання земельної ділянки у тимчасове користування іншим особам

Громадянин, який веде селянське (фермерське) господарство на земельній ділянці, наданій йому в постійне користування, може у разі втрати працездатності або досягнення пенсійного віку за рішенням відповідної Ради народних депутатів надати її в тимчасове користування одному із членів сім'ї, який веде спільно з ним селянське (фермерське) господарство.

В разі відсутності таких осіб громадянин може передати у тимчасове користування земельну ділянку іншим членам сім'ї, які не ведуть разом з ним селянське (фермерське) господарство, але мають необхідну кваліфікацію, досвід роботи в сільському господарстві і бажають вести селянське (фермерське) господарство, а також іншим особам, які беруть участь у веденні цього селянського (фермерського) господарства.

При тимчасовій втраті працездатності або наявності інших поважних причин громадянин може надати земельну ділянку в тимчасове користування особам, зазначеним у частинах першій і другій цієї статті, на підставі договору.

Стаття 54. Право громадян, які ведуть селянське (фермерське) господарство, на компенсацію

При продажу майна селянського (фермерського) господарства і передачі земельної ділянки, що перебуває у користуванні, в тому числі на умовах оренди, іншому громадянину, підприємству або організації за рішенням Ради народних депутатів селянське (фермерське) господарство має право на одержання від них повної компенсації всіх затрат під урожай, а також затрат на поліпшення якості землі за час користування земельною ділянкою відповідно до підвищення кадастрової оцінки.

Стаття 55. Перехід права на земельну ділянку при переході права власності на майно селянського (фермерського) господарства

При переході в порядку продажу або дарування права власності на майно селянського (фермерського) господарства за рішенням сільської, селищної, міської районної Ради народних депутатів провадиться відповідно викуп або вилучення земельної ділянки, що перебувала у власності або постійному користуванні громадянина, з одночасною наступною передачею цієї ділянки голові нового селянського (фермерського) господарства у власність за плату або безплатно (при переході права власності в порядку дарування чи наданні ділянки в постійне користування).

Стаття 56. Земельні ділянки для ведення особистого підсобного господарства

Для ведення особистого підсобного господарства громадянам за рішенням сільської, селищної, міської Ради народних депутатів передаються безплатно

но у власність земельні ділянки, в межах населених пунктів, у розмірах, вказаних у земельно-облікових документах, або надаються безплатно у власність у розмірі не більше 0,6 гектара.

За бажанням громадян їм додатково можуть надаватися земельні ділянки у користування.

Загальна площа цих ділянок не повинна перевищувати 1 гектара.

Збільшення розмірів земельних ділянок до 2 гектарів може провадитись за погодженням з обласною Радою народних депутатів.

Президент України Л. КРАВЧУК
м. Київ, 13 березня 1992 року N 2196-XII

КОДЕКС УКРАЇНИ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПОРУШЕННЯ

(Витяг)

(Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР) 1984, додаток до N 51, ст.1122)
(Вводиться в дію Постановою Верховної Ради Української РСР N 8074-10
від 07.12.84, ВВР 1984, додаток до N 51, ст.1123)

Стаття 52. Псування і забруднення сільськогосподарських та інших земель

Псування сільськогосподарських та інших земель, забруднення їх хімічними і радіоактивними речовинами, нафтою та нафтопродуктами, неочищеними стічними водами, виробничими та іншими відходами, а так само нежиття заходів по боротьбі з бур'янами —

тягнуть за собою накладення штрафу на громадян від шести до дванадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб — від восьми до п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

(Стаття 52 із змінами, внесеними згідно із Законами N 2977-12 від 03.02.93, N 55/97-ВР від 07.02.97, N 650/97-ВР від 19.11.97)

Стаття 53. Порухення правил використання земель

Використання земель не за цільовим призначенням, невиконання природоохоронного режиму використання земель, розміщення, проектування, будівництво, введення в дію об'єктів, які негативно впливають на стан земель, неправильна експлуатація, знищення або пошкодження протиерозійних гідротехнічних споруд, захисних лісонасаджень —

тягнуть за собою накладення штрафу на громадян від трьох до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб — від десяти до двадцяти п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

(Стаття 53 із змінами, внесеними згідно із Законами N 2977-12 від 03.02.93, N 55/97-ВР від 07.02.97)

Стаття 53-1. Самовільне зайняття земельної ділянки

Самовільне зайняття земельної ділянки —

тягне за собою накладення штрафу на громадян від одного до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб — від

восьми до п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

(Доповнено статтею 53-1 згідно із Законом N 2977-12 від 03.02.93, із змінами, внесеними згідно із Законом N 55/97-ВР від 07.02.97)

Стаття 53-2. Приховування або перекручення даних земельного кадастру

Перекручення даних державного земельного кадастру і приховування інформації про наявність земель запасу або резервного фонду –

тягнуть за собою накладення штрафу на посадову особу від трьох до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

(Доповнено статтею 53-2 згідно із Законом N 2977-12 від 03.02.93, із змінами, внесеними згідно із Законом N 55/97-ВР від 07.02.97)

Стаття 54. Несвоєчасне повернення тимчасово займаних земель або неприведення їх у стан, придатний для використання за призначенням

Несвоєчасне повернення тимчасово займаних земель або невиконання обов'язків по приведенню їх у стан, придатний для використання за призначенням, або невиконання умов знімання, зберігання і нанесення родючого шару ґрунту –

тягнуть за собою накладення штрафу на громадян від п'яти до дев'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від дев'яти до вісімнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

(Стаття 54 із змінами, внесеними згідно із Законами N 2977-12 від 03.02.93, N 55/97-ВР від 07.02.97)

Стаття 55. Самовільне відхилення від проектів внутрігосподарського землеустрою

Відхилення без належного дозволу від затверджених у встановленому порядку проектів внутрігосподарського землеустрою –

тягне за собою накладення штрафу на громадян від одного до восьми неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від трьох до вісімнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

(Стаття 55 із змінами, внесеними згідно із Законами N 2977-12 від 03.02.93, N 55/97-ВР від 07.02.97)

Стаття 56. Знищення межових знаків

Знищення громадянами межових знаків меж землекористувань –

тягне за собою накладення штрафу від двох до чотирьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

(Стаття 56 із змінами, внесеними згідно із Законами N 2977-12 від 03.02.93, N 55/97-ВР від 07.02.97)

КРИМІНАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ

(Витяг)

Затверджений Законом від 28 грудня 1960 р.

(Відомості Верховної Ради (ВВР) 1961, N 2. ст.14)

Стаття 198-2. Примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань

Примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, тобто вимога виконати чи не виконати який-небудь договір, угоду чи інше цивільно-правове зобов'язання під погрозою насильства над потерпілим або близькими йому особами, пошкодження чи знищення їх майна при відсутності ознак вимагательства, —

карається позбавленням волі на строк до трьох років або виправними роботами на строк до двох років.

Примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, вчинене повторно, або за попереднім зговором групою осіб, або під погрозою вбивства чи нанесення тяжких тілесних ушкоджень, або поєднане з насильством, що не є небезпечним для життя і здоров'я, або з пошкодженням чи знищенням майна, —

карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

Примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, вчинене організованою групою, або особливо небезпечним рецидивістом, або поєднане з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я, або таке, що завдало великої шкоди чи спричинило інші тяжкі наслідки, —

карається позбавленням волі на строк від чотирьох до восьми років з конфіскацією майна або без такої.

(Кодекс доповнено статтею 198-2 згідно з Законом N 530/96-ВР від 20.11.96)

Стаття 199. Самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво

Самовільне зайняття земельної ділянки, якщо за такі ж дії протягом року було застосовано адміністративне стягнення, —

карається виправними роботами на строк від шести місяців до одного року або штрафом від п'ятнадцяти до двадцяти п'яти мінімальних розмірів заробітної плати.

Самовільне будівництво будинків або споруд, якщо за такі ж дії протягом року було застосовано адміністративне стягнення, —

карається виправними роботами на строк від шести місяців до одного року або штрафом у розмірі від п'ятнадцяти до двадцяти п'яти мінімальних розмірів заробітної плати, з конфіскацією незаконно споруджених будівель.

Організація групових дій, спрямованих на самовільне зайняття земельної ділянки або самовільне будівництво будинків або споруд, а так само безпосередня участь у цих групових діях, —

караються позбавленням волі на строк до трьох років, або виправними роботами на строк до двох років, або штрафом до сорока мінімальних розмірів заробітної плати, з конфіскацією незаконно споруджених будівель.

Дії, передбачені цією статтею, якщо вони завдали значної шкоди підприємствам, установам, організаціям або окремим громадянам, —

караються позбавленням волі на строк до п'яти років або штрафом до семидесяти п'яти мінімальних розмірів заробітної плати, з конфіскацією незаконно споруджених будівель.

(Стаття 199 із змінами, внесеними згідно з Указом ПВР від 10.09.62; N 4571-10 від 12.01.83; N 597а-12 від 26.12.90, Законами N 2977-12 від 27.02.93, N 209/94-ВР від 14.10.94)

КОДЕКС ЗАКОНІВ ПРО ПРАЦЮ УКРАЇНИ

(Витяг)

*Затверджений законом УРСР від 10 грудня 1971 року
(Відомості Верховної Ради (ВВР) 1971, N 50, ст. 375)*

Кодекс законів про працю Української РСР визначає правові засади і гарантії здійснення громадянами Української РСР права розпоряджатися своїми здібностями до продуктивної і творчої праці

Стаття 3. Регулювання трудових відносин

Законодавство про працю регулює трудові відносини працівників усіх підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, виду діяльності і галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами.

Особливості праці членів кооперативів та їх об'єднань, колективних сільськогосподарських підприємств, селянських (фермерських) господарств, працівників підприємств з іноземними інвестиціями визначаються законодавством та їх статутами. При цьому гарантії щодо зайнятості, охорони праці, праці жінок, молоді, інвалідів надаються в порядку, передбаченому законодавством про працю.

(Стаття 3 із змінами, внесеними згідно з Указом ПВР N 5938-11 від 27.05.88; Законами N 871-12 від 20.03.91, N 263/95-ВР від 05.07.95)

Стаття 4. Законодавство про працю

Законодавство про працю складається з Кодексу законів про працю України та інших актів законодавства України, прийнятих відповідно до нього.

(Стаття 4 із змінами, внесеними згідно із Законами N 871-12 від 20.03.91, N 263/95-ВР від 05.07.95)

ЗАКОН УКРАЇНИ ПРО ОРЕНДУ ЗЕМЛІ

(Голос України, 1998 р.)

Цей Закон визначає загальні засади набуття, реалізації і припинення права на оренду земельної ділянки.

Стаття 2. Правові засади оренди землі

Відносини, пов'язані з орендою землі, регулюються Земельним кодексом України, цим Законом, Цивільним кодексом України, іншими законами України, постановами, виданими Кабінетом Міністрів України, у випадках, передбачених цим Законом, а також договором оренди землі.

Стаття 3. Оренда землі

Оренда землі — це засноване на договорі строкове, платне володіння і користування земельною ділянкою, необхідною орендареві для здійснення підприємницької та іншої діяльності.

Стаття 4. Об'єкти оренди землі

1. Об'єктами оренди є земельні ділянки, що перебувають у власності громадян та юридичних осіб України, територіальних громад сіл, селищ, міст (комунальної власності), держави.

2. Об'єктами оренди можуть бути земельні ділянки з насадженнями, будівлями, спорудами, водоймами, що розташовані на них, якщо це передбачено договором оренди.

3. При передачі в оренду земельних ділянок громадянами, які мають право на земельну частку (пай) у недержавному сільськогосподарському підприємстві, їх місце розташування визначається з урахуванням вимог раціональної організації території і компактності землекористування відповідно до спеціальних землепорядних проектів, які затверджуються загальними зборами членів сільськогосподарського підприємства або зборами уповноважених, а у акціонерному товаристві — загальними зборами товариства.

Стаття 5. Орендодавці землі

1. Орендодавцями земельних ділянок є громадяни та юридичні особи України, у власності яких перебувають земельні ділянки.

2. Орендодавцями земельних ділянок, що перебувають у комунальній власності, є органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради.

3. Орендодавцями земельних ділянок, що перебувають у державній власності, є районні, обласні, Київська і Севастопольська міські державні адміністрації, Рада міністрів Автономної Республіки Крим та Кабінет Міністрів України у межах їх повноважень. Рішення про надання в оренду земельних ділянок зазначені органи державної влади приймають при попередньому погодженні цих питань на сесіях відповідних рад.

Стаття 6. Орендарі землі

1. Орендарями земельних ділянок є юридичні або фізичні особи, яким на підставі договору оренди належить право володіння і користування земельною ділянкою.

2. Орендарями земельних ділянок можуть бути:

1) районні, обласні, Київська і Севастопольська міські державні адміністрації, Рада міністрів Автономної Республіки Крим та Кабінет Міністрів України;

2) органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради;

3) громадяни України, юридичні особи, релігійні, громадські організації, міжнародні об'єднання та організації, а також іноземні держави, іноземні юридичні та фізичні особи, особи без громадянства.

3. Орендарями земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва можуть бути юридичні особи, установчими документами яких передбачено здійснення цього виду діяльності, а також фізичні особи, які мають необхідну кваліфікацію або досвід роботи в сільському господарстві.

Стаття 12. Поняття договору оренди землі

Договір оренди землі — це угода сторін про взаємні зобов'язання, відповідно до яких орендодавець за плату передає орендареві у володіння і користування земельну ділянку для господарського використання на обумовлений договором строк.

Стаття 13. Форма договору оренди землі

1. Договір оренди земельної ділянки укладається у письмовій формі.

2. Невід'ємною частиною договору оренди є план (схема) земельної ділянки.

3. Договір оренди земельної ділянки посвідчується нотаріально.

Стаття 14. Умови договору оренди землі

1. Умови договору оренди земельної ділянки не можуть суперечити законам України.

2. Істотними умовами договору оренди земельної ділянки є:

1) об'єкт оренди (місце розташування та розмір земельної ділянки);

2) термін договору оренди;

3) орендна плата (розмір, індексація, форми платежу, терміни та порядок внесення і перегляду);

4) цільове призначення, умови використання і збереження якості землі;

5) умови повернення земельної ділянки орендодавцеві;

6) існуючі обмеження і обтяження щодо використання земельної ділянки;

7) сторона (орендодавець чи орендар), яка несе ризик випадкового пошкодження або знищення об'єкта оренди чи його частини;

8) відповідальність сторін.

3. Відсутність у договорі оренди однієї з істотних умов, передбачених цією статтею, порушення вимог статей 4, 5, 6, 7, 9, 13, 15 цього Закону є підставою для відмови у державній реєстрації договору оренди згідно зі статтею 18 цього Закону, а також для визнання договору недійсним відповідно до законів України.

4. За згодою сторін у договорі оренди земельної ділянки можуть бути зазначені й інші умови (якісний стан земельних угідь, порядок виконання зобов'язань сторін, а також обставини, що можуть вплинути на зміну або припинення договору оренди тощо).

5. Умови договору оренди земельної ділянки діють у випадках, коли після набрання договором чинності законами України встановлені інші правила, ніж ті, що передбачені договором, крім випадків, визначених статтею 21 цього Закону, а також випадків, визначених законами України, якщо вони підвищують рівень захисту прав орендарів, орендодавців, третіх осіб.

Стаття 15. Порядок укладення договору оренди землі

1. Договір оренди земельної ділянки, що перебуває у власності громадян або юридичних осіб, укладається між власником і особою, яка бажає одержати земельну ділянку в оренду, в порядку, визначеному цим Законом.

2. Особа, яка бажає одержати земельну ділянку в оренду із земель державної або комунальної власності, подає до відповідного органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування заяву (клопотання).

3. Розгляд заяви (клопотання) і надання земельної ділянки в оренду проводяться у порядку, передбаченому Земельним кодексом України.

4. У разі згоди орендодавця надати земельну ділянку в оренду сторони укладають договір, в якому обумовлюють істотні та інші умови оренди землі.

5. Надання земельної ділянки в оренду без зміни її цільового призначення, межі якої визначені в натурі, здійснюється без розроблення проекту її відведення.

6. У разі зміни цільового призначення земельної ділянки надання її в оренду здійснюється за проектом відведення в порядку, визначеному Земельним кодексом України. Проект відведення земельної ділянки є невід'ємним додатком до договору оренди.

7. Умови, строки, а також плата за розроблення проекту відведення земельної ділянки, що перебуває у власності громадян та юридичних осіб, визначаються за згодою сторін.

8. У разі надходження двох або більше клопотань (заяв) на оренду однієї й тієї ж земельної ділянки, що є у державній або комунальній власності, відповідні орендодавці проводять земельний аукціон (конкурс) щодо набуття права оренди земельної ділянки, якщо законом не встановлено інший спеціальний порядок. Порядок набуття права оренди земельної ділянки на конкурентних засадах визначається орендодавцями з дотриманням вимог законодавства про добросовісну конкуренцію.

Стаття 19. Орендна плата за землю

1. Орендна плата за земельну ділянку — це платіж, який орендар вносить орендодавцеві за користування земельною ділянкою.

2. Розмір, форма і строки внесення орендної плати встановлюються за угодою сторін у договорі оренди.

3. Внесення орендної плати на майбутній період оренди допускається на термін, не більший одного року.

4. У разі визнання договору оренди земельної ділянки недійсним одержана орендодавцем орендна плата за фактичний строк оренди землі не повертається.

5. Орендна плата за земельні ділянки, які перебувають у державній або комунальній власності, централізується на спеціальних бюджетних рахунках, розподіляється і використовується відповідно до Закону України "Про плату за землю" і не може бути меншою за розмір земельного податку, що встановлюється зазначеним Законом.

Стаття 20. Форми орендної плати

1. Орендна плата може встановлюватися у таких формах:

- 1) грошовій;
- 2) натуральній (за визначеною кількістю чи частиною продукції, яка одержується з орендованої земельної ділянки);
- 3) відробітковій (надання послуг орендодавцю).

2. Сторони можуть передбачити у договорі оренди поєднання зазначених форм або визначити інші форми плати.

3. Орендна плата за земельні ділянки, що перебувають у державній і комунальній власності, справляється виключно у грошовій формі.

Стаття 21. Зміна орендної плати

1. Умови договору оренди про розмір орендної плати можуть переглядатися за згодою сторін.

2. Орендар має право вимагати відповідного зменшення орендної плати у випадках, якщо стан орендованої земельної ділянки погіршився не внаслідок дій чи бездіяльності орендаря.

3. У разі збільшення відповідно до законів України розміру земельного податку орендодавець має право вимагати збільшення орендної плати, якщо інше не передбачено умовами договору оренди.

Стаття 22. Права та обов'язки орендодавця

1. Орендодавець має право вимагати від орендаря:

- 1) використання земельної ділянки за цільовим призначенням згідно з договором оренди;
- 2) додержання екологічної безпеки землекористування та збереження родючості ґрунтів, державних стандартів, норм і правил, проектних рішень, місцевих правил забудови населених пунктів;
- 3) додержання режиму використання водоохоронних зон, прибережних захисних смуг, зон санітарної охорони та територій, які особливо охороняються;

4) своєчасного внесення орендної плати.

2. Орендодавець зобов'язаний:

1) передати у користування земельну ділянку у стані, що відповідає умовам договору оренди, та придатну для використання за цільовим призначенням;

2) вказати в договорі про права третіх осіб на земельну ділянку;

3) не вчиняти дій, які перешкоджали б орендареві користуватися орендованою земельною ділянкою.

Стаття 23. Права та обов'язки орендаря

1. Орендар земельної ділянки має право:

1) самостійно визначати напрями своєї господарської діяльності відповідно до призначення земельної ділянки та умов договору;

2) за згодою орендодавця зводити у встановленому законодавством порядку житлові, виробничі, культурно-побутові та інші будівлі і споруди та закладати багаторічні насадження;

3) одержувати продукцію і доходи;

4) здійснювати у встановленому порядку за згодою орендодавця зрошувальні, осушувальні, інші меліоративні роботи, будувати ставки та водойми.

2. Витрати на поліпшення стану земельної ділянки, проведені орендарем без згоди орендодавця, відшкодуванню не підлягають, якщо інше не передбачено договором. Підлягають відшкодуванню орендарю витрати на поліпшення стану земельної ділянки, проведені орендарем за згодою орендодавця, якщо інше не передбачено договором.

3. Приступати до використання земельної ділянки орендар має право після державної реєстрації договору оренди.

4. Орендар зобов'язаний виконувати встановлені щодо об'єкта оренди зобов'язання, додержувати вимог, встановлених статтею 22 цього Закону, та виконувати обов'язки відповідно до умов договору оренди і Земельного кодексу України.

5. Орендар зобов'язаний додержувати режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення.

ЗАКОН УКРАЇНИ ПРО ПРІОРИТЕТНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ СЕЛА ТА АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ В НАРОДНОМУ ГОСПОДАРСТВІ

(Відомості Верховної Ради (ВВР) 1992, N 32, ст.453)

(Вводиться в дію Постановою ВР N 2347-12 від 15.05.92, ВВР 1992, N 32, ст.454)

Пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу об'єктивно впливає з виняткової значущості та незамінності вироблюваної продукції сільського господарства у життєдіяльності людини і суспільства, з потреби відродження селянства як господаря землі, носія моралі та національної культури. Високий рівень соціально-економічного розвитку села є основною умовою продовольчого та сировинного забезпечення республіки, її економічної незалежності. Закон визначає умови, зміст і межі пріоритетності розвитку соціальної сфери села та агропромислового комплексу в структурі народного господарства, сприяє соціальній захищеності сільського населення.

РОЗДІЛ I. Загальні положення

Стаття 1. Організаційно-економічні та правові заходи, що забезпечують пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу

Пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу забезпечується державою шляхом здійснення таких організаційно-економічних і правових заходів:

надання агропромисловим товаровиробникам права вільного вибору форм власності і напрямів трудової та господарської діяльності, повної власності на результати своєї праці;

створення необхідної ресурсної бази для всебічного задоволення виробничих потреб і розвитку соціальної інфраструктури;

зміни державної інвестиційної політики, зокрема спрямування інвестицій на першочергове створення матеріально-технічної бази по виробництву засобів механізації, хімізації, переробної промисловості, будівельної індустрії для агропромислового комплексу з метою поліпшення його соціально-економічного становища і наукового забезпечення та соціальних умов життєдіяльності трудових колективів;

повного ресурсного забезпечення капітальних вкладень для соціально-економічного розвитку села та агропромислового комплексу;

еквівалентного товарообміну між промисловістю та сільським господарством на основі паритетного ціноутворення на їх продукцію;

регулювання відносин агропромислових товаровиробників і держави за допомогою системи бюджетного фінансування, кредитування, оподаткування, страхування і з широким застосуванням комплексу пільг;

формування належної соціальної інфраструктури села;

спрямування демографічної політики на зміну міграційних процесів на користь села, створення соціально-економічних умов для природного приросту сільського населення, всебічного розвитку сім'ї;

підготовки і підвищення кваліфікації спеціалістів і кадрів масових професій для всіх господарств і напрямів виробничої діяльності;

створення рівних можливостей для всіх громадян, які постійно проживають і працюють у сільській місцевості, в задоволенні соціальних, культурно-освітніх і побутових потреб;

створення системи аграрного законодавства.

Стаття 2. Засоби забезпечення пріоритетності розвитку соціальної сфери села та агропромислового комплексу

Пріоритетність розвитку соціальної сфери села та агропромислового комплексу забезпечується зміною структури інвестицій в народному господарстві, переорієнтацією промислового виробництва на їх потреби, зростанням обсягів капіталовкладень і матеріально-технічних ресурсів.

Нові програми соціально-економічного розвитку України не можуть бути прийняті без урахування пріоритетності розвитку села.

Формування програм будівельно-монтажних робіт і забезпечення їх матеріально-технічними ресурсами та обладнанням на всіх рівнях управління здійснюються в порядку, при якому потреби агропромислового комплексу та інших галузей, що здійснюють капітальні вкладення в розвиток соціальної і виробничої сфери села, задовольняються першочергово і в повному обсязі.

Промислові підприємства, будівельні та інші організації компенсують у повному обсязі збитки за невиконання поставок матеріально-технічних ресурсів або будівельно-монтажних робіт.

Стаття 3. Самостійність у виборі форм власності та організації виробництва

Форми власності та організації виробництва в агропромисловому комплексі визначаються трудовими колективами і кожним його членом у порядку, встановленому чинним законодавством.

Втручання в господарську або в іншу діяльність цих власників з боку державних, кооперативних та інших органів не допускається. Це положення не стосується передбачених законодавством прав державних органів щодо здійснення контролю за діяльністю підприємств, установ і організацій.

Стаття 4. Рівність форм господарювання в агропромисловому комплексі

Усі форми господарювання в агропромисловому комплексі (селянські (фермерські) господарства, колективні сільськогосподарські підприємства, радгоспи, підсобні сільські господарства підприємств, установ і організацій, переробні та інші підприємства, акціонерні товариства, орендні колективи, особисті підсобні господарства громадян тощо) мають рівні права на організацію виробництва та володіння своєю продукцією.

Створювані на добровільних засадах сільськогосподарськими, переробними, обслуговуючими і будівельними підприємствами та організаціями, селянськими та іншими господарствами агропромислової формування всіх рівнів виступають перед державою як єдина організація в усіх видах відносин.

Сільськогосподарським товаровиробникам (селянським (фермерським) господарствам, колективним сільськогосподарським підприємствам, радгоспам тощо) надається право на придбання частки майна (акцій) підприємств харчової промисловості, сервісних, будівельних і торговельних підприємств, інших виробництв агропромислового комплексу при здійсненні приватизації на умовах, рівних з їх колективами.

Надати право на придбання частки майна (акцій) промислових об'єктів агропромислового комплексу тим підприємствам і організаціям, які брали участь у їх фінансуванні, будівництві та матеріально-технічному забезпеченні.

РОЗДІЛ II. Пріоритетність у державних інвестиціях

Стаття 5. Розмір державних централізованих капіталовкладень для агропромислового комплексу

Питома вага державних централізованих капіталовкладень (забезпечених лімітами підрядних робіт і ресурсами), що спрямовуються на зміцнення матеріально-технічної бази соціальної сфери села та агропромислового комплексу, має перевищувати його частку в національному доході України не менш як на п'ятнадцять пунктів.

На будівництво об'єктів невиробничого призначення в сільській місцевості використовується не менш як 50 процентів державних централізованих капіталовкладень, передбачених цією статтею.

Відповідно до зміни цін на будівельні матеріали, обладнання та послуги здійснюється індексація виділених централізованих капіталовкладень.

Централізовані капіталовкладення спрямовуються передусім на реалізацію державних програм.

Стаття 6. Державне інвестування розвитку соціальної сфери села та агропромислового комплексу

Будівництво в сільській місцевості об'єктів освіти, охорони здоров'я, культури і спорту, водопроводів, каналізаційних систем та споруд, мережі газу і електропостачання, шляхів, об'єктів служби побуту, благоустрій територій, а у трудонедостатніх селах, крім цього, спорудження житла здійснюється за рахунок державного і місцевого бюджетів. До 2000 року виконати державні програми газифікації, водопостачання, електрифікації, будівництва шляхів, благоустрою сіл, а також відродження трудонедостатніх, занепадаючих сільських населених пунктів.

Функції розпорядника цільових державних централізованих капіталовкладень у соціальну сферу села покладаються на органи місцевого та регіо-

нального самоврядування і місцеву державну адміністрацію, які несуть однакову відповідальність з іншими учасниками інвестиційного процесу за цільове та ефективне їх використання.

При будівництві об'єктів соціальної сфери села за рахунок державних централізованих капіталовкладень податок на добавлену вартість не сплачується.

Будівництво меліоративних, гідротехнічних, електроенергетичних споруд та мереж, обводнення земель, здійснення протирозійних заходів, хімічної меліорації, закладка багаторічних насаджень, будівництво і технічне переозброєння підприємств переробної промисловості, сприяння розвитку селянських (фермерських) господарств, колективних та інших підприємств, формування виробничої інфраструктури в сільській місцевості здійснюються відповідно до державних програм.

Витрати на утримання всіх закладів соціально-культурного та спортивного призначення в сільській місцевості, в тому числі будинків для інвалідів і ветеранів праці, дитячо-юнацьких спортивних шкіл, а також на проведення фізкультурно-спортивних заходів фінансуються з бюджету.

Усі шляхи, що зв'язують сільські населені пункти (у тому числі в межах цих населених пунктів) з мережею шляхів загального користування, належать до категорії шляхів загального користування і разом з усіма під'їзними шляхами до сільських населених пунктів передаються на баланс Українському державному концерну по будівництву, ремонту та утриманню автомобільних шляхів.

Стаття 7. Економічне стимулювання трудових колективів підприємств і організацій, які виконують роботи для агропромислового комплексу

Непрофільні промислові підприємства, що виконують державне замовлення на проектування та виготовлення машин, обладнання і запасних частин для агропромислового комплексу, включаючи об'єкти соціально-культурного призначення, забезпечуються матеріалами централізовано. Одержані за рахунок цього доходи не оподатковуються.

Доходи будівельних, монтажних, проектних та інших підприємств і організацій, одержані в результаті спорудження в сільській місцевості житла, об'єктів побуту, культури, торгівлі, охорони здоров'я, фізкультури і спорту, освіти, зв'язку, шляхів, енергетичних, газових і водорозподільних систем, тваринницьких приміщень, інженерно-технічних комплексів машинно-тракторного парку та інших об'єктів, які впливають на поліпшення соціального становища села, не оподатковуються.

Не оподатковується частина доходу підприємств, організацій, що витрачається на розвиток та утримання соціальної сфери села, об'єктів торгівлі і побутового обслуговування, фізичної культури і спорту в сільській місцевості.

РОЗДІЛ III. Соціальна захищеність селян і сільськогосподарських підприємств

Стаття 8. Перевага села в соціально-культурному та побутовому забезпеченні

Селу надається перевага порівняно з містом (у розрахунку на душу населення) у спорудженні житла, об'єктів освіти, культури і спорту, охорони здоров'я, побуту, торгівлі, газифікації, водо- і електропостачання, телефонізації, зв'язку, комунальних об'єктів, в послугах радіо і телебачення, забезпечуються рівні з містом умови постачання промисловими і продовольчими товарами, а також рівень медичного, культурного, спортивного, комунально-побутового, транспортного і торговельного обслуговування за науково обгрунтованими нормативами.

Стаття 9. Пільги особам, які переселяються і проживають у трудонедостатніх населених пунктах

Особи, які переселяються в трудонедостатні сільські населені пункти, і місцеве населення віком до 40 років, зайняте в сільському господарстві, переробних та обслуговуючих галузях агропромислового комплексу або соціальній сфері цих сіл, забезпечуються житлом і господарськими будівлями за рахунок державного бюджету. Житло, збудоване в сільській місцевості за рахунок бюджетних коштів, через 10 років передається в особисту власність цим громадянам за умови їх постійної роботи в зазначених галузях.

Критерій трудонедостатніх населених пунктів з урахуванням чисельності працездатних жителів та інших факторів, а також види пільг визначаються Урядом України, а перелік цих населених пунктів — місцевими Радами народних депутатів.

Стаття 10. Збереження і розвиток сільської поселенської мережі

Держава захищає сільську поселенську мережу незалежно від категорії, величини та місця розташування сільських населених пунктів. Будь-які перетворення сільських поселень (об'єднання, роз'єднання, перейменування, переведення до іншої категорії тощо) можуть здійснюватись за рішенням сесій районних Рад народних депутатів лише з волі жителів цих поселень.

Запроваджується організація постійного обстеження та паспортизації сільської поселенської мережі (моніторинг). Порядок здійснення моніторингу встановлюється Урядом.

Стаття 11. Пільги для індивідуального житлового будівництва на селі

Уряд України, місцева державна адміністрація сприяють розвиткові індивідуального житлового будівництва на селі, створюють сільським забудовникам пільгові умови щодо забезпечення будівельними матеріалами та обладнанням, надання їм послуг і пільгових довгострокових банківських кредитів, половина яких компенсується через 5 років після введення будівель в ек-

сплуатацію за умови постійної роботи їх власника у сільськогосподарському виробництві або переробній галузі та соціальній сфері села.

Сім'ям, які мають дітей і працюють в зазначених галузях у сільській місцевості, половина пільгових банківських кредитів компенсується після введення будівель в експлуатацію.

Молодим сім'ям, які мають двох дітей віком понад один рік, погашається половина залишку кредиту, а при наявності у сім'ї трьох і більше дітей віком понад один рік — весь залишок кредиту. Ці пільги надаються за рахунок державного і місцевого бюджетів.

Розміри індивідуальних житлових і господарських споруд на селі не регламентуються.

Порядок надання пільгових довгострокових банківських кредитів для індивідуальних сільських забудовників визначається Урядом України.

При спорудженні житла в сільській місцевості підрядним способом за рахунок власних коштів індивідуального забудовника йому компенсується з державного бюджету частина кошторисної вартості жилого будинку і господарських споруд, що не належить до прямих витрат підрядних будівельних організацій і включається до кошторисів будівництва згідно з діючими нормативними актами.

Індивідуальні забудовники, які споруджують жилі будинки і господарські споруди, не користуються кредитами і працюють у сільському господарстві, переробній галузі або соціальній сфері села, отримують компенсацію за рахунок держави у розмірі 35 процентів їх кошторисної вартості. Зазначені пільги зберігаються також за вказаними особами у разі спорудження житла та господарських споруд на кооперативних засадах.

Стаття 12. Пільги на електроенергію та відповідальність за електропостачання

Сільські жителі та працівники агропромислового комплексу, які проживають у селищах міського типу, використовують електроенергію за пільговими тарифами.

Кількість електроенергії, що оплачується за пільговими тарифами, встановлюється Урядом.

Ці пільги поширюються також на пенсіонерів, які перед виходом на пенсію працювали в сільськогосподарському виробництві та соціальній сфері села не менше 15 років і мають особовий рахунок на використання житла, а також працівників селянських (фермерських) господарств, радгоспів, колективних та інших сільськогосподарських підприємств, які проживають у містах обласного і районного підпорядкування.

Збитки, завдані сільським споживачам позаплановим чи аварійним відключенням електроенергії, компенсуються у полуторному розмірі за рахунок винних у цьому підприємств і організацій Міністерства енергетики та електрифікації України.

Стаття 13. Забезпечення жителів села товарами масового споживання, автотранспортом, будівельними матеріалами і паливом

Товари масового споживання для села і міста реалізуються за єдиними цінами. Забезпечення ними пенсіонерів, ветеранів та інвалідів, вдів, дітей-сиріт та багатодітних сімей здійснюється за однаковими для міста і села нормативами.

Сільським жителям, які працюють в агропромисловому комплексі та соціальної сфері села, виділяється половина державних ринкових лімітів на автотранспорт і 90 процентів — на будівельні матеріали. Гарантується першочерговий продаж їм сільськогосподарської техніки, інвентаря та інших товарів.

Обґрунтована потреба сільських жителів у паливі забезпечується у повному обсязі.

Стаття 14. Заходи щодо поліпшення демографічної ситуації на селі

Держава забезпечує проведення демографічної політики щодо зміни міграційних процесів на користь села, створення соціально-економічних умов для підвищення народжуваності та всебічного розвитку сім'ї шляхом запровадження системи пільг. Порядок їх надання і розміри встановлюються Урядом.

РОЗДІЛ IV. Еквівалентність товарообміну та ціни**Стаття 15. Політика цін для села**

Політика цін спрямовується на постійне дотримання еквівалентного обміну між сільським господарством та промисловістю, іншими галузями народного господарства.

Стаття 16. Компенсація додаткових витрат підприємств, що не входять до агропромислового комплексу

Додаткові виробничі витрати, понесені підприємствами металургії, енергетики, будівельного, машинобудівного та інших профілів у зв'язку із структурною перебудовою їх виробництва для потреб агропромислового комплексу, компенсуються державою.

Стаття 17. Гарантії прав виробника (власника) на свою продукцію

Колективним сільськогосподарським підприємствам, радгоспам, іншим державним і селянським (фермерським) та індивідуальним господарствам гарантуються самостійність у визначенні напряму виробничої діяльності та право повної власності на свою продукцію, їм надається право на добровільне (на договірній основі) прийняття державного замовлення на продукцію чи на вільну торгівлю, крім випадків, передбачених законодавством.

Виробникам (власникам) продукції сільського господарства і промисловості агропромислового комплексу гарантується право вільного вибору партнерів за централізованими формами заготівель та прямих зв'язків (державних, кооперативних) на договірній основі.

РОЗДІЛ V. Взаємовідносини з бюджетом

Стаття 18. Кредитні відносини та списання заборгованості по позичках банку

Процентні ставки за кредити, одержані підприємствами та організаціями агропромислового комплексу до 1 вересня 1990 року, не змінюються.

Всі види позичок банку, одержані на будівництво об'єктів соціальної сфери в сільській місцевості (незалежно від строків їх одержання, а також від того, входять чи не входять колективні сільськогосподарські підприємства і радгоспи в агропромислові формування), підлягають списанню.

Стаття 19. Пільги щодо податків та інших відрахувань

Доходи підприємств (об'єднань) і організацій агропромислового комплексу по обслуговуванню сільськогосподарського виробництва, підприємств по видобуванню торфу, радгоспів по вирощуванню квітково-декоративних рослин оподатковуються за ставкою, зменшеною на 50 процентів.

Колективні сільськогосподарські, рибальські, міжгосподарські сільськогосподарські підприємства та організації, радгоспи та інші сільськогосподарські товариства колективної та приватної власності, селянські (фермерські) господарства та створені на їх базі асоціації, господарські товариства, селянські спілки звільняються від оподаткування доходів, одержаних від сільськогосподарської та несільськогосподарської діяльності, крім випадків, передбачених іншими актами законодавства.

Новостворені селянські (фермерські) господарства звільняються від оподаткування на 3 роки, а в трудонедостатніх селах — на 5 років.

Члени селянських (фермерських) господарств звільняються від сплати прибуткового податку з доходів, одержуваних ними від роботи в цих господарствах.

Прибутковий податок не сплачують особи, які виконують сільськогосподарські та будівельні роботи тимчасово або сезонно, а також члени студентських будівельних загонів, що споруджують об'єкти у сільській місцевості.

За працівниками колективних сільськогосподарських підприємств (включаючи кооперативи по виробництву сільськогосподарської продукції, спілки селян та інші агроформування), створених на базі колгоспів, зберігається порядок оподаткування доходів та фонду оплати праці, встановлений відповідно для колгоспників і колгоспів.

Стаття 20. Оподаткування промислових та інших підприємств і організацій, що не входять до агропромислового комплексу

Доходи промислових та інших підприємств і організацій, що не входять до агропромислового комплексу, одержані від виробництва, переробки та зберігання сільськогосподарської продукції, їх філіалів (цехів), підсобних промислів, розташованих у сільській місцевості, оподатковуються за ставкою, зменшеною на 50 процентів.

Для створення зазначених підприємств (філіалів, цехів, підсобних промислів) кредити надаються на пільгових умовах, і перші три роки діяльності вони звільняються від оподаткування.

У разі припинення діяльності таких підприємств до закінчення чотирирічного строку сума податку обчислюється у повному розмірі, встановленому для цього виду підприємств і організацій, за весь період їх діяльності.

РОЗДІЛ VI. Наукове і кадрове забезпечення

Стаття 21. Фінансування наукових досліджень з проблем розвитку села та агропромислового комплексу

Фінансування наукових досліджень з проблем соціального розвитку села та агропромислового виробництва здійснюється в основному за рахунок державного бюджету.

Дослідні та дослідно-експериментальні господарства є самостійними у визначенні своєї господарської діяльності, розвитку зв'язків з промисловими підприємствами та зарубіжними партнерами. Доходи від освоєння науково-технічних нововведень в агропромисловому виробництві протягом 5 років не оподатковуються.

Стаття 22. Квота прийому сільської молоді до вищих навчальних закладів

В усіх вищих навчальних закладах (університетах інститутах), коледжах, технікумах тощо встановлюється квота прийому сільської молоді, яка є обов'язковою для виконання. Порядок та умови квотування, а також використання випусників визначаються Урядом.

Підготовка, перепідготовка і підвищення кваліфікації спеціалістів та робітничих кадрів для виробничої і соціальної сфери села у державних навчальних закладах здійснюються за рахунок державного і місцевого бюджетів, а також на підставі договорів між навчальними закладами, підприємствами, організаціями.

Перепідготовка і підвищення кваліфікації спеціалістів, робітничих кадрів є обов'язковими і здійснюються періодично в строки, визначені державними органами. У разі невиконання договорів про перепідготовку і підвищення кваліфікації працівників колективні сільськогосподарські підприємства, радгоспи, інші державні підприємства, селянські (фермерські) господарства відшкодовують матеріальні витрати у державний та місцевий бюджети в порядку, визначеному Урядом.

Стаття 23. Про зарахування прибуткового податку з сільських жителів, які працюють у містах

Промислові та інші підприємства й організації, розташовані у міській місцевості, перераховують утриманий прибутковий податок з доходів працівників, які проживають у сільській місцевості, до бюджетів відповідних сільських Рад. Зазначені кошти використовуються для розвитку соціальної сфери села.

РОЗДІЛ VII. Забезпечення виконання Закону

Стаття 24. Відповідальність за виконання Закону

Відповідальність за виконання даного Закону покладається на Кабінет Міністрів України та органи місцевого і регіонального самоврядування.

Стаття 25. Обов'язковість врахування положень Закону при розробці та прийнятті інших законодавчих і нормативних актів

Положення Закону України "Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві" є обов'язковими при розробці та прийнятті інших законодавчих і нормативних актів".

*Президент України Л. КРАВЧУК
м. Київ, 15 травня 1992 року N 2346-XII*

ЗАКОН УКРАЇНИ ПРО СЕЛЯНСЬКЕ (ФЕРМЕРСЬКЕ) ГОСПОДАРСТВО

(Відомості Верховної Ради (ВВР) 1992, N 14, ст.186)

(Вводиться в дію Постановою ВР N 2010-12 від 20.12.91, ВВР 1992, N 14, ст.187)

(В редакції Закону N 3312-12 від 22.06.93, ВВР 1993, N 32, ст.341)

Цей Закон визначає економічні, соціальні і правові основи створення та діяльності селянських (фермерських) господарств в Україні.

Закон гарантує право громадян України на добровільне створення цих господарств, самостійність їх господарювання, рівність з іншими формами господарювання в агропромисловому комплексі, а працюючих у селянських (фермерських) господарствах — із зайнятими в інших сферах народного господарства.

Закон спрямований на створення умов для розвитку селянських (фермерських) господарств, виробництва в них товарної сільськогосподарської продукції, забезпечення раціонального використання і збереження переданих і наданих їм земель, соціального та правового захисту цих господарств.

Розділ I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Законодавство про селянське (фермерське) господарство

1. Відносини, пов'язані із створенням і діяльністю селянських (фермерських) господарств, регулюються цим Законом, законами "Про власність", "Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві", "Про підприємництво", "Про колективне сільськогосподарське підприємство", законодавством про землю, іншими законодавчими актами України.

2. Цей Закон не поширюється на сільськогосподарську діяльність громадян, які ведуть особисте підсобне господарство, займаються індивідуальним і колективним садівництвом та городництвом.

Стаття 2. Поняття селянського (фермерського) господарства

1. Селянське (фермерське) господарство є формою підприємництва громадян України, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією.

2. Членами селянського (фермерського) господарства можуть бути подружжя, їх батьки, діти, які досягли 16-річного віку, та інші родичі, які об'єдналися для роботи в цьому господарстві. Членами селянського (фермерського) господарства не можуть бути особи, в тому числі родичі, які працюють у ньому за трудовим договором (контрактом, угодою). Селянське (фермерське) господарство може бути створено однією особою.

Головою селянського (фермерського) господарства є його засновник або особа, яка є його правонаступником.

3. При створенні одним із членів сім'ї селянського (фермерського) господарства інші члени сім'ї та родичі самостійно приймають рішення про участь в його діяльності.

4. Інтереси селянського (фермерського) господарства перед підприємствами, установами та організаціями, окремими громадянами представляє голова господарства.

5. На ім'я голови селянського (фермерського) господарства видається відповідно Державний акт на право приватної власності на землю, Державний акт на право постійного користування землею. З ним укладається договір на тимчасове користування землею, в тому числі на умовах оренди. Складаються також інші документи відповідно до законодавства України.

6. Голова селянського (фермерського) господарства може доручати виконувати свої обов'язки і використовувати права голови одному з членів господарства.

7. Голова і члени селянського (фермерського) господарства не можуть постійно працювати в інших підприємствах, установах та організаціях.

8. Селянське (фермерське) господарство має своє найменування, печатку і штамп.

Стаття 3. Місце селянського (фермерського) господарства в народногосподарському комплексі

1. Селянське (фермерське) господарство в системі народногосподарського комплексу є рівноправною формою ведення господарства поряд з державними, колективними, орендними та іншими підприємствами і організаціями, господарськими товариствами.

2. Виробничо-економічні відносини селянського (фермерського) господарства з державними, колективними, орендними та іншими підприємствами і організаціями, господарськими товариствами, окремими громадянами будуються на основі договорів. Розрахункові операції провадяться як на безготівковій основі, так і готівкою.

3. Держава гарантує дотримання і захист майнових та інших прав і законних інтересів селянського (фермерського) господарства, створює пільгові умови для кредитування, оподаткування, страхування, матеріально-технічного постачання на період трирічного становлення селянського (фермерського) господарства.

Втручання в господарську або іншу діяльність селянського (фермерського) господарства з боку державних чи інших органів, а також посадових осіб не допускається. Збитки, заподіяні селянському (фермерському) господарству неправомірним втручанням в його діяльність, підлягають відшкодуванню за рахунок винних. Спори про відшкодування збитків вирішуються судом, арбітражним судом або третейським судом.

Це положення не обмежує передбаченого цим Законом права державних органів щодо здійснення контролю за діяльністю селянських (фермерських) господарств.

4. Селянське (фермерське) господарство має право бути засновником або членом асоціацій, консорціумів, корпорацій, акціонерних товариств, інших об'єднань, кооперативів, спільних підприємств по виробництву, переробці та реалізації сільськогосподарської продукції, що обслуговують агропромисловий комплекс, а також несільськогосподарських підприємств і організацій, в тому числі з участю іноземних партнерів, брати участь у створенні або бути членом комерційних банків.

Розділ II. СТВОРЕННЯ СЕЛЯНСЬКОГО (ФЕРМЕРСЬКОГО) ГОСПОДАРСТВА

Стаття 4. Право на створення селянського (фермерського) господарства та умови надання земельних ділянок для його ведення

1. Право на створення селянського (фермерського) господарства має кожний дієздатний громадянин України, який досяг 18-річного віку, виявив таке бажання, має документи, що підтверджують його здатність займатися сільським господарством, та пройшов конкурсний відбір.

Першочергове право на створення селянського (фермерського) господарства надається громадянам, які проживають в сільській місцевості і мають необхідну кваліфікацію або досвід роботи в сільському господарстві.

Конкурсний відбір бажаючих створити селянське (фермерське) господарство проводить районна (міська) конкурсна комісія, склад якої формує районна державна адміністрація (виконавчий орган місцевого самоврядування) і затверджує голова районної, міської, в адміністративному підпорядкуванні якої є район, Ради народних депутатів.

До складу комісії включаються представники районної, міської, в адміністративному підпорядкуванні якої є район, Ради народних депутатів, управління сільського господарства та відділу земельних ресурсів місцевої

державної адміністрації, асоціації фермерів, сільської, селищної Ради народних депутатів, на території якої передбачається відведення земельної ділянки для створення селянського (фермерського) господарства, та інших заінтересованих державних і громадських організацій.

2. Земельні ділянки громадянам України для ведення селянського (фермерського) господарства передаються у приватну власність і надаються в користування, в тому числі на умовах оренди.

Передача земельних ділянок у приватну власність і надання їх в користування здійснюється із земель запасу, а також земель, вилучених (вкуплених) у встановленому порядку. Безплатно земельні ділянки передаються у приватну власність громадян для ведення селянського (фермерського) господарства у межах середньої земельної частки, що обчислюється в порядку, передбаченому статтею 6 Земельного кодексу України.

Передача громадянам безплатно у приватну власність земельних ділянок для ведення селянського (фермерського) господарства провадиться один раз, про що Радою народних депутатів, яка передала земельну ділянку, робиться відмітка в паспорті або документі, який його замінює.

За плату передаються у приватну власність громадян для ведення селянського (фермерського) господарства земельні ділянки, розмір яких перевищує середню земельну частку.

У постійне користування земля надається громадянам для ведення селянського (фермерського) господарства із земель, що перебувають у державній власності. У тимчасове користування земельні ділянки надаються, зокрема, із земель запасу, а також можуть надаватися із земель лісового і водного фондів.

Власники земельних ділянок, переданих їм Радою народних депутатів, не вправі протягом шести років з часу набуття права власності продавати або іншим способом відчужувати належну їм земельну ділянку, крім переходу її у спадщину або Раді народних депутатів на тих же умовах, на яких вона була їм передана. У разі наявності поважних причин суд за заявою власника може скоротити зазначений термін.

Еродовані та дефляційно небезпечні землі можуть надаватися селянським (фермерським) господарствам без зміни їх цільового призначення та за умови дотримання вимог ґрунтозахисного землеробства. 3. Земельні ділянки виділяються, як правило, єдиним масивом з розташованими на ньому водними джерелами та лісовими угіддями, по можливості наближеними до існуючих доріг, електро- і радіотелефонних мереж, газо- і водопостачальних систем та інших видів інженерної інфраструктури.

Землі лісового і водного фондів, що входять до складу угідь селянських (фермерських) господарств, не можуть передаватися у приватну власність господарств, за винятком невеликих (до 5 гектарів) ділянок лісів і невеликих (до 3 гектарів) ділянок водойм і боліт.

Стаття 5. Порядок надання земельних ділянок для ведення селянського (фермерського) господарства

1. Громадяни, які виявили бажання вести селянське (фермерське) господарство (включаючи тих, хто переїздить з іншої місцевості), для одержання земельної ділянки у власність або користування, в тому числі в оренду, подають до районної, міської, в адміністративному підпорядкуванні якої є район, Ради народних депутатів за місцем розташування земельної ділянки заяву, підписану головою створюваного селянського (фермерського) господарства.

У заяві зазначаються: бажані розмір і місце розташування ділянки, кількість членів селянського (фермерського) господарства, документально підтверджується їх досвід роботи в сільському господарстві та наявність кваліфікації або спеціальної підготовки, обґрунтування щодо розмірів земельної ділянки і перспектив діяльності селянського (фермерського) господарства.

2. Заяву громадянина про передачу земельної ділянки у власність або надання у користування за погодженням з сільською, селищною Радою народних депутатів розглядає у місячний термін районна (міська) конкурсна комісія та районна, міська, в адміністративному підпорядкуванні якої є район, Рада народних депутатів, і в разі проходження конкурсного відбору та згоди відповідна Рада замовляє за рахунок Українського державного фонду підтримки селянських (фермерських) господарств державній землевпорядній організації проект відведення ділянки, який розробляється в першочерговому порядку.

Проект відведення земельної ділянки погоджується із власником землі або землекористувачем (за винятком випадків відведення земельної ділянки із земель запасу) відповідно районними (міськими) землевпорядним, природоохоронним і санітарним органами та органом архітектури.

Рішення щодо передачі і надання земельних ділянок громадянам для ведення селянського (фермерського) господарства відповідні Ради народних депутатів приймають на найближчій сесії.

3. У разі відмови районної, міської, в адміністративному підпорядкуванні якої є район, Ради народних депутатів у передачі або наданні земельної ділянки для ведення селянського (фермерського) господарства це питання вирішується судом.

Рішення суду про задоволення позову є підставою для відведення ділянки в натурі (на місцевості), видачі документа, що посвідчує право власності або користування землею, а також для укладення договору на оренду.

4. Передача та надання земельних ділянок, що перебувають у власності або користуванні, провадиться тільки після їх вилучення (викупу).

Відведення земельної ділянки в натурі (на місцевості) провадиться після збирання врожаю на цій ділянці.

Стаття 6. Розміри земельних ділянок селянських (фермерських) господарств

Для ведення селянського (фермерського) господарства можуть передаватися у приватну власність або надаватися у користування земельні ділянки, розмір яких не повинен перевищувати 50 гектарів ріллі і 100 гектарів усіх земель, у місцевостях з трудонедостатніми населеними пунктами, визначеними Кабінетом Міністрів України, — 100 гектарів ріллі.

Конкретні розміри земельних ділянок громадян, які ведуть селянське (фермерське) господарство, у межах норм, передбачених частиною першою цієї статті, визначають районні, міські, в адміністративному підпорядкуванні яких є район, Ради народних депутатів диференційовано, з урахуванням регіональних особливостей, спеціалізації та можливостей ефективного використання наданих земель.

Для створення раціональних за розмірами селянських (фермерських) господарств громадяни України, які ведуть таке господарство, можуть додатково орендувати земельні ділянки для виробничих цілей.

Розмір земельної ділянки, що надається в оренду, обумовлюється договором оренди.

Земельні ділянки громадян, які ведуть селянське (фермерське) господарство, поділу не підлягають.

Стаття 7. Особливості надання земельних ділянок членам колективних сільськогосподарських підприємств, сільськогосподарських кооперативів, сільськогосподарських акціонерних товариств, які виявили бажання вести селянське (фермерське) господарство

Члени колективних сільськогосподарських підприємств, сільськогосподарських кооперативів, сільськогосподарських акціонерних товариств, які побажали вести селянське (фермерське) господарство, мають право безперешкодного виходу з них. За рішенням районної, міської, в адміністративному підпорядкуванні якої є район, Ради народних депутатів їм передаються безплатно у приватну власність земельні ділянки в межах середньої земельної частки, що вилучається із земель зазначених підприємств, кооперативів, акціонерних товариств, та, крім того, передаються у приватну власність за плату і надаються у користування земельні ділянки із земель запасу.

Розмір земельної ділянки, що передається безплатно у приватну власність члену колективного сільськогосподарського підприємства, сільськогосподарського кооперативу, сільськогосподарського акціонерного товариства, визначається на рівні середньої земельної частки, що обчислюється в порядку, передбаченому статтею 6 Земельного кодексу України.

Кадастрова оцінка земельної ділянки, що вилучається, повинна бути, як правило, на рівні середньої по господарству. У разі надання земельних діля-

нок для ведення селянського (фермерського) господарства з оцінкою нижче від середньої кадастрової по господарству встановлюються пільги відповідно до статті 10 цього Закону.

Стаття 8. Подання допомоги в облаштуванні селянських (фермерських) господарств

1. Для облаштування і ведення селянського (фермерського) господарства колективне сільськогосподарське підприємство, сільськогосподарський кооператив, сільськогосподарське акціонерне товариство виділяє члену цього підприємства, який виходить з нього, належний пай у грошовому або натуральному вигляді.

У разі відмови у виділенні члену колективного сільськогосподарського підприємства, сільськогосподарського кооперативу, сільськогосподарського акціонерного товариства належного йому паю це питання вирішується судом. Рішення суду про задоволення позову є підставою для виділення паю.

2. У період становлення селянського (фермерського) господарства на неосвоєній території, де немає об'єктів виробничого і невиробничого призначення, держава подає йому допомогу за рахунок державних централізованих капітальних вкладень, місцевих бюджетів.

Частина державних централізованих капітальних вкладень спрямовується на будівництво під'їзних доріг до селянських (фермерських) господарств, електро- і радіотелефонних мереж, газо- і водопостачальних систем, а у трудонедостатніх сільських населених пунктах — також на спорудження житла і господарських будівель.

Меліорація земель здійснюється за державною програмою за рахунок капіталовкладень, що передбачаються на будівництво об'єктів виробничого призначення в агропромисловому комплексі. Порядок використання цих капіталовкладень установлюється Кабінетом Міністрів України.

За рахунок місцевих бюджетів селянським (фермерським) господарствам подається допомога у будівництві об'єктів виробничого і невиробничого призначення, житла, проведенні заходів щодо землеустрою.

Кошти Українського державного фонду підтримки селянських (фермерських) господарств спрямовуються на розроблення проектів відведення земельних ділянок, відшкодування частини витрат, пов'язаних із сплатою відсотків за користування позичками банків, та на інші цілі, передбачені статутом Фонду.

3. Переселенцям, які створюють селянське (фермерське) господарство у трудонедостатніх населених пунктах, перелік яких визначається у встановленому порядку, надається одноразова грошова допомога за рахунок державного (при міжобласному переселенні), республіканського (Республіки Крим) і місцевих бюджетів (при переселенні в межах Республіки Крим, області) у розмірі, що встановлюється відповідно Кабінетом Міністрів України, Радою Міністрів Республіки Крим, обласною державною адміністрацією.

Стаття 9. Реєстрація селянського (фермерського) господарства

1. Після одержання Державного акта на право приватної власності на землю, Державного акта на право постійного користування землею або укладення договору на тимчасове користування землею, в тому числі на умовах оренди, селянське (фермерське) господарство підлягає у 30-денний термін державній реєстрації у Раді народних депутатів, що передала у власність чи надала у користування земельну ділянку.

Для державної реєстрації селянського (фермерського) господарства до відповідної Ради народних депутатів подається заява, статут, якщо це необхідно для створеної організаційної форми підприємництва, список осіб, які виявили бажання створити його (із зазначенням прізвища, імені та по батькові голови), і документ про внесення плати за державну реєстрацію.

За державну реєстрацію справляється плата, розмір якої встановлюється Кабінетом Міністрів України.

2. Після відведення земельної ділянки в натурі (на місцевості) і одержання Державного акта на право приватної власності на землю, Державного акта на право постійного користування або укладання договору на тимчасове користування землею, в тому числі на умовах оренди, та державної реєстрації селянське (фермерське) господарство набуває статусу юридичної особи, одержує печатку із своїм найменуванням і адресою, відкриває розрахунковий та інші рахунки в установах банку і вступає у відносини з підприємствами, установами та організаціями, визнається державними органами та органами місцевого самоврядування як самостійний товаровиробник при плануванні економічного і соціального розвитку регіону.

3. Сільська, селищна, міська Рада народних депутатів заносить до спеціальної погосподарської книги дані про склад господарства, передану у власність та надану у користування господарству земельну ділянку.

Стаття 10. Плата селянських (фермерських) господарств за землю

1. З селянських (фермерських) господарств плата за землю справляється щорічно у вигляді земельного податку або орендної плати, що визначається залежно від якості і місцеположення земельної ділянки виходячи з кадастрової оцінки земель. Розмір орендної плати встановлюється за згодою сторін у договорі оренди.

Порядок оподаткування і середні ставки земельного податку та граничні розміри орендної плати за землю встановлюються Верховною Радою України.

2. Новостворені селянські (фермерські) господарства звільняються від плати за землю протягом трьох років з часу передачі земельної ділянки у їх власність або надання у користування. На них поширюються й інші пільги, встановлені чинним законодавством.

Верховна Рада Республіки Крим, обласні, Київська і Севастопольська міські Ради народних депутатів за клопотанням районних і міських Рад мо-

жуть установлювати пільги щодо плати за землю: часткове звільнення на певний термін, відстрочення сплати, зниження ставки земельного податку.

Стаття 11. Обов'язки селянського (фермерського) господарства як власника земельної ділянки і землекористувача

Селянське (фермерське) господарство зобов'язане:

- 1) забезпечувати використання землі за цільовим призначенням та відповідно до умов її надання;
- 2) ефективно використовувати землю відповідно до проекту внутрігосподарського землеустрою, підвищувати її родючість, застосовувати природоохоронні технології виробництва, не допускати погіршення екологічної обстановки на території в результаті своєї господарської діяльності;
- 3) здійснювати комплекс заходів щодо охорони земель, передбачених статтею 84 Земельного кодексу України;
- 4) своєчасно вносити земельний податок або орендну плату за землю;
- 5) не порушувати права власників інших земельних ділянок і землекористувачів, у тому числі орендарів;
- 6) зберігати геодезичні знаки, протиерозійні споруди, мережі зрошувальних і осушувальних систем;
- 7) дотримувати режиму санітарних зон і територій, що особливо охороняються;
- 8) дотримувати правил добросусідства:

дозволяти власникам і користувачам земельних ділянок прохід (проїзд) до доріг загального користування, а також для спорудження або ремонту межових знаків і споруд;

не чинити перешкод у проведенні робіт для державних потреб, а також для спорудження необхідних комунікацій до суміжних земельних ділянок;

вживати заходів до недопущення можливості стоку дощових і стічних вод, проникнення отрутохімікатів і мінеральних добрив на суміжну земельну ділянку.

Стаття 12. Право громадян, які ведуть селянське (фермерське) господарство, на будівництво жилих, виробничих, культурно-побутових та інших будівель і споруд

Громадяни, які ведуть селянське (фермерське) господарство, мають право зводити житлові, виробничі, культурно-побутові та інші будівлі і споруди на відведений їм у власність і користування земельній ділянці за погодженням з сільською, селищною, міською Радою народних депутатів. Зведення на орендованій земельній ділянці приміщень виробничого і невиробничого призначення, у тому числі житла, орендарі погоджують також з орендодавцем.

Стаття 13. Право громадян, які ведуть селянське (фермерське) господарство, на надання земельної ділянки у тимчасове

користування, в тому числі на умовах оренди, іншим особам

Громадянин, який веде селянське (фермерське) господарство на земельній ділянці, наданій йому в постійне користування, може у разі втрати працезд-

датності або досягнення пенсійного віку за рішенням Ради народних депутатів, яка надала цю земельну ділянку, надати її в тимчасове користування одному із членів сім'ї, який веде спільно з ним селянське (фермерське) господарство.

В разі відсутності таких осіб громадянин може передати у тимчасове користування земельну ділянку іншим членам сім'ї, які не ведуть спільно з ним селянське (фермерське) господарство, але мають необхідну кваліфікацію, досвід роботи в сільському господарстві і бажають вести селянське (фермерське) господарство, а також іншим особам, які беруть участь у веденні цього селянського (фермерського) господарства.

У разі тимчасової втрати працездатності або наявності інших поважних причин громадянин може надати земельну ділянку в тимчасове користування на підставі договору особам, зазначеним у частинах першій і другій цієї статті, а у разі призову на строкову військову службу, вступу до навчального закладу — на термін до п'яти років. При успадкуванні земельної ділянки неповнолітнім допускається надання її в оренду під контролем місцевої Ради народних депутатів на період до досягнення спадкоємцем повноліття.

Стаття 14. Право громадян, які ведуть селянське (фермерське) господарство, на компенсацію

У разі продажу майна селянського (фермерського) господарства і передачі земельної ділянки, що перебуває у користуванні, в тому числі на умовах оренди, іншому громадянину, підприємству або організації за рішенням Ради народних депутатів селянське (фермерське) господарство має право на одержання від них повної компенсації всіх затрат на вирощення і збирання врожаю, а також затрат на поліпшення якості землі за час користування земельною ділянкою відповідно до підвищення кадастрової оцінки.

Стаття 15. Право селянського (фермерського) господарства на користування природними ресурсами

Селянське (фермерське) господарство має право використовувати для потреб господарства загальнопоширені корисні копалини (пісок, глина, гравій, торф тощо), лісові угіддя, водні об'єкти та прісні підземні води, які є на земельній ділянці, а також інші корисні властивості землі відповідно до законодавства України.

Розділ III. МАЙНО СЕЛЯНСЬКОГО (ФЕРМЕРСЬКОГО) ГОСПОДАРСТВА

Стаття 16. Власність осіб, які ведуть селянське (фермерське) господарство

У власності осіб, які ведуть селянське (фермерське) господарство, можуть бути земля, жилі будинки, квартири, предмети особистого користування, предмети домашнього господарства, продуктивна і робоча худоба, птиця, бджолосім'ї, посіви та посадки сільськогосподарських культур і насадження

на земельній ділянці, засоби виробництва, вироблена продукція і доходи від її реалізації, транспортні засоби, кошти, акції, інші цінні папери, а також інше майно споживчого і виробничого призначення для ведення селянського (фермерського) господарства і заняття підсобними промислами.

Майно цих осіб належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не передбачено угодою між ними.

Майно селянського (фермерського) господарства перебуває під захистом держави нарівні з іншими формами власності.

Прохід по землях селянського (фермерського) господарства, проїзд на тракторах, автомобільному і гужовому транспорті, пересування на човнах, купання і рибальство у водоймах господарства, розміщення на цих землях палаток і проживання в них, розведення багаття та інші подібні дії дозволяються лише за згодою власника господарства і за умови збереження природних компонентів в екологічно чистому вигляді.

Стаття 17. Володіння, користування і розпорядження майном

1. Володіння, користування і розпорядження майном здійснюється членами селянського (фермерського) господарства за взаємною домовленістю.

2. Селянське (фермерське) господарство має право продавати і передавати підприємствам, установам, організаціям і громадянам, обмінювати, здавати в оренду, надавати у тимчасове користування належне йому на праві власності майно.

3. Селянське (фермерське) господарство має право придбавати, брати у тимчасове користування, в тому числі і на умовах оренди, майно у підприємств, установ та організацій, інших селянських (фермерських) господарств і громадян.

4. Майнові відносини селянського (фермерського) господарства регулюються цивільним законодавством.

Майнові спори між членами селянського (фермерського) господарства вирішуються судом.

Стаття 18. Відповідальність селянського (фермерського) господарства

За порушення договірних зобов'язань, кредитно-розрахункової і податкової дисципліни, санітарних і ветеринарних правил, вимог щодо якості продукції та інших правил здійснення господарської діяльності селянське (фермерське) господарство несе відповідальність, передбачену законодавством України.

У разі систематичного невнесення земельного податку в терміни, встановлені законодавством України, а також орендної плати в терміни, визначені договором оренди, право власності і користування земельною ділянкою чи її частиною припиняється.

Стаття 19. Успадкування землі і майна селянського (фермерського) господарства

Успадкування землі і майна селянського (фермерського) господарства здійснюється відповідно до земельного та цивільного законодавства України.

Розділ IV. ДІЯЛЬНІСТЬ СЕЛЯНСЬКОГО (ФЕРМЕРСЬКОГО) ГОСПОДАРСТВА

Стаття 20. Господарська діяльність селянського (фермерського) господарства

1. Селянське (фермерське) господарство діє в умовах самоокупності. Всі витрати господарство покриває за рахунок власних доходів.

2. Селянське (фермерське) господарство самостійно визначає напрями своєї діяльності, спеціалізацію, організує виробництво сільськогосподарської продукції, її переробку у встановленому порядку та реалізацію, за власним розсудом підбирає партнерів з економічних зв'язків у всіх сферах діяльності, в тому числі іноземних. Воно може разом з сільськогосподарським виробництвом займатися будь-яким іншим видом діяльності, не забороненим законодавством України.

3. Селянське (фермерське) господарство має право вступати в договірні відносини з будь-якими підприємствами, установами і організаціями, з окремими громадянами, самостійно вибирати партнерів, у тому числі іноземних, для укладання договорів.

Спори, що виникають під час виконання договорів, вирішуються судом або арбітражним судом.

Стаття 21. Матеріально-технічне постачання селянського (фермерського) господарства

1. Селянське (фермерське) господарство придбаває необхідні йому матеріально-технічні ресурси, виробництво і споживання яких контролюється і централізовано розподіляється державою і які виділені цільовим призначенням для селянських (фермерських) господарств за рахунок ресурсів, передбачених для сільського господарства, в системі державних постачальницьких організацій, на умовах, встановлених для сільськогосподарських підприємств, а також у будь-яких підприємств і організацій, на біржах, у населення тощо.

2. Селянські (фермерські) господарства можуть брати технічні засоби в довготермінову оренду і напрокат.

3. Ремонт і технічне обслуговування належних селянському (фермерському) господарству тракторів, іншої сільськогосподарської техніки та устаткування, вантажних автомобілів, агрохімічне, зоотехнічне і ветеринарне обслуговування здійснюються агросервісними та іншими підприємствами і організаціями за цінами, розцінками, тарифами, встановленими для колективних і державних сільськогосподарських підприємств, а також колективними і державними сільськогосподарськими підприємствами, іншими організаціями та громадянами за цінами згідно з домовленістю.

Стаття 22. Порядок реалізації продукції селянським (фермерським) господарством

1. Селянське (фермерське) господарство має право самостійно розпорядитися виробленою ним продукцією, може на добровільних засадах уклада-

ти з підприємствами, установами і організаціями, які здійснюють заготівлю і переробку сільськогосподарської продукції, договори на продаж своєї продукції, а також реалізувати її на власний розсуд будь-яким іншим споживачам і на ринку.

2. Продукція, що продається державним підприємствам і організаціям відповідно до укладених договорів, оплачується за фіксованими, регульованими (стартовими), договірними (вільними) цінами і на умовах, передбачених для колективних і державних сільськогосподарських підприємств. Ціни на решту продукції селянське (фермерське) господарство встановлює самостійно.

3. Селянське (фермерське) господарство зобов'язане дотримувати діючих нормативів щодо якості продукції, санітарних, екологічних та інших вимог.

4. Поставки вироблюваної селянським (фермерським) господарством продукції на експорт, а також розрахунки з іноземними партнерами здійснюються відповідно до законодавства України.

Стаття 23. Праця в селянському (фермерському) господарстві

1. У разі виробничої потреби селянське (фермерське) господарство має право залучати до роботи в ньому інших громадян за трудовим договором (контрактом, угодою).

2. Трудові відносини в селянському (фермерському) господарстві визначаються і регулюються членами господарства, а осіб, залучених до роботи за трудовим договором (контрактом, угодою), — законодавством України про працю.

Трудові спори в селянському (фермерському) господарстві вирішуються судом.

3. З особами, залученими до роботи в селянському (фермерському) господарстві, укладається трудовий договір (контракт, угода) у письмовій формі, в якому визначаються термін договору, умови праці і побуту (тривалість робочого дня, вихідні дні, щорічна оплачувана відпустка, форми оплати праці та її розміри, харчування тощо). Трудовий договір (контракт, угода) підлягає реєстрації у місцевій Раді народних депутатів, що передала земельну ділянку у власність або надала в користування, якщо селянське (фермерське) господарство є основним місцем роботи цих осіб.

Видача трудових книжок членам селянського (фермерського) господарства і громадянам, які працюють в ньому за трудовим договором (контрактом, угодою), та їх ведення провадиться господарством на загальних підставах, а записи про трудовий стаж підтверджуються місцевим органом державної виконавчої влади.

4. Розмір оплати праці і тривалість щорічної відпустки осіб, які працюють у селянському (фермерському) господарстві за трудовим договором (контрактом, угодою), не повинні бути меншими від встановленого державою розміру мінімальної заробітної плати і передбаченої чинним законода-

втом тривалості щорічної відпустки. Оплата праці зазначених працівників не залежить від кінцевих результатів діяльності селянського (фермерського) господарства. Ці особи мають право за згодою членів селянського (фермерського) господарства брати участь у розподілі доходів господарства на умовах, передбачених окремою угодою.

5. Голова селянського (фермерського) господарства несе відповідальність за створення безпечних умов праці для членів свого господарства і громадян, які уклали трудовий договір (контракт, угоду), дотримання вимог техніки безпеки, виробничої гігієни та санітарії, пожежної безпеки.

Стаття 24. Облік і звітність селянського (фермерського) господарства

Селянське (фермерське) господарство веде бухгалтерський облік результатів своєї роботи за господарський рік і подає відповідним органам статистичну звітність.

За подання недостовірної звітності голова селянського (фермерського) господарства несе відповідальність у встановленому порядку.

Розділ V. ВЗАЄМОВІДНОСИНИ З УСТАНОВАМИ БАНКІВ, СТРАХОВИМИ ОРГАНАМИ І БЮДЖЕТОМ. СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ І ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЧЛЕНІВ СЕЛЯНСЬКИХ (ФЕРМЕРСЬКИХ) ГОСПОДАРСТВ

Стаття 25. Розрахунки і кредит

1. Селянське (фермерське) господарство має право відкривати на свій вибір у будь-якій установі банку розрахунковий та інші рахунки, включаючи валютний, вільно розпоряджатися власними коштами, що є на цих рахунках, використовуючи їх як на безготівковій основі, так і готівкою відповідно до законодавства.

2. Списання коштів із розрахункового рахунку селянського (фермерського) господарства, крім платежів до бюджету, може провадитися лише за його згодою, або за рішенням суду, або на підставі виконавчого напису та в інших визначених законодавчими актами випадках.

Платежі до бюджету вносяться в порядку і терміни, що встановлюються законодавством України.

3. Селянське (фермерське) господарство має право одержувати в установах банків, у підприємств і кооперативів довготермінові та короткотермінові позички на підставі укладеного кредитного договору, який визначає умови кредитування.

Селянське (фермерське) господарство одержує кредит під заставу майна, поручительство (гарантію) та інші види забезпечення зобов'язань.

Під заставу приймаються товарно-матеріальні цінності, вироблювана продукція, основні виробничі фонди, а також інше майно позичальника у порядку, встановленому законодавством України.

Передана у власність земельна ділянка може бути об'єктом застави лише за зобов'язанням з участю кредитної установи.

Для підтримки селянських (фермерських) господарств і створення стабільних умов у разі одержання кредиту банку використовуються кошти Українського державного фонду підтримки селянських (фермерських) господарств, на поповнення яких щорічно в проєкті державного бюджету Кабінет Міністрів України передбачає відповідні фінансові ресурси.

4. Селянське (фермерське) господарство несе повну відповідальність за дотримання кредитних договорів і розрахункової дисципліни. У разі не своєчасного повернення одержаних кредитів установи банку без звернення до суду, арбітражного суду можуть використовувати право на реалізацію заставленого майна.

Стаття 26. Страхування майна селянського (фермерського) господарства

Страхування майна селянського (фермерського) господарства здійснюється на добровільних засадах відповідно до законодавства України.

Стаття 27. Оподаткування прибутку селянського (фермерського) господарства

1. Оподаткування прибутку селянського (фермерського) господарства провадиться у порядку, встановленому законодавством для сільськогосподарських підприємств.

2. Новостворені селянські (фермерські) господарства звільнюються від оподаткування на три роки, а в трудонедостатніх населених пунктах — на п'ять років.

Стаття 28. Державне соціальне страхування і пенсійне забезпечення членів селянського (фермерського) господарства

1. Члени селянського (фермерського) господарства, починаючи з 16-річного віку, і особи, які працюють в ньому за трудовим договором (контрактом, угодою), підлягають державному соціальному страхуванню і пенсійному забезпеченню нарівні з працівниками сільського господарства.

2. Селянське (фермерське) господарство реєструється як платник внесків на державне соціальне страхування в органах Пенсійного фонду України і Фонду соціального страхування України за своїм місцем розташування, у встановленому порядку сплачує внески на державне соціальне страхування на всі види заробітків за членів селянського (фермерського) господарства та осіб, які працюють в ньому за трудовим договором (контрактом, угодою).

3. Час роботи в селянському (фермерському) господарстві членів господарства та осіб, які працюють у ньому за трудовим договором (контрактом, угодою), зараховується до загального і безперервного стажу роботи на підставі записів у трудовій книжці і документів, що підтверджують сплату внесків на соціальне страхування.

4. Членам селянського (фермерського) господарства та особам, які працюють у ньому за трудовим договором (контрактом, угодою), призначені пенсії

виплачуються у повному розмірі без урахування одержуваного заробітку (доходу).

5. Селянське (фермерське) господарство відповідно до чинного законодавства несе матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну його членам і особам, які працюють у ньому за трудовим договором (контрактом, угодою), каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, пов'язаним з виконанням ними своїх трудових обов'язків.

Розділ VI ПРИПИНЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СЕЛЯНСЬКОГО (ФЕРМЕРСЬКОГО) ГОСПОДАРСТВА

Стаття 29. Підстави для припинення діяльності селянського (фермерського) господарства

Діяльність селянського (фермерського) господарства припиняється у разі:

- 1) рішення членів селянського (фермерського) господарства про припинення його діяльності;
- 2) припинення права власності на землю, права користування земельною ділянкою у випадках, передбачених статтями 27 і 28 Земельного кодексу України;
- 3) визнання селянського (фермерського) господарства неплатоспроможним (банкрутом);
- 4) якщо не залишається жодного члена селянського (фермерського) господарства або спадкоємця, який бажає продовжити діяльність господарства.

Стаття 30. Порядок припинення діяльності селянського (фермерського) господарства

1. Рішення про припинення діяльності селянського (фермерського) господарства приймається районною, міською, в адміністративному підпорядкуванні якої є район, Радою народних депутатів, а у разі його банкрутства — арбітражним судом.

Спори про припинення діяльності селянського (фермерського) господарства вирішуються судом.

2. Вилучення (випук) для державних і громадських потреб земель у селянського (фермерського) господарства може провадитися за його згодою після виділення йому відповідною Радою народних депутатів рівноцінної земельної ділянки, будівництва на новому місці підприємствами, установами і організаціями, для яких відводиться земельна ділянка, жилих, виробничих та інших будівель замість вилучених і відшкодування в повному обсязі збитків, включаючи витрати на поліпшення якості землі, а також неодержані доходи. Спори з цих питань вирішуються судом.

3. Майно селянського (фермерського) господарства, яке припиняє свою діяльність, використовується в першу чергу для розрахунків по оплаті праці найманих осіб, виконання зобов'язань перед бюджетом, банком та іншими

кредиторами. Решта майна залишається у спільній сумісній власності членів селянського (фермерського) господарства або розподіляється між ними за домовленістю. За відсутності згоди спір вирішується судом.

4. У разі припинення діяльності селянського (фермерського) господарства до закінчення терміну надання господарству податкових пільг господарство сплачує до бюджету за весь період його діяльності суму податку, обчислену в розмірі, встановленому для селянського (фермерського) господарства, крім випадків, передбачених пунктами 3, 4 статті 29 цього Закону, та вилучення (викупу) земельної ділянки для державних або громадських потреб.

Розділ VII. КАДРОВЕ І НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЕЛЯНСЬКИХ (ФЕРМЕРСЬКИХ) ГОСПОДАРСТВ

Стаття 31. Підготовка і перепідготовка кадрів для селянських (фермерських) господарств

Підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації кадрів для селянських (фермерських) господарств здійснюються Міністерством сільського господарства і продовольства України, Міністерством освіти України через мережу професійно-технічних і професійних училищ, вищих навчальних закладів і науково-дослідних установ за рахунок державного, республіканського (Республіки Крим) та місцевих бюджетів, Українського державного фонду підтримки селянських (фермерських) господарств і власних коштів селянських (фермерських) господарств.

Стаття 32. Наукове забезпечення селянських (фермерських) господарств

Проведення досліджень і підготовка рекомендацій щодо організації виробництва в селянських (фермерських) господарствах, розвитку науково-технічного прогресу, впровадження компактного устаткування на базі новітніх ресурсозберігаючих технологій забезпечуються мережею науково-дослідних установ за рахунок державного бюджету, Українського державного фонду підтримки селянських (фермерських) господарств і власних коштів селянських (фермерських) господарств.

Розділ VIII ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНУ

Стаття 33. Відповідальність за порушення положень цього Закону щодо створення та функціонування селянського (фермерського) господарства

За порушення положень цього Закону щодо створення селянського (фермерського) господарства та його функціонування посадові особи та громадяни притягаються до цивільної, адміністративної або кримінальної відповідальності згідно з законодавством України.

*Президент України Л. КРАВЧУК
м. Київ, 20 грудня 1991 року N 2009-ХІІ*

ЗАКОН УКРАЇНИ ПРО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКУ КООПЕРАЦІЮ

(Витяг) (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1997, N.39, ст.261)

Цей Закон визначає правові, організаційні, економічні та соціальні умови діяльності кооперативів у сільському господарстві та їх об'єднань.

Стаття 1. Основні поняття

У цьому Законі вживаються такі основні поняття:

сільськогосподарська кооперація — система сільськогосподарських кооперативів, об'єднань, створених з метою задоволення економічних потреб членів кооперативу;

сільськогосподарський кооператив (далі — кооператив) — добровільне об'єднання фізичних і юридичних осіб (далі — членів) в іншу юридичну особу на засадах членства, об'єднання пайових внесків, участі у спільній сільськогосподарській виробничій діяльності та обслуговуванні переважно членів кооперативу;

сільськогосподарський виробничий кооператив — підприємство, створене для спільного виробництва продукції сільського, рибного і лісового господарства, з обов'язковою трудовою участю в його діяльності;

сільськогосподарський обслуговуючий кооператив — підприємство, створене для здійснення обслуговування переважно членів кооперативу на засадах взаємодопомоги та економічного співробітництва;

об'єднання (асоціація, спілка) сільськогосподарських кооперативів (далі — об'єднання) — формування, засноване кооперативами на засадах членства і добровільності для спільного здійснення будь-якої не забороненої законодавством діяльності, пов'язаної із сільськогосподарським виробництвом і захистом економічних інтересів кооперативів, поданням їм інформаційної, консультативної-методичної та іншої допомоги;

член кооперативу — фізична або юридична особа, яка зробила вступний і пайовий внески в розмірах, визначених статутом кооперативу, визнає принципи і цілі кооперативу, дотримується вимог його статуту і користується правом ухвального голосу в кооперативі;

асоційований член кооперативу — фізична чи юридична особа, що зробила пайовий внесок і користується правом дорадчого голосу в кооперативі;

вступний внесок — внесок фізичної або юридичної особи в грошовій формі понад пай при вступі в кооператив для організаційного забезпечення його діяльності в розмірах, встановлених статутом. Вступний внесок зараховується в неподільний фонд і у разі виходу з кооперативу не повертається;

пай — майновий внесок члена кооперативу у створення та розвиток кооперативу, який здійснюється шляхом передачі кооперативу майна, в тому числі грошей, майнових прав, а також земельної ділянки;

додатковий пай — внесок члена кооперативу понад обов'язковий пай, який передається ним за власним бажанням до пайового фонду;

кооперативні виплати — частина доходу кооперативу, яка розподіляється між його членами пропорційно їх участі у накопиченні цього доходу;

участь у господарській діяльності обслуговуючого кооперативу — поставка (збут) через кооператив продукції, сировини, придбання товарів у кооперативі, користування послугами кооперативу.

Стаття 2. Види кооперативів

1. За цілями, завданнями і характером діяльності кооперативи поділяються на виробничі та обслуговуючі.

2. Виробничі кооперативи здійснюють господарську діяльність на засадах підприємництва з метою отримання доходу.

3. Обслуговуючі кооперативи спрямовують свою діяльність на обслуговування сільськогосподарського та іншого виробництва учасників кооперації. Залежно від виду діяльності вони поділяються на переробні, заготівельно-збутові, постачальницькі, сервісні та інші.

Обслуговуючі кооперативи створюються для надання комплексу послуг, пов'язаних з виробництвом, переробкою, збутом продукції рослинництва, тваринництва, лісівництва і рибництва.

Обслуговуючі кооперативи, здійснюючи обслуговування членів кооперативу, не ставлять за мету отримання прибутку.

4. До переробних кооперативів належать кооперативи, які займаються переробкою сільськогосподарської сировини (виробництво хлібобулочних, макаронних виробів, овочевих, плодово-ягідних, м'ясних, молочних, рибних продуктів, виробів і напівфабрикатів з льону, коноплі, лісо- і пиломатеріалів тощо).

5. Заготівельно-збутові кооперативи здійснюють заготівлю, зберігання, передпродажну обробку, продаж продукції, надають маркетингові послуги тощо.

6. Постачальницькі кооперативи створюються з метою закупівлі та постачання засобів виробництва, матеріально-технічних ресурсів, необхідних для виробництва сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки; виготовлення сировини і матеріалів та постачання їх сільськогосподарським товаровиробникам.

7. Сервісні кооперативи здійснюють технологічні, транспортні, меліоративні, ремонтні, будівельні, еколого-відновні роботи, здійснюють ветеринарне обслуговування тварин і племінну роботу, займаються телефонізацією, газифікацією, електрифікацією в сільській місцевості, надають медичні, побутові, санаторно-курортні, науково-консультаційні послуги, послуги з ведення бухгалтерського обліку, аудиту та інше. У разі поєднання кількох видів діяльності утворюються багатофункціональні кооперативи.

8. Кооперативи можуть на добровільних засадах утворювати об'єднання, які в свою чергу можуть утворювати об'єднання вищого рівня за галузевими чи територіальними ознаками.

9. Кооперативи та їх об'єднання мають право виступати засновниками різних видів підприємств, мати представництва в інших регіонах України та за її межами.

Стаття 3. Принципи діяльності кооперативів

Кооперативи створюються і здійснюють свою діяльність за такими принципами:

добровільність членства фізичних і юридичних осіб в кооперативі та безперешкодний вихід з нього;

обов'язкова трудова участь членів у діяльності виробничого кооперативу; обов'язкова участь членів у господарській діяльності обслуговуючого кооперативу;

відкритість і доступність членства для тих, хто визнає статут кооперативу, бажає користуватися послугами цього кооперативу та у разі потреби погоджується брати участь у фінансуванні його на умовах, встановлених статутом кооперативу;

демократичний характер управління, рівні права у прийнятті рішень за правилом "один член кооперативу — один голос";

обмеження виплат часток доходу на пай;

розподіл доходу між членами кооперативу відповідно до їх участі в діяльності кооперативу;

контроль членів кооперативу за його роботою в порядку, передбаченому статутом цього кооперативу.

Стаття 25. Право власності на пай

1. У разі виходу з кооперативу фізична чи юридична особа має право на отримання майнового паю натурою, грошми або, за бажанням, цінними паперами відповідно до його вартості на момент виходу, а земельної ділянки — в натурі (на місцевості). Термін та інші умови отримання паю встановлюються статутом кооперативу.

2. Право власності членів кооперативу — фізичних осіб на пай є спадковим.

3. Спірні питання щодо права власності на пай вирішуються згідно із законами України.

*Президент України Л. КУЧМА
м. Київ, 17 липня 1997 року N 469/97-ВР*

ЗАКОН УКРАЇНИ ПРО ОСОБЛИВОСТІ ПРИВАТИЗАЦІЇ МАЙНА В АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ

(Витяз)

(Відомості Верховної Ради (ВВР) 1996, N 41, ст. 188)

*(Вводиться в дію Постановою ВР N 291/96-ВР від 10.07.96 (ВВР) 1996,
N 41, ст. 189)*

Цей Закон визначає особливості правового регулювання приватизації державного майна в агропромисловому комплексі.

Розділ I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Законодавство про приватизацію

Приватизація майна в агропромисловому комплексі здійснюється відповідно до законодавства України з питань приватизації з урахуванням особливостей, визначених цим Законом.

Згідно з цим Законом здійснюється приватизація майна підприємств, що перебувають у загальнодержавній, республіканській (Автономної Республіки Крим) та комунальній власності, для яких основними видами діяльності є виробництво сільськогосподарської продукції, продукції рибного та лісового господарства, їх переробка і реалізація, виконання робіт і надання послуг сільськогосподарським товаровиробникам.

Розділ II. ПРИВАТИЗАЦІЯ МАЙНА ПІДПРИЄМСТВ, ЯКІ ПЕРЕРОБЛЯЮТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКУ СИРОВИНУ ТА ВИКОНУЮТЬ РОБОТИ І НАДАЮТЬ ПОСЛУГИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМ ТОВАРОВИРОБНИКАМ

Стаття 2. Спосіб приватизації

Приватизація майна підприємств харчової промисловості, які переробляють сільськогосподарську сировину, борошномельно-круп'яної та комбікормової промисловості, а також сервісних, будівельних, фірмових торговельних, інших несільськогосподарських підприємств та організацій агропромислового комплексу, які виконують роботи і надають послуги сільськогосподарським товаровиробникам незалежно від вартості об'єктів приватизації (але не менше необхідної для створення статутного фонду акціонерного товариства згідно з законодавством України), здійснюється шляхом перетворення їх у відкриті акціонерні товариства у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України. При цьому зберігається профільність, технологічна єдність виробництва та цілісність майнових комплексів і технологій.

Стаття 3. Пільги на придбання акцій

Право на пільгове придбання акцій за номінальною вартістю (за приватизаційні майнові сертифікати, а також за власні кошти і компенсаційні серти-

фікати у розмірі, що не перевищує половини вартості приватизаційних майнових сертифікатів) мають працівники підприємств, що приватизуються.

Працівники сільськогосподарських підприємств мають право на пільгове придбання акцій (за приватизаційні майнові сертифікати, а також за власні кошти і компенсаційні сертифікати у розмірі, що не перевищує половини вартості приватизаційних майнових сертифікатів).

До працівників підприємств, що приватизуються, зазначених у частинах першій та другій цієї статті, прирівнюються також особи, які вийшли з цих підприємств на пенсію, звільнені у зв'язку із скороченням штатів і не працюють з моменту звільнення на інших підприємствах, особи, які мають право відповідно до законодавства України повернутися на попереднє місце роботи на цьому підприємстві, та інваліди, звільнені за станом здоров'я у зв'язку з каліцтвом або професійним захворюванням.

Недержавним сільськогосподарським підприємствам (колективні сільськогосподарські підприємства, спілки селян, колгоспи, спілки кооперативів, акціонерні товариства, селянські (фермерські) господарства та інші суб'єкти сільськогосподарських підприємств недержавних форм власності) передається безоплатно 51 відсоток акцій підприємств, що приватизуються, включаючи розміщення приватизаційних майнових сертифікатів, а також власних коштів і компенсаційних сертифікатів працівників відповідних сільськогосподарських підприємств та прирівняних до них осіб через довірчі товариства, створені в колективах товаровиробників. У плані приватизації підприємств, які переробляють сільськогосподарську сировину та виконують роботи і надають послуги сільськогосподарським товаровиробникам, передбачається відповідна квота для діючих радгоспів та інших державних сільськогосподарських підприємств для подальшої передачі відповідної частки після їх приватизації та розміщення приватизаційних майнових сертифікатів їх працівників.

Сільськогосподарські підприємства створюють довірчі товариства для здійснення представницької діяльності з цінними паперами відповідно до законодавства України.

Недержавні сільськогосподарські підприємства різних організаційно-правових форм господарювання мають право на придбання акцій за номінальною вартістю в межах зазначених квот у разі, коли трудові колективи підприємств, що приватизуються, сільськогосподарські товаровиробники і прирівняні до них особи не викупили цих акцій у межах установлених квот.

Якщо підприємства, що приватизуються, не мають договірних зв'язків із сільськогосподарськими підприємствами, селянськими (фермерськими) господарствами та іншими сільськогосподарськими підприємствами, визначення переліку сільськогосподарських товаровиробників, які залучаються на пільгових умовах до участі в приватизації підприємств, та квоти для придбання ними акцій передбачаються в плані приватизації відповідного підприємства без ура-

хування вимог частини четвертої цієї статті за пропозиціями цих підприємств та державних органів управління сільського господарства і продовольства залежно від зони діяльності підприємств.

Стаття 4. Порядок розподілу акцій

Розподіл акцій між державними, колективними та іншими сільськогосподарськими підприємствами, селянськими (фермерськими) господарствами здійснюється пропорційно до об'ємів сировини, зданої на об'єкт приватизації, виконаних робіт і наданих послуг в середньому за 5 років, що передують року приватизації, а ті, що існують менше 5 років, - за час їх діяльності.

Акції, які не були викуплені на пільгових умовах протягом одного року з дня початку їх продажу, реалізуються на загальних підставах відповідно до законодавства України.

Президент України Л. КУЧМА

м. Київ, 10 липня 1996 року N 290/96-ВР

ПОСТАНОВА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ ПРО ПОДОЛАННЯ КРИЗОВОГО СТАНУ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ

(Витяг)

(Відомості Верховної Ради (ВВР) 1994, N 25, ст.201)

В зв'язку з триваючим спадом виробництва в агропромисловому комплексі і рівня продовольчого постачання населення країни внаслідок незадовільного забезпечення матеріально-технічними, енергетичними та фінансовими ресурсами, подальшого порушення цінового паритету, поглиблення платіжно-розрахункової кризи, зниження купівельної спроможності населення і штучного скорочення попиту на продовольство на внутрішньому ринку Верховна Рада України постановляє:

1. Національному банку України разом з Кабінетом Міністрів України та комерційними банками вирішити питання про надання банківських цільових адресних кредитів: заготівельним організаціям, підприємствам переробної промисловості, оптової торгівлі, легкої промисловості та іншим заготівельникам сільськогосподарської сировини —

до 10 липня — 4,9 трлн. крб. на погашення заборгованості сільськогосподарським товаровиробникам за поставлену сільськогосподарську продукцію, сировину і продовольство з подальшим використанням їх на попередню оплату продукції сільського господарства згідно з укладеними договорами і погодженими графіками;

до 1 липня — для виплати належної частини бюджетної позички під 50-відсотковий аванс державного контракту на зерно, олійні культури, цукрові

буряки, насіння сільськогосподарських культур і племінну худобу, яйця та птицю за вибором товаровиробника;

до 10 липня — 1,0 трлн. крб. на витрати, пов'язані з їх підготовкою до сезону заготівель, зберігання і переробки продукції і сировини.

Сільськогосподарським товаровиробникам, включаючи рибгоспи, та підприємствам обслуговуючих їх галузей — на покриття сезонного розриву у витратах на виробництво і надходження виручки від реалізації продукції, в першу чергу на придбання матеріально-технічних і енергетичних ресурсів, комбікормів, молодняка худоби і птиці, техніки, обладнання і устаткування в сумах, що не покриваються фактично одержаними грошовими та матеріальними авансами під поставку продукції до державних ресурсів та наявними власними обіговими коштами.

Національному банку України надати цільові кредити комерційним банкам за ставкою 30 відсотків річних для кредитування підприємств і організацій агропромислового комплексу згідно з п.1 цієї Постанови.

2. Національному банку України, комерційним банкам припинити нарахування пені по господарствах агропромислового комплексу за несвоєчасне повернення кредитів та не відшкодовувати на нараховану.

5. Кабінету Міністрів України:

В строк до 1 липня 1994 року затвердити механізм ціноутворення на сільськогосподарську продукцію і сировину, що забезпечує оптимальні економічні умови для розширеного відтворення, зокрема передбачивши в ньому встановлення гарантованих цін на продукцію, що надходить до державних ресурсів за державним контрактом і державним замовленням, виходячи з норм прибутку, їх попередню прогнозу щомісячну індексацію на зміну цін на матеріально-технічні і енергетичні ресурси та послуги, що споживаються сільським господарством, та інші здоровжучі фактори та оплати 30 відсотків вартості худоби, птиці і молока за рахунок бюджету.

3 метою стримування зростання роздрібних цін на продовольство звільнити з 1 червня 1994 року сільськогосподарські заготівельні і переробні підприємства від сплати податку на добавлену вартість на продукцію тваринництва, рибицтва, насіння і садивний матеріал сільськогосподарських культур та племінну продукцію. Сільськогосподарським товаровиробникам включити податок на добавлену вартість на продукцію тваринництва в закупівельні ціни.

У зв'язку із значним сезонним перевищенням сплаченого податку на добавлену вартість на покупні матеріально-технічні ресурси над його надходженням в реалізації сільськогосподарської продукції і відволіканням з цієї причини обігових коштів товаровиробників, встановити, що перевищення сплаченого податку на добавлену вартість над одержаним за 1993 рік та аналогічне щомісячне перевищення за 1994 рік сільськогосподарським товаровиробникам всіх форм власності відшкодовується з державного бюджету.

Відшкодувати сільськогосподарським підприємствам з 1 липня 1994 року 30 відсотків вартості комбікормів та їх компонентів промислового виробництва із державних ресурсів за рахунок державного бюджету, передбачивши необхідну суму асигнувань при його уточненні на друге півріччя поточного року.

До 1 липня 1994 року виділити джерела фінансування державних централізованих капітальних вкладень в обсязі 60 відсотків від річного ліміту, передбаченого Державним бюджетом України на 1994 рік, та відшкодувати сільськогосподарським товаровиробникам витрачені власні кошти на будівництво об'єктів соціальної сфери села в 1993 році.

*Голова Верховної Ради України О.МОРОЗ
м. Київ, 17 червня 1994 року N 59/94-ВР*

УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ПРО НЕВІДКЛАДНІ ЗАХОДИ ЩОДО ПРИСКОРЕННЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ РЕФОРМИ У СФЕРІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

(Витяг)

(Урядовий кур'єр. 15 листопада 1994р.)

З метою створення умов для рівноправного розвитку різних форм власності та господарювання на землі, вільного їх вибору громадянами України, посилення стимулювання праці та забезпечення на цій основі збільшення виробництва сільськогосподарської продукції та відповідно до пункту 7-4 статті 114-5 Конституції України постановляю:

1. Установити, що приватизація земель, які перебувають у користуванні сільськогосподарських підприємств і організацій, є невідкладним першочерговим заходом у здійсненні земельної реформи в Україні.

Передачу земель у колективну та приватну власність для виробництва сільськогосподарської продукції проводити на добровільних засадах, виходячи з того, що земля повинна належати тим, хто її обробляє.

2. Рекомендувати місцевим Радам народних депутатів за участю Державного комітету України по земельних ресурсах ужити заходів щодо прискорення передачі відповідно до земельного законодавства безплатно у колективну власність земель колективним сільськогосподарським підприємствам, сільськогосподарським кооперативам, сільськогосподарським акціонерним товариствам, у тому числі створеним на базі радгоспів та інших державних сільськогосподарських підприємств, трудові колективи яких виявили бажання одержати землю у власність.

Організаціям землеустрою здійснювати у якомога коротші строки поділ земель, які передано у колективну власність, на земельні частки (паї) без виділення їх у натурі (на місцевості).

Кожному члену підприємства, кооперативу, товариства видається сертифікат на право приватної власності на земельну частку (пай) із зазначенням у ньому розміру частки (паю) в умовних кадастрових гектарах, а також у вартісному виразі.

3. Установити, що право на земельну частку (пай) може бути об'єктом купівлі-продажу, дарування, міни, успадкування, застави.

4. Установити, що кожний член колективного сільськогосподарського підприємства, сільськогосподарського кооперативу, сільськогосподарського акціонерного товариства має право безперешкодно вийти з нього та одержати безкоштовно у приватну власність свою частку землі (пай) у натурі (на місцевості), що засвідчується державним актом на право приватної власності на землю.

Власники земельних ділянок можуть добровільно створювати на базі належних їм земельних ділянок спільні сільськогосподарські підприємства, асоціації, спілки, акціонерні товариства, інші кооперативні підприємства і організації, передавати ці ділянки у спадщину, дарувати, обмінювати, здавати під заставу, надавати в оренду і продавати громадянам України без зміни цільового призначення земельних ділянок.

Граничний розмір загальної площі земельної ділянки, що може бути у приватній власності громадянина, не повинен перевищувати норм, установлених Земельним кодексом України для селянських (фермерських) господарств.

Президент України Л.КУЧМА

м. Київ, 10 листопада 1994 року N 666/94

УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ПРО ЗАХОДИ ЩОДО РЕФОРМУВАННЯ АГРАРНИХ ВІДНОСИН

(Витяг)

(Із змінами, внесеними згідно з Указом Президента N 991/95 від 20.10.95)

(Урядовий кур'єр.-21 січня 1995 р.)

З метою створення сприятливих умов для розвитку аграрного сектора економіки, розширення прав виробників сільськогосподарської продукції щодо її реалізації та відповідно до пункту 7-4 статті 114-5 Конституції України постановляю:

1. Установити, що виробники сільськогосподарської продукції самостійно розпоряджаються своєю продукцією, реалізуючи за контрактами (включаючи державні) та іншими договорами через біржі, торговельні та контрактові дома, заготівельні та посередницькі організації.

Установити, що іноземні інвестори, які вкладають інвестиції у технологічні проекти вирощування сільськогосподарської продукції та її перероб-

ки і зберігання, самостійно розпоряджаються одержаною у рахунок інвестицій продукцією, включаючи її експорт (без квотування і ліцензування), за винятком зернових.

2. Підтримати ініціативу сільськогосподарських товаровиробників щодо створення відповідно до чинного законодавства України системи спеціалізованих аграрних бірж.

Національному банку України до утворення цих бірж забезпечити організацію і проведення на Українській міжбанківській валютній біржі торгів ф'ючерсними та форвардними контрактами під закупівлю сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки із залученням до цього комерційних банків, як агентів-брокерів, з наступним проведенням таких торгів на спеціалізованих товарних біржах.

Президент України Л.КУЧМА
м. Київ, 18 січня 1995 року N 63/95

УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ПРО ПОРЯДОК ПАЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬ, ПЕРЕДАНИХ У КОЛЕКТИВНУ ВЛАСНІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМ ПІДПРИЄМСТВАМ І ОРГАНІЗАЦІЯМ

(Витяг) (Діло.-№67-68; Голос України.-12 серпня 1995р.)

З метою забезпечення реалізації невідкладних заходів щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва та відповідно до частини другої статті 25 Конституційного Договору між Президентом України та Верховною Радою України "Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України" постановляю:

1. Установити, що паюванню підлягають сільськогосподарські угіддя, передані у колективну власність колективним сільськогосподарським підприємствам, сільськогосподарським кооперативам, сільськогосподарським акціонерним товариствам, у тому числі створеним на базі радгоспів та інших державних сільськогосподарських підприємств.

Паювання земель радгоспів та інших державних сільськогосподарських підприємств здійснюється після перетворення їх на колективні сільськогосподарські підприємства.

Паювання земель передбачає визначення розміру земельної частки (паю) у колективній власності на землю кожного члена колективного сільськогосподарського підприємства, сільськогосподарського кооперативу, сільськогосподарського акціонерного товариства без виділення земельних ділянок в натурі (на місцевості).

2. Право на земельну частку (пай) мають члени колективного сільськогосподарського підприємства, сільськогосподарського кооперативу, сільськогосподарського акціонерного товариства, в тому числі пенсіонери, які раніше працювали в ньому і залишаються членами зазначеного підприємства, кооперативу, товариства, відповідно до списку, що додається до державного акта на право колективної власності на землю.

При паюванні вартість і розміри в умовних кадастрових гектарах земельних часток (паїв) всіх членів підприємства, кооперативу, товариства є рівними.

5. Видача громадянам сертифікатів на право на земельну частку (пай) єдиного в Україні зразка та їх реєстрація провадяться відповідною районною державною адміністрацією.

6. У разі виходу власника земельної частки (паю) з колективного сільськогосподарського підприємства, сільськогосподарського кооперативу, сільськогосподарського акціонерного товариства за його заявою здійснюється відведення земельної ділянки в натурі в установленому порядку і видається державний акт на право приватної власності на цю земельну ділянку.

Після видачі громадянину державного акта на право приватної власності на земельну ділянку сертифікат на право на земельну частку (пай) повертається до районної державної адміністрації.

*Президент України Л. КУЧМА
м. Київ, 8 серпня 1995 року N 720/95*

УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ПРО ФІКСОВАНИЙ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИЙ ПОДАТОК

(Голос України.- 22 вересня 1998р.)

(Із змінами, внесеними згідно з Указом Президента N 1013/98 від 11.09.98)

Відповідно до пункту 4 розділу XV "Перехідні положення" Конституції України постановляю:

1. Запровадити, починаючи з 1999 року, фіксований сільськогосподарський податок, що сплачується сільськогосподарськими товаровиробниками у грошовій формі.

Фіксований сільськогосподарський податок застосовується замість:

- податку на прибуток підприємств;
- плати (податку) за землю;
- податку з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів;
- комунального податку;
- збору за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету;

збору до Фонду для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення;

збору на обов'язкове соціальне страхування;

збору на будівництво, реконструкцію, ремонт і утримання автомобільних доріг загального користування України;

збору на обов'язкове державне пенсійне страхування;

збору до Державного інноваційного фонду.

Інші податки та збори (обов'язкові платежі), визначені Законом України "Про систему оподаткування", сплачуються сільськогосподарськими товаровиробниками в порядку і розмірах, визначених законодавством.

2. Платниками фіксованого сільськогосподарського податку (далі — платники податку) є сільськогосподарські товаровиробники різних організаційно-правових форм — колективні та державні сільськогосподарські підприємства, акціонерні товариства, агрофірми, селянські (фермерські) господарства та інші виробники сільськогосподарської продукції (далі — підприємства), в яких сума, одержана від продажу сільськогосподарської продукції власного виробництва та продуктів її переробки за попередній звітний (податковий) рік, перевищує 50 відсотків загальної суми валового доходу підприємства.

У разі коли у звітному періоді валовий дохід від операцій з продажу сільськогосподарської продукції власного виробництва та продуктів її переробки становить менш як 50 відсотків загального обсягу продажу, підприємство сплачує податки у наступному звітному періоді на загальних підставах.

До платників податку належать власники земельної частки (паю) та орендарі земельних ділянок, які виробляють сільськогосподарську продукцію.

Якщо у сільськогосподарських товаровиробників нарахована у 1997 році сума податків і зборів (обов'язкових платежів), включених до складу фіксованого сільськогосподарського податку, перевищує суму фіксованого податку, нараховану згідно з цим Указом, більше ніж у три рази, то суми фіксованого податку застосовуються такі підвищуючі коефіцієнти:

у разі перевищення у три-чотири рази — 1,5;

у разі перевищення більш як у чотири рази — 2.

(Частина четверта статті 2 в редакції Указу Президента N 1013/98 від 11.09.98)

Платники податку мають право на вибір форми сплати фіксованого сільськогосподарського податку. Про своє рішення щодо форми сплати податків та зборів (обов'язкових платежів) відповідно до законодавства сільськогосподарський товаровиробник зобов'язаний повідомити орган державної податкової служби не пізніше 1 січня року, що настає за звітним.

Зміна порядку сплати податків та зборів (обов'язкових платежів) протягом звітного (податкового) року не допускається.

3. Об'єктом оподаткування є площа сільськогосподарських угідь, переданих сільськогосподарському товаровиробнику у власність або наданих йому у користування, в тому числі на умовах оренди.

Ставка фіксованого сільськогосподарського податку з одного гектара сільськогосподарських угідь установлюється у відсотках до їх грошової оцінки, яка проводиться відповідно до методики, затвердженої Кабінетом Міністрів України, у таких розмірах:

для ріллі, сіножатей та пасовищ — 1; (*Абзац другий частини другої статті 3 в редакції Указу Президента N 1013/98 від 11.09.98*) для багаторічних насаджень — 0,3.

Для платників податку, які здійснюють діяльність у гірських зонах і на поліських територіях, ставка фіксованого сільськогосподарського податку з одного гектара сільськогосподарських угідь установлюється у відсотках до їх грошової оцінки, яка проводиться відповідно до методики, затвердженої Кабінетом Міністрів України, в таких розмірах:

для ріллі, сіножатей та пасовищ — 0,5;

для багаторічних насаджень — 0,1.

(*Статтю 3 доповнено частиною третьою згідно з Указом Президента N 1013/98 від 11.09.98*)

Перелік господарств, на які поширюється дія частини третьої цієї статті, затверджується до 1 грудня 1998 року на пленарних засіданнях обласних рад за поданням районних державних адміністрацій, виходячи з критеріїв, установлених статтею 1 Закону України "Про статус гірських населених пунктів в Україні", та визначених Кабінетом Міністрів України поліських територій.

(*Статтю 3 доповнено частиною четвертою згідно з Указом Президента N 1013/98 від 11.09.98*)

Грошова оцінка сільськогосподарських угідь у разі необхідності може уточнюватися згідно із законодавством.

4. Платники податку визначають суму податку у порядку і в розмірах, передбачених цим Указом, за підсумками звітного (податкового) року і сплачують її в бюджет до 20 січня року, що настає за звітним.

Платники податку протягом звітного (податкового) року щомісяця до 20 числа сплачують в бюджет фіксований сільськогосподарський податок рівними частками не менш як 60 відсотків сум податків та зборів (обов'язкових платежів), які входять до його складу, за попередній звітний (податковий) рік.

Розрахунок цього податку щороку до 1 лютого подається до відповідного органу державної податкової служби.

5. Платники податку перераховують у визначений строк кошти на окремий рахунок відділень Державного казначейства України у районах.

Відділення Державного казначейства України у районах наступного дня після надходження коштів перераховують суми фіксованого сільськогосподарського податку у таких розмірах: до місцевого бюджету — 8 відсотків, на

обов'язкове державне пенсійне страхування — 90 відсотків, на обов'язкове соціальне страхування — 2 відсотки і повідомляють відповідний орган державної податкової служби про загальну суму податку та її розмежування. (Частина друга статті 5 в редакції Указу Президента N 1013/98 від 11.09.98)

6. Органи державної податкової служби у районах ведуть облік нарахування і сплати сум фіксованого сільськогосподарського податку за формою і в порядку, затвердженими Державною податковою адміністрацією України.

Контроль за своєчасним і повним надходженням сум фіксованого сільськогосподарського податку здійснюють органи державної податкової служби.

7. Сільськогосподарські товаровиробники несуть відповідальність за правильність обчислення, своєчасність подання розрахунків та сплати сум фіксованого сільськогосподарського податку згідно із законодавством.

8. Цей Указ набирає чинності в порядку, передбаченому пунктом 4 розділу XV "Перехідні положення" Конституції України і діє у період з 1 січня 1999 року до 1 січня 2004 року.

*Президент України Л. КУЧМА
м. Київ, 18 червня 1998 року N 652/98*

УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ВЛАСНИКІВ ЗЕМЕЛЬНИХ ЧАСТОК (ПАЇВ)

(Витяг) (Офіційний вісник України.-1998.-№16)

3 метою захисту прав власників земельних часток (паїв) в умовах становлення ринкових економічних відносин та відповідно до пункту 4 розділу XV "Перехідні положення" Конституції України постановляю:

1. Установити, що в разі відчуження шляхом купівлі-продажу права на земельну частку (пай), посвідченого сертифікатом, переважне право на його придбання мають члени колективних сільськогосподарських підприємств, сільськогосподарських кооперативів, сільськогосподарських акціонерних товариств, а також селянські (фермерські) господарства та громадяни, які мають право їх створити.

2. Договори купівлі-продажу, дарування, міни права на земельну частку (пай), посвідченого сертифікатом, після нотаріального посвідчення підлягають реєстрації районною державною адміністрацією за місцезнаходженням колективного сільськогосподарського підприємства, сільськогосподарського кооперативу, сільськогосподарського акціонерного товариства з внесенням відповідних змін до записів у Книзі реєстрації сертифікатів на право на земельну частку (пай).

*Президент України Л.КУЧМА
м. Київ, 21 квітня 1998 року N 332/98*

ПОСТАНОВА КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ ПРО РОЗВИТОК СЕЛЯНСЬКИХ (ФЕРМЕРСЬКИХ) ГОСПОДАРСТВ

(Витяг) (Збірник Постанов Кабінету Міністрів.-1991 №)

(Постанова КМУ від 20 липня 1991 р. N 96 із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ N 133 від 14.03.92 N 326 від 11.06.92 N 762 від 18.09.93 N 381 від 31.05.95)

(У назві і тексті постанови посилання на кооперативи по виробництву сільськогосподарської продукції виключено на підставі Постанови КМ N 133 від 14.03.92)

З метою стимулювання розвитку селянських (фермерських) господарств Кабінет Міністрів Української РСР постановляє:

1. Міністерству сільського господарства УРСР, Міністерству економіки УРСР, Міністерству юстиції УРСР, Агпропромбанку "Україна", Міністерству праці УРСР, Раді Міністрів Кримської АРСР, облвиконкомам, Київському і Севастопольському міськвиконкомам забезпечити ефективне функціонування багатокладної економіки в агропромисловому комплексі, становлення селянських (фермерських) господарств, сприяння проведенню земельної реформи.

2. Покласти на Міністерство сільського господарства і продовольства, інші міністерства і відомства України, що входять до агропромислового комплексу, Міністерство економіки, Міністерство державних ресурсів, компанію "Укрнафтохім", Міністерство торгівлі, Раду Міністрів Кримської АРСР, облвиконкоми постачання селянських (фермерських) господарств та їх кооперативів (спілок, об'єднань) технікою, обладнанням, запасними частинами та іншими матеріально-технічними ресурсами, паливно-мастильними матеріалами, будівельними матеріалами, мінеральними добривами, кормовими добавками і консервантами кормів, насінням, племінним молодняком худоби і птиці, робочою худобою за відповідними нормативами окремим рядком за рахунок ресурсів, передбачених для сільського господарства і на умовах для підприємств і організацій агропромислового комплексу. При цьому на період трирічного становлення селянського (фермерського) господарства при виробничій потребі йому виділяється не менше одного трактора з набором сільськогосподарських машин і одного вантажного автомобіля.

Раді Міністрів Кримської АРСР, облвиконкомам, Укоопспілці забезпечити першочерговий продаж необхідних будівельних матеріалів та інших непродовольчих товарів працівникам селянських (фермерських) господарств.

3. Міністерству сільського господарства УРСР, Державному комітетові УРСР по водному господарству, Державному комітетові УРСР по хлібопродуктах, Раді Міністрів Кримської АРСР, облвиконкомам, Київському і Севастопольському міськвиконкомам до 1 жовтня 1991 р. організувати при ремонтно-технічних промислових підприємствах, організаціях агросервісу, ремонтних майстернях колективних сільськогосподарських підприємствах, інших підрозділах пунк-

ти прокату тракторів, комбайнів, автомобілів, інших сільськогосподарських машин та обладнання, техніки для шляхового і меліоративного будівництва, агрохімічного обслуговування, надання інших послуг селянським (фермерським) господарствам.

Рекомендувати колективним сільськогосподарським підприємствам, радгоспам та іншим підприємствам і організаціям продавати, здавати в оренду селянським (фермерським) господарствам сільськогосподарську і спеціальну техніку та обладнання. *(Пункт 3 із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ N 326 від 11.06.92)*

5. Міністерству сільського господарства УРСР, Державному комітетові УРСР по соціальному розвитку села починаючи з 1992 року визначати обсяги державних централізованих капітальних вкладень на будівництво шляхів, а також меліорацію земель селянських (фермерських) господарств, а у трудонедостатніх населених пунктах, крім того, на будівництво житла та господарських будівель.

Міністерству фінансів УРСР, Раді Міністрів Кримської АРСР та облвиконкомам враховувати їх при формуванні проектів республіканського і місцевих бюджетів.

При виконанні селянськими (фермерськими) господарствами названих робіт власними силами за проектом спеціалізованих організацій вартість їх відшкодувати за рахунок республіканського бюджету.

5.1. Житло, збудоване за рахунок бюджетних коштів, передається в особисту власність громадянам, які переселяються в трудонедостатні населені пункти з метою створення селянського (фермерського) господарства, після 10 років функціонування цього господарства.

У разі припинення діяльності селянського (фермерського) господарства раніше зазначеного строку переселенець повинен:

або здати місцевим органам самоврядування збудовані за рахунок бюджетних коштів житло та господарські будівлі. У цьому разі йому повертаються кошти, додатково витрачені на будівництво зазначених споруд, з утриманням вартості зносу будівель у розмірі не менше амортизаційних відрахувань;

або відшкодувати в поточних цінах затрати на будівництво житла і господарських будівель, проведені за рахунок бюджетних коштів. *(Доповнено пунктом 5.1 згідно з Постановою КМ N 133 від 14.03.92)*

5.2. Установити, що громадянам, які переселяються в трудонедостатні населені пункти з метою створення селянських (фермерських) господарств: надається одноразова грошова допомога при переселенні за рахунок республіканського (при міжобласному переселенні) та місцевих (при внутріобласному переселенні) бюджетів у розмірі 15 мінімальних окладів на главу сім'ї та однієї четвертої частини цієї допомоги на кожного члена сім'ї; за ними зберігається безперервний трудовий стаж, якщо перерва в роботі у зв'язку з переселенням не перевищує

одного місяця, без врахування проїзду від місця виходу до місця вселення. *(Доповнено пунктом 5.2 згідно з Постановою КМ N 133 від 14.03.92)*

5.3. Міністерству сільського господарства і продовольства, Міністерству економіки, Міністерству праці, Міністерству фінансів України у двомісячний строк розробити та затвердити порядок надання грошової допомоги на будівництво житла і господарських будівель у труднедостатніх населених пунктах, передбачивши в ньому, що переселення громадян для ведення цього господарства провадиться державною службою зайнятості на підставі договорів з рай(міськ)виконкомами з оплатою послуг по переселенню за рахунок відповідних місцевих бюджетів. *(Доповнено пунктом 5.3 згідно з Постановою КМ N 133 від 14.03.92)*

6. Агробанку "Україна" для підтримки новостворених селянських (фермерських) господарств надавати їм разові кредити, сплата процентів за користування якими в перші три роки провадиться в розмірі до 50 відсотків за рахунок коштів Українського фонду підтримки селянських (фермерських) господарств. *(Абзац перший пункту 6 із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ N 762 від 18.09.93)*

Державному комітетові України по хлібопродуктах, Міністерству сільського господарства і продовольства України забезпечувати починаючи з 1992 року селянські (фермерські) господарства за їх заявками насінням у позичку з поверненням у встановленому порядку. *(Пункт 6 доповнено абзацом другим згідно з Постановою КМ N 133 від 14.03.92)*

Прем'єр-міністр УРСР В. ФОКІН

Державний секретар Кабінету Міністрів УРСР В. ПЕХОТА
Інд. 22

ПОСТАНОВА КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ ПРО ДЕЯКІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ СЕЛЯНСЬКИХ (ФЕРМЕРСЬКИХ) ГОСПОДАРСТВ

(Витяг) (Урядовий кур'єр.- 1992.- №14)

(Постанова КМУ від 14 березня 1992р. N 133 із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ N 762 від 18.09.93)

У зв'язку з прийняттям Закону України "Про селянське (фермерське) господарство" Кабінет Міністрів України постановляє:

1. Внести до постанови Кабінету Міністрів УРСР від 20 липня 1991 р. N 96 такі зміни і доповнення:

а) пункт 2 постанови викласти у такій редакції:

"2. Покласти на Міністерство сільського господарства і продовольства, інші міністерства і відомства України, що входять до агропромислового комплексу, Міністерство економіки, Міністерство державних ресурсів, компанію

"Укрнафтохім", Міністерство торгівлі, Раду Міністрів Кримської АРСР, облвиконкоми постачання селянських (фермерських) господарств та їх кооперативів (спілок, об'єднань) технікою, обладнанням, запасними частинами та іншими матеріально-технічними ресурсами, паливно-мастильними матеріалами, будівельними матеріалами, мінеральними добривами, кормовими добавками і консервантами кормів, насінням, племінним молодняком худоби і птиці, робочою худобою за відповідними нормативами окремим рядком за рахунок ресурсів, передбачених для сільського господарства і на умовах для підприємств і організацій агропромислового комплексу. При цьому на період трирічного становлення селянського (фермерського) господарства при виробничій потребі йому виділяється не менше одного трактора з набором сільськогосподарських машин і одного вантажного автомобіля.

Раді Міністрів Кримської АРСР, облвиконкомам, Укоопспілці забезпечити першочерговий продаж необхідних будівельних матеріалів та інших непродовольчих товарів працівникам селянських (фермерських) господарств.

"5.1. Житло, збудоване за рахунок бюджетних коштів, передається в особисту власність громадянам, які переселяються в трудонедостатні населені пункти з метою створення селянського (фермерського) господарства, після 10 років функціонування цього господарства.

У разі припинення діяльності селянського (фермерського) господарства раніше зазначеного строку переселенець повинен:

або здати місцевим органам самоврядування збудовані за рахунок бюджетних коштів житло та господарські будівлі. У цьому разі йому повертаються кошти, додатково витрачені на будівництво зазначених споруд, з утриманням вартості зносу будівель у розмірі не менше амортизаційних відрахувань;

або відшкодувати в поточних цінах затрати на будівництво житла і господарських будівель, проведені за рахунок бюджетних коштів.

5.2. Установити, що громадянам, які переселяються в трудонедостатні населені пункти з метою створення селянських (фермерських) господарств:

надається одноразова грошова допомога при переселенні за рахунок республіканського (при міжобласному переселенні) та місцевих (при внутріобласному переселенні) бюджетів у розмірі 15 мінімальних окладів на главу сім'ї та однієї четвертої частини цієї допомоги на кожного члена сім'ї;

за ними зберігається безперервний трудовий стаж, якщо перерва в роботі у зв'язку з переселенням не перевищує одного місяця, без врахування проїзду від місця виходу до місця вселення.

*Прем'єр-міністр України В. ФОКІН
Міністр Кабінету Міністрів України В. ПЕХОТА
Інд. 22*

Зміст

1. Загальні положення	3
2. Фермерство та аграрна реформа	4
3. Законодавство про селянське (фермерське) господарство	8
4. Що таке "селянське (фермерське) господарство"?	11
5. Чим відрізняється селянське (фермерське) господарство від сільськогосподарських кооперативів та особистих підсобних господарств громадян?	14
6. Які умови та порядок створення селянських (фермерських) господарств?	16
7. Який порядок одержання земель для створення селянського (фермерського) господарства?	18
8. Як відбувається конкурсний відбір бажаючих створити селянське (фермерське) господарство?	20
9. Хто приймає рішення про передачу і надання земельної ділянки громадянину України для створення та ведення селянського (фермерського) господарства?	22
10. Чи мають право на створення селянських (фермерських) господарств члени колективних сільськогосподарських підприємств, сільськогосподарських кооперативів, сільськогосподарських акціонерних товариств?	23
11. Які особливості надання земельних ділянок членам колективних сільськогосподарських підприємств, сільськогосподарських кооперативів, сільськогосподарських акціонерних товариств, які хочуть вийти з цих підприємств з метою створення селянських (фермерських) господарств?	24
12. Як визначається середня земельна частка?	25
13. В яких розмірах закріплюються земельні ділянки за селянськими (фермерськими) господарствами?	25
14. Яка юридична природа власності на землі, що закріплюються за селянськими (фермерськими) господарствами?	26
15. Хто є суб'єктом права власності чи права користування на земельні ділянки в селянських (фермерських) господарствах?	29

16. Платно чи безплатно передаються земельні ділянки в приватну власність?	30
17. Що таке оренда землі?	31
18. Яка роль паювання земель для створення селянських (фермерських) господарств?	33
19. Чи мають право громадяни, які ведуть селянські (фермерські) господарства, надавати земельні ділянки в тимчасове користування іншим особам?	35
20. На яких правових засадах будується організація селянського (фермерського) господарства?	36
21. Хто очолює селянське (фермерське) господарство?	37
22. Чи повинно селянське (фермерське) господарство мати свій Статут?	38
23. Яка повинна бути структура та основний зміст Статуту?	39
24. Чи має право держава здійснювати контроль за діяльністю селянських (фермерських) господарств?	41
25. Чи мають право селянські (фермерські) господарства об'єднуватись у фермерські кооперативи та вступати в інші організаційні структури?	42
26. Державна реєстрація селянських (фермерських) господарств та їх кооперативів. Як вона здійснюється?	45
27. Які права селянських (фермерських) господарств щодо використання земель?	48
28. Чи можна продати землю, яка знаходиться в селянському (фермерському) господарстві?	49
29. Чи мають право селянські (фермерські) господарства видобувати корисні копалини?	50
30. Які обов'язки селянських (фермерських) господарств щодо використання земель?	51
31. Яка та ким повинна бути надана допомога для облаштування та ведення селянського (фермерського) господарства?	52
32. Що таке Український державний фонд підтримки селянських (фермерських) господарств; які його функції?	57
33. Що таке Асоціація фермерів України (АФУ)?	58
34. Чи передбачена плата за використання земель селянськими (фермерськими) господарствами?	59

35. Чи мають право громадяни, які ведуть селянське (фермерське) господарство на компенсацію та відшкодування збитків і втрат? 61
36. Яке значення для розвитку ринкової економіки мають майнові відносини в селянських (фермерських) господарствах? 63
37. Який правовий режим майна в селянських (фермерських) господарствах? 64
38. Які об'єкти можуть бути на праві власності в селянських (фермерських) господарствах? 65
39. Як здійснюється володіння, користування та розпорядження майном у селянському (фермерському) господарстві? 66
40. Яке майно (окрім власного) можуть використовувати члени селянського (фермерського) господарства? 67
41. Чи мають право селянські (фермерські) господарства придбати майно при здійсненні його приватизації? 69
42. Якщо селянське (фермерське) господарство хоче продати (або подарувати) майно іншому (іншим) суб'єкту (суб'єктам), то як у такому разі бути з земельною ділянкою? 70
43. На яких правових засадах повинна здійснюватися господарська діяльність селянських (фермерських) господарств? 70
44. На яких правових засадах реалізується продукція, що виготовляється в селянських (фермерських) господарствах? 71
45. Який порядок реалізації продукції селянськими (фермерськими) господарствами? 72
46. Які договори може укласти селянське (фермерське) господарство? 72
47. Які особливості порядку реалізації продукції селянських (фермерських) господарств державі? 77
48. Що таке біржова торгівля сільськогосподарською продукцією? Як вона проводиться? 79
49. Який порядок матеріально-технічного забезпечення селянських (фермерських) господарств? 80
50. Що таке "Украгросервісферм"? 81
51. Як повинно забезпечуватися матеріально-технічне обслуговування селянських (фермерських) господарств? 83

52. Як регламентується та організується праця членів селянського (фермерського) господарства?	84
53. Чи можуть працювати в селянському (фермерському) господарстві інші працівники (не члени господарства)? Який їхній правовий статус?	85
54. Чи повинні бути трудові книжки в селянських (фермерських) господарствах? Який їхній юридичний зміст і значення? Яке значення стажу роботи в господарстві?	86
55. Як вирішуються трудові спори в селянських (фермерських) господарствах?	87
56. Як оплачується праця в селянських (фермерських) господарствах? Як регулюється та оплачується відпустка?	88
57. Як формуються та розподіляються доходи в селянських (фермерських) господарствах?	89
58. Як слід здійснювати облік і звітність у селянських (фермерських) господарствах?	90
59. Які рахунки має право мати селянське (фермерське) господарство? Який порядок їхнього відкриття?	91
60. Який порядок розпорядження коштами на рахунках селянського (фермерського) господарства?	92
61. На яких правових умовах селянське (фермерське) господарство може одержати позичку? Які її види?	92
62. Як оформляється кредит (позичка)? Який порядок його надання та погашення?	93
63. Чи існують пільги в сплаті кредитів селянськими (фермерськими) господарствами?	94
64. Яка відповідальність селянських (фермерських) господарств за невиконання кредитних договорів?	95
65. Чи існує державне соціальне страхування та пенсійне забезпечення членів селянського (фермерського) господарства?	96
66. Чи існує відповідальність за каліцтво, одержане на роботі в селянському (фермерському) господарстві?	97
67. Які підстави для припинення існування селянського (фермерського) господарства?	98

68. Який порядок припинення діяльності селянського (фермерського) господарства?	100
69. Як повинно здійснюватися кадрове та наукове забезпечення селянських (фермерських) господарств?	100
70. Чи існує відповідальність за порушення положень Закону України "Про селянське (фермерське) господарство"?	102
71. Як виглядає фермерство в зарубіжних країнах?	102
72. Що можна запозичити для України з досвіду такої "фермерської" країни, як США?	104
73. Заключення.	105
74. Література щодо фермерства	107
75. Законодавство України щодо фермерства	108
Додатки	111
Конституція України	111
Закон України про власність	113
Закон України про підприємництво	115
Закон України про банкрутство.	116
Земельний кодекс України.	117
Кодекс України про адміністративні порушення.	123
Кримінальний кодекс України.	125
Кодекс законів про працю України	126
Закон України про оренду землі	127
Закон України про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві	132
Закон України про селянське (фермерське) господарство	141
Закон України про сільськогосподарську кооперацію.	158
Закон України про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі	161
Постанова Верховної Ради України про подолання кризового стану в агропромисловому комплексі.	163
Указ Президента України про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва.	165

Указ Президента України про заходи щодо реформування аграрних відносин	166
Указ Президента України про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям	167
Указ Президента України про фіксований сільськогосподарський податок	168
Указ Президента України про захист прав власників земельних часток (паїв)	171
Постанова Кабінету Міністрів України про розвиток селянських (фермерських) господарств	172
Постанова Кабінету Міністрів України про деякі питання розвитку селянських (фермерських) господарств	174

Титова Н. Фермерство в Україні: основні правові засади. Питання та відповіді. — Львів, 1998. — 184 с.

Фермерство як соціально-економічний уклад на селі здавна відомо в усьому світі. Для молодій державі — Україні це лише початок перспективної організаційної форми ведення сільського господарства. Проте для цього вже створені основні законодавчі передумови, прийнято спеціальний Закон України "Про селянське (фермерське) господарство", набуто перший досвід. Тим не менше для більшості селян та інших громадян України порядок створення та діяльності цих господарств, організація фермерських кооперативів залишається мало відомими. Тому ця книжка має на меті дати основні необхідні юридичні знання з цих питань. Вона розрахована на членів селянських фермерських господарств, осіб, які хочуть стати фермерами, на юристів, які захищають їхні права, а також на тих, хто вивчає або застосовує законодавство України про фермерство.

Написана книга доктором юридичних наук, професором, який давно вивчає правові аспекти фермерства в Україні та в зарубіжних країнах.

Farming as the social and economic structure in a village has been known long since all over the world. For such a young state as Ukraine, it is just the beginning of a long-range organizational form of conducting agriculture. The basic legislative conditions have already been created for this: the special Law of Ukraine On Rural Economy (Farming) has been adopted, the first experience has been gained. Nevertheless, for the majority of villagers and other citizens of Ukraine the procedure of creation and activity of those farms, the organization of farmers' cooperatives is still unknown. That is why the goal of this book is to provide with the most necessary legal knowledge on these topics. This book is for the members of rural farms and for those who expect to become farmers, for the lawyers who protect their rights and also for those people who study or implement the legislation of Ukraine for farming.

This book is written by a professor, doctor of legal science, who has long studied the legal aspects of being a farmer in Ukraine and in other countries.

Наукове видання

Н. ТИТОВА

**Фермерство в Україні:
основні правові засади**

Відповідальний редактор

А. Походзяєв

Редактор

Галина Камінська

Комп'ютерний набір

Галина Завалій

Макет і художнє оформлення

Н. Причепя

Здано на складання 12.10.98. Підписано до друку 16.11.98.

Формат 60x84¹/₁₆. Папір офсетний. Гарнітура Peter Cug.

Друк офсетний. Обл.-вид. арк. 11,5.

Наклад 1000. Замовлення № 932-8.

Надруковано з готових діапозитивів
на Львівській державній книжковій фабриці "Атлас"
290005 м. Львів, вул. Зелена, 20